

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

**Всеукраїнська науково-методична конференція
«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2016:
ДОСВІД ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ: ГЛОБАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ»,**

Збірник тез

Том 4

**Соціальна робота. Соціологія.
Філософія. Право**

**У рамках тижня науки
14–18 листопада 2016 р.**

Миколаїв – 2016

Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2016: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» : [збірник тез]. – Том 4. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2016. – 124 с.

У збірнику тез містяться матеріали доповідей учасників Всеукраїнської науково-методичної конференції «Могилянські читання – 2016: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти».

СЕКЦІЯ: СУСПІЛЬНІ НАУКИ

ПІДСЕКЦІЯ: Проблеми імплементації європейських соціокультурних та освітніх стандартів в Україні

УДК 336.653

Мейжис І. А.,

*д-р пед. наук, професор, завідувач кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЦІННОСТІ МОРАЛЬНОСТІ В СОЦІОЛОГІЇ ТА ДВІ ЕТИЧНІ СИСТЕМИ ВОЛОДИМИРА ЛЕФЕВРА

Цінності досить давно опинились у полі зору соціологів. Ще У. Томас і Ф. Знанецький писали, що «сьогодні у всіх науках, що мають справу з такими окремими областями людської культури, як мова, наука та економіка, атитюди (ставлення) підкорені цінностям» (за виданням: Thomas W., Znaniecki F. *The Polish Peasant in Europe and America*. Chicago, Ill. The University of Chicago Press. 1918–1920. V. 1. P. 120–121). Але перший інструмент вимірювання цінностей був запропонований Мілтоном Рокічем тільки на початку 60-х років. Він же першим розмежував поняття ставлень (атитюдів) і цінностей. М. Рокіч прийшов до висновку, що люди у своїй соціальній діяльності керуються певними ідеями, які виконують оціночну роль щодо подій суспільного життя. Більше того, це оцінювання є груповою ідеєю, якою керується певна кількість людей.

Дійсно, цінності – це найбільш стародавні абстракції в ментальності людей. Вони формувалися протягом багатьох тисячоліть і були такими навіть тоді, коли люди ще не вміли розмовляти. Пізніше вони отримали свою назву у кожного народу і мають універсальний характер. По-перше, це **Здоров'я** як стан не хвороби, **Безпека** як відсутність загрози життю, **Матеріальне благополуччя** як умова виживання. Ці фундаментальні цінності приманні всім людям на планеті.

Пізніше почали складатись більш абстрактні цінності, які стали нормами соціального життя. Це були: *Рівність і Справедливість* в розподілі матеріальних благ у європейців; *Традиції і Гармонія* відносин в азійських культурах. Ще пізніше були усвідомлені цінності, що стали нормами моралі у взаєминах людей: *Чесність і Правдивість* як відсу-

тність брехні, *Доброзичливість, Довіра, Повага до людей* як підґрунтя соціального комфорту і т. д. Влада як цінність притаманна перш за все людям, які мають лідерський потенціал справжній або удаваний. З одного боку, цінності пов'язані із задоволенням життєвої потреби, а з іншого, вони засновані на соціальній взаємодії і виконують функцію регулювання поведінки людей у суспільстві.

Цінності – це етичний показник того, що можна і треба бажати в житті. Одночасно цінності регулюють людську взаємодію. Коли цінності спотворюються, наступають лихі часи для суспільства. Історія нам наводить достатню кількість прикладів від стародавньої Греції та Риму до сучасних пострадянських країн, коли спотворення цінностей хибно впливало і на розвиток суспільства і на життя окремих особистостей і груп.

Найбільш сучасним дослідженням сутності моральності особистості можна вважати роботу сучасного американського соціального психолога і математика *Володимира Лефевра «Алгебра совісті»*, як теорії **двох етичних систем** (М. : Когніто-Центр, 2003). Теорія передбачає наявність в суспільстві етичних систем, що базуються на абстрактній моделі бінарних відносин. Їх інтерпретація з точки зору етики базується на двох системах соціальних уявлень про належну поведінку і способи розв'язання конфліктів: а) представники однієї системи сприймають компроміс між добром і злом як негативний вчинок особистості і групи; б) представники іншої групи той самий компроміс сприймають як добро. Для першої системи моральних координат характерним є заперечення зла, наприклад «не бреші». Для другої системи важливим є заклик до добра, наприклад, «треба бути добрим». Люди, що сповідують компроміс, орієнтуються у своїй діяльності на терпимість, толерантність і мирний шлях розв'язання конфліктів. Інші – схильні до боротьби і перемоги над конкретними індивідами, до ескалації конфліктів, тому що мирні способи їх розв'язання сприймаються як слабкість.

Для дослідження ставлення жителів Півдня України до сучасних подій на Сході України як з точки зору забезпечення безпеки країни, так і оцінки дій українського Уряду, важливо використати теорію В. Лефевра про дві етичні системи та їх наявності у жителів міст залежно від їхньої освіти і статтєво-вікової групи. Це допоможе визначенню не тільки продуктивності двох видів ставлень до подій на Сході України залежно від системи поглядів респондентів на способи розв'язання конфлікту, але і оцінити сучасний стан безпеки на Півдні України.

УДК 316.72

Ляпіна Л. А.,
*канд. політ. наук, доцент, кафедра соціології,
декан факультету соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Феномен мультикультуралізму привертає до себе увагу науковців соціогуманітарного напрямку вже більше трьох десятиліть, коли все нагальніше постає питання подальшого («наднаціонального») розвитку західної цивілізації в умовах наростаючих глобалізаційних перетворень. Протягом цього періоду простежується широке різноманіття підходів до оцінки його історичної та соціальної природи, прогнозування перспектив і ризиків мультикультурної стратегії суспільного розвитку. У контексті даного дослідження особливе значення мають концептуальні трактування мультикультуралізму в зарубіжній соціології, що дозволяють сформулювати уявлення про його специфіку.

Вивчення і узагальнення змісту концепту мультикультуралізму є також актуальним і необхідним для дослідження міжетнічних відносин в Україні, вироблення оптимальної моделі міжетнічної взаємодії, запобігання конфліктогенним ситуаціям. Адже Україна, як поліетнічна країна, об'єднує в собі традиції багатьох культур, що породжує необхідність рефлексивного осмислення концепту мультикультуралізму в українському просторі.

У соціологічній традиції у загальному розумінні мультикультуралізм ототожнюється з культурним плюралізмом і визначається як одна з найбільш розповсюджених партикуляристських концепцій, моделей культурної системи, що ґрунтується на співіснуванні (у формі конкуренції, протистояння, зіткнення, компромісу, балансу) в рамках однієї держави відносно закритих соціальних сегментів (диференціація суспільства за соціальним, релігійним, мовним та іншими критеріями), культурних спільностей (етнічних, національних тощо), які усвідомлюють специфічність власної «картини світу». На противагу тенденції сучасних суспільств до культурного об'єднання мультикультуралізм прославляє, а також прагне захищати культурне розмаїття (наприклад, мови меншин) одночасно зосереджуючись на нерівних відносинах меншостей з домінуючими культурами.

Поняття «мультикультуралізм», як відомо, виник наприкінці 1950–1960-х років у Канаді для позначення стану етнокультурного, расово-

го, релігійного різноманіття. Отримавши розвиток насамперед у соціальних науках США, Канади, Австралії, тема мультикультуралізму набуває особливого інтересу і проникає з північноамериканської та австралійської наукових традицій також до соціальних наук Західної й Східної Європи.

Активні дослідження проблем мультикультуралізму починаються наприкінці 1990-х років ХХ століття і на сьогодні у зарубіжній та вітчизняній соціологічній теорії вже сформована низка концепцій мультикультуралізму, аналіз яких дозволяє їх типологізувати за наступними критеріями.

I. За періодами існування мультикультуралізму як соціокультурної та політичної практики виокремлюють мультикультуралізм існуючий до 1990-х років та сьогоденний. Відповідно розрізняють традиційні та сучасні концепції мультикультуралізму, які суттєво різняться між собою і за масштабами розповсюдження, і за своїм змістом.

II. За рівнем узагальнення. У соціальних науках протягом всієї історії становлення теорії мультикультуралізму сформувалось декілька таких рівнів, а саме: демографічний, або описовий, де мультикультуралізм використовується в якості індикаторів соціальних змін, що відносяться саме до етнічної структури населення; політико-конституційни, або програмно-політичний рівень, де мультикультуралізм виходить із розуміння того, що етнічна ідентичність є важливою основою для політичної та державної організації, для розподілу прав та ресурсів; ідеологічний, в рамках якого обговорюються варіанти національних ідеологій; соціально-трансформативний, спрямований на викорінення расизму, націоналізму, сексизму, гомофобії та здобуття рівності для всіх груп суспільства; і останній рівень – критичний, де мультикультуралізм розуміється як відносно непогане, проте ілюзорне поняття, яке ігнорує потребу в загальній культурі, мові, ідентичності для надання можливості суспільству бути стабільним.

III. За напрямками і характером мультикультуралістського дискурсу виділяють пост структуралістські та інструменталістські концепції.

Таким чином, підсумовуючи наведені теоретичні узагальнення, можна зробити наступний висновок. Соціологічна теорія мультикультуралізму як особливий вид соціологічної теорії є ключовим поняттям і одним з методологічних засобів соціологічного аналізу соціальної реальності. Сукупність різноманітних соціологічних концепцій мультикультуралізму, розроблених і сформованих у процесі історичного розвитку соціології, складають відносно автономну галузь соціологічної теорії, яка потребує свого подальшого розвитку.

УДК 331.108

Дрожанова О. М.,
*канд. соц. наук, доцент, кафедра філософії та культурології,
НУК ім. адм. Макарова, м. Миколаїв, Україна*

ДО ПИТАННЯ РЕФОРМІСТСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Створення привабливої та конкурентоспроможної Національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір, задеклароване як основна мета в «Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року». Крім значних часових затрат, створення якісної вищої освіти вимагає подолання величезних складнощів і мобілізації величезних резервів.

Для дійсного прориву в цій сфері необхідні, перш за все, мотиваційні резерви. Незважаючи на суттєве зниження показників середнього конкурсу у вищі навчальні заклади, потреба молоді у вищій освіті залишається доволі високою, серед абітурієнтів та їх батьків поступово поширюється усвідомлення думки, висловленої У. Беком у відомій праці «Суспільство ризику»: «Сертифікати, що видаються в системі освіти, є ключем до прийомних, де роздають ключі до дверей системи зайнятості. Диплом про освіту нічого більш не обіцяє, але він як і раніше і навіть більше, ніж будь-коли, є умовою, що здатна запобігти загрози професійної безнадійності». Роботодавці також виявляють зацікавленість у вищій освіті працівників і часто вимагають її навіть для найнижчих посад типу касира та продавця. Тобто, вища освіта для роботодавця виступає гарантією не лише спеціальних професійних знань і навичок, а й загальної трудової культури й ефективності. Подібну позицію роботодавців підтверджують наукові дослідження людського капіталу (наприклад, таких авторів, як В. М. Геєць, О. А. Грішнова, Є. М. Лібанова та ін.), які переконливо свідчать, що за інших рівних показників працівники з більш високим рівнем освіти мають більш розвинені ділові якості і більш високу продуктивність праці.

Поступово накопичуються та якісно покращуються змістовні, інформаційні резерви освітньої реформи. Плідні дискусії освітян та громадськості щодо місця гуманітарної освіти у вітчизняній освітній системі (наприклад, в межах проекту «Філософсько-гуманітарний ліцей») сприяють розробці та затвердженню новітніх навчальних методик та програм, підготовці навчальної літератури, відповідної до світових освітніх стандартів.

Активна робота з формування та розвитку регіональних університетських комплексів свідчить про наявність значних організаційних резервів інноваційного типу, здатних забезпечити безперервність і високі стандарти єдиного «технологічного» ланцюга освітянського процесу. Системний ефект такої організаційної структури поширюється також на сферу наукових досліджень, на зв'язки з регіональним ринком праці, на практики взаємодії з регіональними та муніципальними органами влади.

Очевидно, найпроблемнішими залишатимуться фінансові резерви реформування вищої освіти. У «Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року» вони належать до основних ризиків, що загрожують ефективності реформаційних процесів. Ми поділяємо позицію міністра освіти і науки України Лілії Гриневич, яка вважає державну освіту не витратами, а інвестиціями: «...в освіту треба інвестувати кошти, причому результат від вкладання цих коштів можна отримати лише у віддаленій перспективі. Але це треба робити, бо саме освіта є запорукою інноваційного розвитку країни. Якщо ми вирвемося з цього бажання бачити лише короткотермінові результати, якщо ми не будемо мати мужності інвестувати на перспективу, нам буде дуже складно здійснити реформи».

УДК 316.77:004.738.5(477)

Черноус Л. С.,

*канд. соц. наук, доцент, кафедра соціології та економіки,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІРТОСОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сьогодні середовище Інтернет становить сукупність специфічних віртуосоціальних практик, структур, які складаються з технічних, функціональних, інформаційних, соціальних, економічних, юридичних компонентів, що забезпечують існування, функціонування й діяльність індивідуальних і групових користувачів, що складають аудиторію Інтернет. У світлі доведення процесу інституціоналізації Інтернет актуальною проблемою є не лише вивчення сутності потреб, інтересів, мотивів, керуючись якими люди залучаються до мережі, а й принципів, на яких базується нормативна база віртуального середовища. Сутнісною особливістю віртуосоціальності є домінування об'єкту взаємодії

над суб'єктом або їх відносно рівноправ'я. Це стає можливим завдяки тому, що сучасне Інтернет-середовище інтерактивне за своєю суттю.

Провідна відмінність, якою володіють мережні організації у порівнянні з традиційними «неформальними» лобістськими мережами, – відкритість їхньої діяльності для участі різних громадян. Формування мережних організацій дозволяє збільшити соціальний капітал суспільства через механізм розширеного «виробництва довіри». Досягнення довіри забезпечується за рахунок розвитку і зміцнення мережі неформальних контактів у максимально широких професійних, освітніх і культурних прошарках суспільства. Покладаючись на нові технологічні можливості, Інтернет полегшує формування нових комунікаційних зв'язків. Це дозволяє істотно підвищити ефективність механізмів суспільної самоорганізації, прискорити формування і розвиток відкритого громадянського суспільства. Поширення мережної форми організації починає грати все більшу роль як в політиці, так і в економічному та культурному розвитку.

Розглядаючи Інтернет як засіб матеріалізації духовного індивідуалізованого і знаково-символьного світу людини, можна говорити про майбутнє цієї технології в сенсі її впливу на формування як окремої особистості, так і спільнот, зокрема, в руслі розвитку цивілізації як інформаційного суспільства. Беручи до уваги те, що людина в мережі почуває себе безкарною, вона може реалізувати більшість своїх нахилів, які в реальному суспільстві оцінюються як девіантні. У відповідь на таку можливість користування мережею виник мережний етикет – правила спілкування користувачів.

Вітчизняні користувачі Internet підпорядковуються провідним правилам мережі Fidonet: не вживати образливих слів, не ображати співрозмовника та інших користувачів, дотримуватись правил ввічливості. Але річ у тім, що у Fidonet подібні вчинки не просто засуджуються, а караються – від'єднанням від мережі на певний термін чи назавжди. Іншими словами, якщо людина не дотримується зазначених правил, то вона нейтралізується іншими користувачами. У мережі ж Internet запровадити реалізацію таких санкцій майже неможливо, оскільки користувач платить гроші за послуги, надані мережею, і потрібні доволі серйозні причини, щоб від'єднати його від Інтернет. Справа погіршується тим, що з технічних причин людину, яка заважає іншим, майже неможливо знайти, якщо вона того не бажає. Але користувача можна виключити з певної групи спілкування чи ігнорувати.

Користувач в мережі шукає свободи й намагається проявляти спонтанність у спілкуванні, створенні й отриманні інформації у світі, побудованому професіоналами. Зважаючи на те, що саме професіонали будують сучасне інформаційне середовище не лише у засобах масової інформації, а й у Веб 1.0, мережа Інтернет стає необхідною умовою

існування людини у відкритому суспільстві (яке забезпечується Веб 2.0), інакше вона не зможе відчутти (перевірити, використати) цю відкритість. Іншими словами, для непрофесіоналів Інтернет являє собою маркер відкритості для зовнішнього світу даної суспільної системи, а основним принципом побудови соціальних зв'язків в ньому є рівноправ'я, свобода висловлення думок, вступу в мережні організації, незалежність від держави. Мережа Інтернет, безумовно, сьогодні являє собою поєднання безлічі віртосоціальних мереж, що ґрунтуються на неформальних соціальних зв'язках окремих індивідів та груп індивідів. Наразі провідними принципами функціонування мережі є рівноправність сторін соціальної взаємодії, демократичність засад спілкування, добровільність та анонімність спілкування, наявність переважно особистісної відповідальності агентів спілкування, об'єктивність взаємовідносин, мобільність соціальних зв'язків та суб'єктивної інтерпретації й конструювання соціальної реальності агентами спілкування. Таким чином, у мережі Інтернет проголошуються загальнолюдські норми та принципи спілкування – добропорядність, доброзичливість, рівноправність, незалежність тощо. Але їх часто порушують через те, що наявними є тільки засоби неформального контролю, які реалізуються безпосередньо соціальною групою через певні форми її поведінки, при майже повній відсутності формальних (юридичних, політичних, економічних та ін.), які реалізуються через діяльність соціальних інститутів. За змістом тиску переважають етичні (покарання та заохочення згідно з моральними принципами) та сатиричні (насміхання, глузування, презирство) санкції, при крайніх формах порушень (екстремізм, порушення роботи електронних систем, порнографія, тощо) використовуються правові санкції (покарання та заохочення за певні дії, передбачені законом).

УДК 316.468:316.658.3

Коробов В. К.,

канд. соц. наук, доцент, кафедра соціально-економічної географії, Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТСТВА У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ МОЛДОВИ

У фокусі процесів формування, інституціоналізації політичної культури сучасної Молдови опинилося питання про інститут президентства. 30 жовтня 2016 року в Молдові відбудуться прямі всенародні пре-

зидентські вибори вперше за 20 останніх років (з грудня 1996 року). Донедавна президент Молдови обирався в парламенті. Зміни, які відбуваються з інститутом президентства в Молдові, означають і означатимуть суттєві зміни у політичній культурі. Прямі вибори президента стали можливими в результаті хвилі масових протестних виступів громадян у 2015–2016 рр., системної політичної кризи і втрати довіри з боку громадян урядом, парламентом і політичними партіями. Вибори, які відбудуться найближчим часом, у суспільстві сприймаються як прорив у розбудові сучасної партисипаторної демократичної системи, етапом у просуванні реформ, інструментом подолання корупції, консолідації суспільства, подолання кризи лідерства в країні. Можливо, можна навіть говорити про реалізацію віковичної мрії простих молдаван про появу справжнього господаря в країні. Експерти очікують високу явку виборців на виборчі дільниці.

З допомогою прямих президентських виборів правляча еліта намагається вирішити декілька завдань: модернізувати політичну систему, втримати і зміцнити свою владу, збити, звести нанівець хвилю протестних виступів населення, зменшити популярність і значення опозиційних партій, знецінити їхню можливу перемогу на парламентських виборах, вивести на політичну авансцену нових лідерів, які не скомпрометували себе в очах громадян та ін.

У грудні 2015 року автором проведено польові дослідження політичної культури Молдови, зокрема, 11 глибинних інтерв'ю з експертами – відомими молдавськими політиками і громадськими діячами. Спостереження і аналіз зібраного матеріалу (транскрипти інтерв'ю і публікації регіональних ЗМІ) дають можливість зробити деякі висновки щодо політичної культури Молдови загалом і зміни політичних практик і політичної поведінки, які пов'язані з інституціональними змінами президентства.

На користь громадської підтримки прямих президентських виборів і трансформації парламентської республіки у президентську, трансформації самого інституту президентства і відповідних політичних практик діють наступні чинники:

- дискредитація в очах народу партійно-політичної «плутократії» (чисельні скандали типу «крадіжка мільярду» із державного бюджету (банківської сфери)), зниження рівня життя в країні, корупція, свавілля;
- історичний культ Штефаначел-Маре, великого історичного діяча молдавського народу, який уособлює 500-літню історію молдавської державності;
- природа радянської політичної спадщини, яка все ще відіграє суттєву роль у Молдові, яка має досвід радянської державності, це так

звана «вертикаль влади», політична практика «єдіночалія», «підданства», які сприяють появі нового «сюзерена», «голови»;

– патріархальність молдавського суспільства, яка пов'язана із його «руральністю», общинно-сімейний архетип «господаря», це теж важлива основа масових уявлень про президента (хоча цей чинник викликає сумніви у деяких експертів);

– дужий вплив місцевих виборів, які найчастіше виступають як «вибір особистості», наприклад, примара;

– соціально-психологічний феномен персоніфікації політичної сили, політичного вибору, виборцям потрібна особистість, яка уособлює країну, політичну систему, як альтернатива «політбюро» чи «клану», політиків, які борються між собою, не можуть дійти згоди;

– напевне молдавани хочуть, щоб у них «було як у людей», тобто у сусідів і багатьох розвинених країн світу, треба враховувати, що президенти, обрані безпосередньо громадянами на прямих виборах є в сусідніх Україні, Румунії, навіть у невизнаному Придністров'ї, цей факт має вплив;

– діє «фактор Плахотнюка», найвпливовіший політик і власник Молдови, досить ефективно поширює через ЗМІ (як це вважається багатьма експертами) ідею необхідності ефективного управління країною з боку особистості, яка контролює ресурсами, має великі здібності і вмє досягати реальних успіхів;

– важливі політтехнологічні міркування: політичні амбіції приведуть до розколу опозиції, яка ніколи не дійде згоди і не зможе об'єднатися навколо єдиного кандидата у президенти;

– все ще впливовим є чинник відтворення політичної корупції, феномену «нанашізму» («куметрізму»), особливістю електоральної культури є прийнятність для частини громадян торгівлі своїм голосом, заробітках на фальсифікації процедури виборів.

УДК 316.25

Калашнікова Л. В.,

*канд. соц. наук, доцент, кафедра соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ БЕЗПЕКИ У СУЧАСНІЙ ЗАХІДНІЙ СОЦІОЛОГІЇ

На сьогодні в соціологічній літературі накопичено чимало матеріалів з приводу вивчення як теоретичних, так і прикладних аспектів без-

пеки, однак наукова практика в цій галузі потребує нового теоретико-методологічного осмислення, обґрунтованого необхідністю пошуку нових концептуальних рішень. Становлення соціології безпеки багато в чому визначає характер й сутність проблемної ситуації й виступає вагомим аргументом, що обумовлює необхідність глибокого наукового аналізу теоретико-методологічних аспектів формування соціологічного знання про безпеку, особливо в умовах функціонування й розвитку сучасного українського суспільства.

Передумови становлення соціології безпеки й соціального пізнання проблем безпеки життєдіяльності як такої формувалося у роботах класиків соціологічної думки (Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, М. Вебера, П. Сорокіна та ін.). Аналізуючи процес становлення сучасної соціологічної теорії безпеки, О. Вейвер здійснив періодизацію розвитку соціологічних досліджень у цій сфері й виділив три етапи.

Перший період 1940–1960 р. (Б. Броді, Г. Кана, Т. Шеллінга, А. Уолстеттера, А. Вольферса та ін.) характеризується виникнення соціології міжнародної безпеки в якості самостійної наукової дисципліни. Особливість цього етапу полягає у зміні пріоритетів й переході від розгляду переважно військових аспектів безпеки до стратегії розробки саме соціологічних аспектів з метою формування відповідної теорії. Протягом багатьох десятиліть проблема безпеки асоціювалася лише з військовими загрозами, а в її вивченні домінував політичний підхід. За часів холодної війни розроблялася концепція «дилеми безпеки», коли прагнення однієї держави підвищити рівень власної безпеки шляхом нарощування обороноздатності змушувало інші держави діяти аналогічно, тим самим розкручуючи спіраль нестабільності. Поряд з політичним існував ліберальний підхід, що передбачав наявність механізмів, які стимулюють перегони у сфері військових озброєнь. В основі зазначених підходів лежить однакове розуміння суб'єкту (держави) й предмету (військової сфери) загрози. Натомість прихильники сучасних теорій безпеки суттєво розширюють межі безпеки, включаючи екологічну, економічну, політичну та соціальну складові, розглядаючи у якості об'єкту захисту не лише державу, а й соціальні інститути, організації, групи, окремих людей й навіть біосферу. До сьогодні у американських дослідженнях безпеки переважає політичний підхід, на відміну від Європи, де процвітає критичний аналіз проблем безпеки.

Другий етап у розвитку соціології безпеки припадає на 1970–1990 р. (К. Буга, Р. Джонса, Б. Бузана, О. Вейвера, З. Баумана, Е. Гідденса, У. Бека, Н. Лумана, П. Штомпки та ін.) та характеризується як період укріплення самостійного теоретичного й інституціонального статусу

наукової дисципліни, публікації досліджень з проблем безпеки у спеціалізованих наукових журналах й підтримки наукових зв'язків у межах діяльності наукових профільних асоціацій. Цей етап становлення соціології безпеки характеризується тим, що постановка проблеми безпеки суттєво відрізнялася від попереднього етапу розвитку цієї галузі науки, адже її соціологічне розуміння у другій половині ХХ ст. розкривалося у контексті стабільності, стійкості соціальних відносин, соціального порядку, високим рівнем довіри у суспільстві й та ін.

Протягом 1970–1990 р. у становленні соціології безпеки була здійснена спроба вирішення проблеми епістемологічного розподілу й деталізації характеристик двох типів безпеки, пов'язаних з об'єктивними загрозами й суб'єктивним сприйняттям безпеки. В цілому за цей період в даній дослідницькій галузі було розширено уявлення про суб'єктивний вимір безпеки, розкриті соціокультурні аспекти відчуття безпеки/незахищеності у масовій свідомості в умовах розриву з традицією й турбулентністю соціальних процесів, споживачами цінностями та культурно-патологічними формами ілюзорного відчуття особистісної безпеки. Дані аспекти є вкрай важливими у контексті трансформації загроз матеріального характеру, що приховані у віртуальній формі й спрямовані на маніпулювання масовою свідомістю.

Третій (сучасний) етап розвитку соціології безпеки починається у 2000-х роках й розглядається як період послаблення теоретичної інтеграції, подальшого розширення «домену безпеки», у першу чергу, за рахунок розмаїття означень предметної галузі, зокрема, поява таких самостійних проблем як безпека клімату, безпека оточуючого середовища тощо. Цілком імовірно, що для цього етапу характерним є оформлення самостійного статусу соціології безпеки по відношенню до інших систем наукового знання. Але й не виключається перспектива нарощування синергетичного ефекту, потенціальної взаємодії та взаємного доповнення, узгодженості раніше розроблених соціологічних теорій безпеки.

Сьогодні західна соціологічна думка після відносного затишшя у дослідженнях проблем безпеки отримала новий поштовх – розвиток нових концепцій з урахуванням сучасних реалій здійснює неабиякий вплив на національну безпеку світових держав. Важливо, щоб продовження осмислення викликів і загроз такому розвитку супроводжувалося б врахуванням негативних наслідків теоретичних розробок й самокритичним ставленням прихильників концепції безпеки до її положень й висновків.

УДК 316.74:37

Рожанська Н. В.,
*канд. соц. наук, доцент, кафедра соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Принцип розвитку конкурентного освітнього середовища, створення насиченого ринку освітніх послуг є найважливішим принципом управління сучасною освітою. Реалізація цього принципу передбачає розвиток маркетингу освіти як сучасного способу управління освітою в умовах ринкової економіки. В межах маркетингу освіти, як наукового напрямку, однією з центральних категорій виступає поняття «освітні послуги».

У сучасній науковій літературі наявна значна кількість спроб визначення поняття освітніх послуг. З точки зору розуміння сутності освітніх послуг вказані визначення можна поділити на три основні групи: 1) визначення, в яких освітня послуга розуміється як систематична передача знань; 2) визначення, в яких освітня послуга розуміється як діяльність по формуванню людського капіталу; 3) визначення, в яких освітня послуга розуміється як процес задоволення потреб споживача у здобутті знань.

Залежно від тривалості виконання освітні послуги можна умовно поділити на довготермінові, середньотермінові і короткотермінові. До перших належать послуги з терміном виконання від одного року до декількох років (навчання за програмами загальноосвітніх шкіл, вищих навчальних закладів). До середньотермінових – з терміном виконання від декількох діб до року (навчання з метою підвищення кваліфікації, перепідготовки за новою спеціальністю, вивчення іноземної мови). До короткотермінових освітніх послуг можна віднести послуги з терміном виконання до декількох діб (окремі лекції або курси лекцій, інструктажі, екскурсії і т. п.).

На думку Вихрової В. І., освітні послуги мають такі основні характеристики, які в значній мірі впливають на розробку маркетингових програм: невідчутність, невіддільність, непостійність якості, недовговічність.

Невідчутність послуги означає, що її, на відміну від інших послуг і товарів, не можна продемонструвати, тобто до придбання освітню послугу неможливо побачити, спробувати на смак, помацати, почути чи відчути її запах. Тому споживачі шукають «сигнали» якості послуги.

ги, а саме: освітні стандарти (навчальні програми, інформацію про методи, форми та умови надання послуг, документи про освіту, сертифікати, ліцензії, атестати, дипломи).

Наступною характерною рисою є невіддільність послуги від джерела, незалежно від того, чи надається освітня послуга людиною або машиною. Іншими словами, викладач не може надавати послугу, якщо в аудиторії немає студентів. Внаслідок того, що при виробництві освітньої послуги завжди присутній споживач, взаємодія є особливим аспектом маркетингу освітніх послуг.

Третьою специфічною рисою є мінливість якості освітніх послуг, тобто їх якість може дуже сильно змінюватися в залежності від того, хто, коли, де і як їх надає. Якість освітньої послуги дуже важко піддається контролю, так як послуга, що надається одним викладачем, якісно варіюється в залежності від його фізичної форми та настрою під час спілкування з учнями (студентами). Тому адміністрація освітнього закладу повинна постійно перевіряти ступінь задоволеності учнів якістю навчального процесу шляхом моніторингу рівня успішності і анкетного опитування учнів (студентів).

Четверта риса – це недовговічність послуги. Дійсно, для освітніх послуг характерно, що навчальна інформація може бути підготовлена і збережена в роздаткових матеріалах, книгах, на електронних носіях. Однак слід підкреслити, що знання в умовах сучасного темпу науково-технічного розвитку дуже швидко застарівають.

Отже, такі основні характеристики освітніх послуг, як: невідчутність, невіддільність, непостійність якості, недовговічність можуть слугувати орієнтиром для наукових досліджень ринку освітніх послуг в сучасній Україні.

УДК 316.347(035)

Іванова І. Ф.,

канд. пед. наук, доцент, кафедра соціології,

Гуменна Г. В.,

випускниця кафедри соціології,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ м. МИКОЛАЄВА)

Актуальною проблемою для сучасних соціологічних досліджень в Україні, безумовно, є проблема міжетнічних відносин. Сьогодні мирне

співіснування національних меншин з титульним етносом посідає одне з головних місць у внутрішній політиці України, значну частку населення якої складають етнічні групи, про що свідчить, зокрема, зміст схваленої у січні 2015 р. Указом Президента України Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та затвердженої в березні 2016 р. Указом Президента України Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України. Стратегія передбачає реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави, серед яких чільне місце займає Програма національної єдності та підтримки національних меншин. У Концепції ж при оцінці безпекового середовища звертається увага на такий дестабілізаційний фактор, як провокування з боку Російської Федерації сепаратистських настроїв у районах компактного проживання національних меншин на території України. Миколаївська область, у тому числі обласний центр, є місцем проживання представників більше, ніж 130 національностей, включаючи місця компактного проживання болгар, чехів тощо.

Етнічні громади міста Миколаєва протягом останніх двох років стали об'єктом наукових інтересів Центру соціологічних досліджень Чорноморського національного університету імені Петра Могили. У 2015 році за сприянням Ради національних товариств Миколаївської області було проведено емпіричне дослідження національної ідентичності етнічних громад міста, у 2016 – пробне (пілотажне) дослідження особливостей міжетнічних відносин городян з використанням таких методів дослідження, як: контактне інтерв'ю (опитано 200 осіб за випадковою, репрезентативною вибіркою) та анкетування за допомогою шкали вимірювання соціальної дистанції Еморі Богардуса (опитано 50 осіб), – яке дозволило здійснити перевірку надійності методик та процедур, схеми організації дослідження та отримати певну інформацію щодо особливостей міжетнічних відносин в Миколаєві.

У 2017 році планується проведення основного дослідження, в ході якого буде перевірятися достовірність отриманих характеристик міжетнічних відносин. Було виявлено наступне: 73,4 % опитаних відповіли, що не зустрічалися з фактами, коли до людини ставляться негативно лише через її національну приналежність. 58,6 % опитаних городян вважають, що відносини між представниками різних національностей є толерантними, що знайшло підтвердження і під час фестивалю національних культур «Дружба», який десятий рік поспіль проводиться у Миколаєві.

Використання шкали Еморі Богар дозволило уточнити інформацію щодо рівня толерантності мешканців міста до представників конкретних національностей, який оцінювався за значенням показника національної дистанційованості. Найбільш толерантне ставлення (готові

допустити представників вказаних національностей до сфери міжособистісного спілкування як членів родини, близьких друзів, сусідів) – до білорусів, поляків, болгар, німців, грузин, корейців. Респонденти готові допустити до сфери соціального спілкування (колеги по роботі), але не готові підтримувати більш тісні особистісні контакти з представниками таких національностей, як: азербайджанці, вірмени, євреї, караїми. Не хотіли б бачити в якості городян дагестанців і ромів, але при цьому припускають їх перебування в статусі гостей. Проявів ксенофобії стосовно представників жодної національності виявлено не було.

Аналогічний результат було отримано в ході інтерв'ю. Аналіз відповідей респондентів на питання «Як Ви в цілому ставитеся до представників різних національностей, що проживають в Миколаєві», показав, що найбільш позитивно вони ставляться до білорусів (39,7 %), болгар (30,7 %) та поляків (28,1 %), менш позитивно – до ромів.

Рамки тез не дозволяють викласти отримані результати в повному обсязі, використовуючи можливості багатofакторного аналізу, але за підсумками основного дослідження такий аналіз буде здійснено.

УДК 316.64:316.346.34–053.6]:314.15«654»

Фесенко А. М.,

*канд. іст. наук, доцент, кафедра соціології,
заступник декана факультету соціології,*

Чорна В. О.,

*викладач, кафедра соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

МІГРАЦІЙНІ НАМІРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗА СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ УМОВ

Трудоміграційні процеси на рубежі ХХ–ХХІ століть мають небачені раніше масштаби, все більше втягуючи у свою орбіту молодь – найбільш мобільну та потенційно продуктивну силу суспільства. В Україні протягом вже багатьох років спостерігається посилення тенденцій зростання виїзду за кордон молоді, зокрема студентів і випускників ВНЗ, формування в них відповідних настанов, намірів, орієнтацій. Потужні потоки заробітчанства сформувалися в умовах низької заробітної плати в зареєстрованому секторі економіки, підвищеного рівня безробіття та вимушеної неповної зайнятості, поширення бідності та високого рівня мастного розшарування населення, значного розриву у рівнях оплати праці в Україні і зарубіжних країнах, а в останні два

роки – ще й під впливом комплексу загроз, які сформувалися в контексті військового конфлікту на теренах України.

Сьогодні питання міграції української студентської молоді постає не лише з особливою наочністю, але і з неабиякою гостротою. Зрозуміло, що трудова мобільність є неодмінною рисою сучасного світу, але на теренах України все більше можна спостерігати неабиякі масштаби впливу майбутніх висококваліфікованих спеціалістів за кордон, а також поширення трудовіміграційних намірів даної верстви населення, причини чого кореняться не стільки у загальних трендах глобалізованого світу, але не в останню чергу у тій соціально-економічній та суспільно-політичній ситуації, що нині притаманна Україні.

Насамперед йдеться про ситуацію на ринку освіти та його взаємодію з ринком праці молодих спеціалістів. Студенти-старшокурсники та випускники стикаються з низкою проблем: неактуальність обраної професії на ринку праці, низька конкурентоспроможність та брак самих робочих місць й, відтак, реальна загроза опинитися без роботи, неофіційний характер працевлаштування, зокрема у «тіньовому бізнесі», що тягне за собою виконання роботи не за одержаним фахом, відсутність належних умов праці, соціальної захищеності, ризик поразки у трудових правах. Масштаби поширеності цих проблем спонукають молодь до вироблення таких професійно-трудова стратегій, важливою складовою яких є трудова еміграція, в тому числі безповоротна. До того ж, у сучасній молоді швидко зростає прагматизація ціннісних орієнтацій у царині трудової діяльності в цілому: праця розглядається як засіб виживання чи то збагачення, а не, як наприклад, сфера служіння рідній країні. Фактором формування трудовіміграційних намірів молоді також є сформована в умовах комерціалізації освіти орієнтація на повернення витрачених коштів.

За статистичними даними, значну частку (близько 40 %) українських трудових мігрантів складають особи віком 20–34 роки. Нижче наведено показові результати соціологічних опитувань, проведених у 2012 та у 2015 роках відомим міжнародним кадровим порталом Head Hunter, з яких можна з'ясувати поширеність трудовіміграційних намірів цієї соціально-демографічної групи. Так, за даними опитування 2012 року, 48 % респондентів (майже половина) має серйозні наміри виїхати з України, і ще 43 % зізналися, що іноді розглядають можливість пошуку роботи за кордоном, 5 % респондентів хочуть використовувати навчання за кордоном для того, щоб залишитися там працювати; лише 4 % не планують виїжджати з України. Переважна більшість респондентів (72 %) вважає, що головна причина виїзду молоді на роботу за кордон – відсутність гарного майбутнього для себе і своєї сім'ї в Україні, 44 % вказали причину потенційної міграції низький

рівень оплати праці, 41% вважає, що в Україні відсутні умови для повноцінної реалізації професійних якостей. Нарешті, нестабільна політична ситуація є причиною формування міграційних намірів для 34 % респондентів. А найпопулярнішими для трудової міграції є розвинуті західні країни: Європа (63 %), США й Канада (42 %). Підкреслимо, що ці результати одержано під час опитування, проведеного у відносно благополучному для України у соціально-економічному та політичному плані 2012 року. Ще більш знаковими є результати опитування 2015 року: виявляється, що кожен п'ятий рішуче налаштований залишити Батьківщину; звичайно, що більшість людей, які налаштовані емігрувати, – це молодь. Отримуючи відповіді на запитання: «Чому українці їдуть працювати за кордон?», портал отримав такі результати: 72 % респондентів не бачать свого майбутнього та майбутнього своєї сім'ї в Україні; 61 % вважають важкою економічну ситуацію; 60 % стверджують, що в Україні низькі зарплати; 55 % вважають, що в Україні нестабільна політична ситуація; 40 % стверджують, що за кордоном можна добре заробляти, навіть виконуючи не завжди престижну роботу, і ще стільки ж дали відповідь, що в Україні є проблеми з відчуттям власної безпеки. Нарешті, одержав пропозицію про роботу, більше половини опитаних погодяться за умов, що роботодавець запропонує гарні фінансові та кар'єрні можливості, а третина прийме таку пропозицію, якщо буде можливість вивезти свою сім'ю.

Вимушений характер міграційних намірів (як такий, що сформовано під впливом несприятливих умов на батьківщині) ілюструють також наступні дані соціологічного дослідження, проведеного О. Є. Блиновою: опитані нею студенти досить стримано оцінюють роботу за кордоном з позицій, наприклад шансів «бути поважною людиною» (лише 4,7%), «підвищити свій соціальний статус» (18,8 %), «найповніше самореалізуватися» (17,7%). Тобто, молоді люди мають реалістичне уявлення про те, що найчастіше людина їде за кордон саме з метою заробітку, якого їй не вистачає на батьківщині. Причому, за результатами даного дослідження, самі молоді люди переважно більшістю (79,1 %) негативно оцінюють суспільні наслідки трудової еміграції свого покоління, відповідаючи на відповідне питання анкети, що це «погано, оскільки їдуть молоді, працездатні і талановиті».

Отже, враховуючи стан справ у сфері молодіжної зайнятості, кризовий характер економіки, падіння рівня життя населення, політичну нестабільність і, як результат, абсолютна невпевненість у завтрашньому дні, можна стверджувати, що проблема міграції та зміцнення міграційних намірів освіченої молоді найближчим часом не втратить своєї актуальності. Слід замислитися над цією проблемою, яка свідчить не тільки про вимивання «людського капіталу», але й про демотивацій-

ний стан свідомості підрастаючого покоління щодо його участі у вітчизняному суспільному виробництві та громадському житті Батьківщини. Держава, молоді громадяни якої втратили віру у майбутнє та перебувають у «стані пакування валіз», навряд чи матиме шанси прискореного суспільно-економічного розвитку, натомість опиняється під загрозою втрати економічного та політичного суверенітету.

УДК 316.734–049.5

Бороденко О. В.,

*канд. філос. наук, старший викладач,
кафедра соціології, ЧНУ ім. Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна*

ЗАГРОЗИ ТА РИЗИКИ В СФЕРІ ХУДОЖНЬОГО ЖИТТЯ (У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ)

У центрі нашого дослідження – два важливих і багатофункціональних феномени: *художнє життя* та *культурна безпека*, а також безпосередньо пов'язані з останнім поняття «загрози» та «ризик». Метою доповіді є аналіз змістовної складової вказаних понять в контексті соціокультурної ситуації, що склалась в сучасному українському соціумі.

Художнє життя є важливою складовою соціокультурної сфери суспільства, в якій «соціальний суб'єкт (особистість, група, клас, суспільство в цілому) створює та сприймає художні цінності, здійснює діяльність, спрямовану на поширення продуктів художньої культури (творів мистецтва, мистецтвознавчих і критичних праць, предметів художньої творчості)» (А. Маршак). Окрім того, художнє життя передбачає організацію художньої творчості, а також діяльність мережі культурних і культурно-освітніх закладів, ЗМІ, творчих спілок та об'єднань.

Ефективне функціонування сфери художнього життя в будь-якому соціумі, як і в окремому регіоні, безпосередньо залежить від *культурної безпеки* соціуму. Теорія культурної безпеки в контексті проблематики соціальної безпеки активно розробляється в західній соціології від початку 80-х років минулого століття. Згадаємо лише праці М. Дуглас та А. Вілдавскі «Ризик і культура» (1982); Н. Лумана «Соціологія ризиків» (1991); Е. Гідденса «Сучасність і самоідентичність» (1991); У. Бека «Суспільство ризику. У напрямку до нового модерну» (1992). На пострадянському просторі питання культурної безпеки вивчаються, зокрема, групою московських вчених на чолі з В. Кузнецо-

вим та П. Ніколаєвим. Так, В. Кузнецов є автором підручника «Соціологія безпеки» (2003), в якому виклав основи власної концепції культурної безпеки. Остання по суті ототожнюється ним з поняттям «*духовна безпека*». Це «стан та умови життєдіяльності соціуму, що забезпечують збереження та зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму та гуманізму, культурного та наукового потенціалу країни, а разом із тим спроможність держави вирішувати актуальні задачі економічного, соціального та політичного розвитку». На думку П. Ніколаєва (2007) «*культура, культурне, культуротворююча діяльність*» – це головний ресурс в побудові національної безпеки, нормального суспільства, держави в цілому.

Питання культурної безпеки (включно зі сферою художнього життя) України розглядаються, зокрема, в працях вітчизняних фахівців О. Білоруса (2001), І. Дзуби (1998), В. Пироженка (2005), А. Ручки (2002), В. Сідака та І. Валька (2001). Важливим є зміст Закону України 2003 р. «Про основи національної безпеки України».

Протягом останніх років поняття *культурної безпеки* набуло особливої актуальності в Україні. Це пов'язано із посиленням вагомих *загроз і ризиків* у сфері культурного життя. Культурна безпека в сфері художнього життя прямо пов'язана з трьома факторами суспільного життя: 1) з культурно-духовним станом соціуму та духовною культурою її членів; 2) з комплексом заходів та державною політикою, спрямованою на забезпечення безпеки й мінімізацію ризиків, загроз і викликів у сфері культури; 3) з реальним станом художнього життя в даному соціумі на даний момент часу (А. Маршак).

Підсумовуючи висновки дослідників, виокремимо найважливіші, на нашу думку, загрози та ризики в даній сфері для сучасного українського соціуму: 1) занепад і деформація традиційних норм та цінностей української духовності, моралі та культури; 2) наступ низькоякісного продукту масової культури як вітчизняного, так і зарубіжного; 3) відверте зовнішнє втручання в життя українського суспільства та держави; 4) занепад об'єктів української культурної спадщини (пам'яток архітектури, музеїв, архівів, бібліотек тощо); достатньо згадати лише недавній приклад (вересень 2016) варварської розправи з архівом народного артиста України Дмитра Гнатюка (архів просто викинули на смітник у центрі Києва); 5) далеко не достатня підтримка з боку держави (відсутність фінансування, відсутність бажання та політичної волі, а головне – чіткої, послідовної державної стратегії в напрямі культурної політики).

Можна з достатньою впевненістю стверджувати, що всі загрози та ризики для нашого соціуму поділяються на дві групи: *внутрішні* та *зовнішні*. Результати опитування, проведеного Центром Разумкова у

листопаді 2015 р. (опитано 2008 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах за винятком Криму та окупованих районів Донбасу) свідчать, що 47 % населення вважають внутрішні та зовнішні загрози *однаково небезпечними* для українського суспільства.

Інший важливий *висновок* нашої доповіді: головною небезпекою для України постає не етнічне, регіональне й культурне різноманіття, а скоріше брак політичної волі та політичного компромісу, громадсько-політичної єдності суспільства («політичного соціуму»).

УДК 316.325:314]:323–049.5(477)

Бондарець Б. Б.,
викладач, кафедра соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Останнім часом словосполучення «національна безпека» все частіше можна зустріти як у спеціалізованій науковій літературі, так і в ЗМІ, і навіть просто у побуті. Однак найчастіше коли мова йде про національну безпеку, то мається на увазі її військовий аспект. Однак, таке трактування терміну є занадто вузьким.

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV дає таке визначення поняття: «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій,

використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам».

У статті 7 чинного Закону однією із загроз національної безпеки України називається загострення демографічної кризи.

Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», яка затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 питання демографічної безпеки конкретизує ще детальніше. Зокрема у пункті 3.2.5. визначаються наступні прояви соціально-демографічної кризи в Україні:

- скорочення чисельності населення через погіршення його здоров'я, низьку якість життя, недостатній рівень народжуваності, високу смертність, а також відтік громадян України за кордон;

- поширення соціальних хвороб, зокрема наркоманії, алкоголізму, туберкульозу, ВІЛ/СНІДу, епідемій, небезпечних інфекційних захворювань;

- зростаючий дефіцит трудових ресурсів, старіння населення, низька економічна активність і недооцінка реальної вартості робочої сили.

Як бачимо, якщо проаналізувати нормативні документи держави, то демографічний аспект національної безпеки повністю усвідомлюється. Чітко визначаються наявні негативні тенденції і потенційні ризики демографічної ситуації.

Однак, якщо звернутися до даних Державної служби статистики України, то спостерігаються невтішні тенденції. Так, якщо станом на 1 січня 2007 року (рік затвердження Стратегії національної безпеки України) кількість населення держави становила 46646 тис. осіб, то станом на 1 січня 2016 року цей показник становив 42760,5 тис. осіб.

Станом на 1 січня 2015 року в Україні померло на 183 тис. осіб більше, ніж народилось, при чому скорочується кількість як міського, так і сільського населення.

Не більш втішними є і міграційні показники України. Так, за даними онлайн опитування, проведеного з 16 по 21 липня 2016 року компанією TNS Online Track, 65 відсотків населення України хотіли б виїхати з країни.

Спеціалісти Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи зазначають, що за такого тренду через десять років населення України може скоротитися до 32–35 млн чоловік.

Щоправда прогнози департаменту з економічних та соціальних питань ООН дещо оптимістичніші. За його прогнозами населення України у 2030 році становитиме 40892 тис. осіб. Однак, тенденції в будь-якому разі невтішні.

У цілому демографічна безпека України під загрозою. За теперішнього стану речей немає об'єктивних підстав, щоб призупинити наявну тенденцію зменшення загальної чисельності населення. У цій ситуації напрями демографічної політики держави мають спрямовуватися передусім на підвищення рівня та поліпшення якості життя населення. Особливу увагу варто приділяти не кількісним, а якісним параметрам демографічного відтворення. Потрібно сконцентрувати зусилля на вирішенні таких поточних і стратегічних завдань, як: економічне забезпечення відтворення населення, належний соціальний захист сімей із дітьми та осіб похилого віку, всебічне сприяння розвитку багатодітних сімей, зокрема першочергове забезпечення таких сімей житлом, поліпшення екологічної ситуації, зменшення виробничого та побутового травматизму, популяризація здорового способу життя, забезпечення доступності якісної медичної допомоги й освіти, що стане вагомим підґрунтям для переходу до нормального режиму відтворення населення і підвищення тривалості повноцінного активного його життя.

Крім того, важливим елементом державної політики повинна стати пропаганда сімейних цінностей, материнства та багатодітності. Адже в питанні демографічної безпеки гуманітарна складова відіграє не менш, а може і більш важливу роль ніж соціально-економічна.

УДК 316.485.26:364–322(477)

Козачук М. Б.,
*аспірант, кафедра соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ПРОТОВОЛОНТЕРСТВО ЯК ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОГО ЖИТТЯ ЛЮДСТВА

Українці – народ давній та волелюбний, протягом всієї історії ведуть боротьбу за незалежність та за збереження власних традицій, культури, побуту та мови. Це сприяло великій кількості війн, які відбувались на території сучасної України, що в даному випадку демонструвало консолідацію місцевого населення виходячи з двох причин: безпеки і збереження національної самосвідомості. Ці фактори ставали основною рушійною силою у випадках, коли доводилось «ділитись своїм» і допомагати визволителям усім, що було вдома, збільшуючи впевненість воїнів у собі, та усвідомлення, що вони роблять правильні речі. В даному випадку це стало рушійною силою зародження волонтерського руху на українських землях.

Говорячи про дослідження протоволонтерства, варто зазначити, що воно зародилось ще на початку розвитку людства, але дане визначення в наукових словниках відсутнє. Тому автор дає власне визначення цьому поняттю, розкриваючи його сутність та важливість при подальшому дослідженні феномену волонтерства загалом. Зокрема, **протоволонтерство** – це початковий етап інтерпретації ідей альтруїзму, в стародавній та середньовічній період розвитку людства, який передував зародженню волонтерського руху в сучасному його розумінні.

Починаючи з розгляду альтруїстичних ідей щодо добровільності, є цікава думка Петра Олексійовича Кропоткіна, щодо поклику ділитись власністю з іншими. Він пояснив це на прикладі поведінки між двома шимпанзе.

З такої інтерпретації альтруїзму Кропоткіна, ми просто зобов'язані повернутись до первісного суспільства і показати, як можна інтерпретувати сучасне розуміння волонтерства через призму природного походження людства.

У першу чергу варто згадати про первіснообщинний лад, з якого розпочалось зародження людства. Аналізуючи висновки істориків про життя в первісному суспільстві, можна натрапити на зародження першого виду економічних відносин в житті людства, які називають «Престижна економіка» або «Економіка дару». Основна сутність такого виду доринкової економіки полягала в тому, що цінні товари та послуги регулярно передаються без будь-яких конкретних домовленостей про негайну або майбутню нагороду.

Виникнення престижної економіки мало своїм наслідком появу складної системи майнових відносин між членами різних громад. Якщо спочатку ці економічні зв'язки зводилися до дарообміну, то згодом виникли відносини позики, товарообміну та ін.

Таку поведінку можна назвати прототипом волонтерської діяльності, адже кожна дія зроблена добровільно та безоплатно вже є показником волонтерства. Тому в даному випадку можна стверджувати про те, що добровільність розпочала своє існування не через військові дії (добровольцями вперше називали військових, які приймали участь у військових діях безкорисно), а через зародження економічних відносин.

Петро Кропоткін бачив в племенах мисливців-збирачів парадигму «взаємної допомоги». Кропоткін стверджував, що взаємна вигода є сильнішим стимулом, ніж взаємні чвари, що веде до підвищення особистої продуктивності та, в кінцевому рахунку, це більш ефективно для колективу в довгостроковій перспективі. А ось наприклад соціолог Марсель Мос стверджує, що дар завжди тягне за собою зобов'язання і ніколи не є «добровільним». За словами Моса, якою б привабливою

здавалася економіка дарування, люди не завжди хочуть бути заплутані в павутині зобов'язань. «Дар, за який ще не сплачено, принижує людину, яка приймає його».

Виходячи з вищесказаного, можна зробити припущення про те, що волонтерство в первісному суспільстві спричинило виникнення перших економічних відносин в історії людства. А вони в свою чергу призвели до поглиблення суспільного значення волонтерства і показали, що навіть добровільна діяльність може бути безкорисною, а може відбуватись і з корисливих спонукань, що яскраво описав Д. Бел та інші дослідники економіки дарування, які стверджують, що дари приносили дарувальнику певний престиж та підвищення соціального статусу. До речі, російський філософ Юрій Семенов писав, що саме перетворення відносин між членами громади в оплатне з неминучістю тягли за собою становлення майнової і соціальної та класової нерівності.

Тому можна вважати, що такі відносини були прототипом благодійності в первісному суспільстві. Згодом протovolонтерство набуло військового характеру, бо мало на меті залучення добровольців до участі у військових діях, які вступали до озброєних формувань з доброї волі за двох основних причин: забезпечення безпеки власній нації або з меркантильних спонукань (заключаючи грошовий контракт).

УДК 316.662

Мельничук В. М.,
*аспірант, кафедра соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

Останніми роками на тлі економічної та політичної нестабільності українського суспільства актуальною проблемою стає поступове «заповнення пробілів» у сфері трудової мотивації, яка полягає у прагненні до професійного вдосконалення і професійного росту. Існує величезна потреба у високопрофесійних, соціально активних людей, що володіють ініціативою, організованістю і творчим потенціалом.

Проблема становлення професіонала – це, в першу чергу, проблема особистісного і соціального розвитку майбутнього фахівця як суб'єкта соціальної дії. Сучасний професіонал повинен бачити свою професію у всій сукупності її широких соціальних зв'язків, знати вимоги до неї, розуміти зміст і специфіку своєї професійної діяльності, орієнтуватися в колі професійних завдань і бути готовим вирішувати їх в мінливих соціальних умовах.

Професійне самовизначення особистості – складне соціальне явище, яке досі ще не має однозначного трактування, незважаючи на його зростаючу актуальність.

До вибору професії слід ставитися як до однієї з найважливіших життєвих подій. Радянський соціолог І. Кон виділяє основні фактори, що впливають на вибір професії, які зазвичай об'єднують в дві групи: суб'єктивні і об'єктивні. До суб'єктивних він відносить інтереси, здібності, особливості темпераменту і характеру. До об'єктивних – рівень підготовки (успішності), стан здоров'я та інформованість про світ професій. До об'єктивних чинників також слід віднести соціальні характеристики, наприклад такі, як освітній рівень батьків, соціальне оточення та ін.

У другій половині ХХ ст. широкого розмаху набули соціологічні дослідження професійного самовизначення молоді, яка вступає до університетів. Серед представників можна виділити російських соціологів Г. Чередніченко, В. Шубкіна, Ф. Шереги, В. Харчевої, В. Серікова, Р. Солодової, І. Харченко, О. Карпухіна.

Ф. Шереги, В. Харчева, В. Серіков розглядають професійне самовизначення як «... пріоритет ведення певного способу життя...». Серед факторів, що впливають на професійне самовизначення, вони виділяють наступні: сімейна традиція, батьки, друзі, вчителі в школі, власне бажання, випадок. Учені вважають, що професійний баласт, тобто частка абітурієнтів, які йдуть на певну спеціальність, але не збираються на ній працювати, є дуже великою, особливо на технічних спеціальностях.

А. І. Земечко і А. Г. Шмельов запропонували наступну систему зовнішніх і внутрішніх мотиваційних чинників праці, які можуть бути використані не тільки для виявлення готовності людини ефективно працювати, а й з метою професійної орієнтації самовизначення. Дослідники виділили зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх мотиваційних чинників належать:

1) фактори тиску – рекомендації; поради; вказівки інших людей, а також приклади героїв кіно, літературних персонажів та ін.; вимоги об'єктивного характеру (служба в армії, матеріальне становище сім'ї); індивідуальні об'єктивні обставини (стан здоров'я, здібності);

2) фактори тяжіння-відштовхування – приклади з боку безпосереднього оточення людини, з боку інших людей; звичайні еталони «соціального успіху» (мода, престиж, заботони);

3) чинники інерції – стереотипи наявних соціальних ролей (сімейні, членство в неформальних групах); звичні заняття (що виникли під впливом шкільних предметів, дисциплін у ВНЗ, захопленя).

До внутрішніх мотиваційних чинників відносяться:

1) власні мотиваційні чинники професії – предмет праці; процес праці (привабливий – непривабливий, естетичні аспекти, різноманітність – одноманітність діяльності, детермінованість – випадковість успіху, трудомісткість роботи, індивідуальна – колективна праця, можливості розвитку людини у межах даної професії); результати праці;

2) умови праці – фізичні (кліматичні, динамічні характеристики роботи); територіально-географічні (близькість розташування, необхідність роз'їздів); організаційні умови (самостійність – підпорядкованість, об'єктивність – суб'єктивність в оцінці праці); соціальні умови (складність – легкість отримання професійної освіти, можливості подальшого працевлаштування; надійність становища працівника; вільний – обмежений режим; соціальний мікроклімат);

3) можливості для реалізації позапрофесійних цілей – можливості для громадської роботи; для досягнення бажаного соціального стану; для створення матеріального благополуччя; для відпочинку і розваг; для збереження і зміцнення здоров'я; для психічного самозбереження і розвитку; можливості, що надаються роботою і професією для спілкування.

УДК 316.347

Василюха О. В.,

аспірант, кафедра соціології,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ЕТНОС І НАЦІЯ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Актуальність теми зумовлена тим, що серед соціологів та етнологів немає єдиного розуміння поняття «етнос», немає чіткого визначення. Одні вважають його природним, біологічним утворенням, інші – соціальним, деякі взагалі вбачають в етносі всього лише інструмент для досягнення певних цілей. Саме тому теорій походження етносів на сьогодні досить багато. Щодо співвідношення понять «етнос» та «нація», у багатьох сучасних наукових текстах їх часто застосовують як синоніми. Поширеним є підхід, згідно з яким нація – це найвища форма розвитку етносу за часів індустріальної доби, тобто результат еволюційної зміни й ускладнення певної соціальної системи зі збереженням її основних рис. Однак етнос і нація відрізняються за багатьма ознаками. На відміну від етносу, нація – це те, що дається особистості як наслідок її особистого вибору, а не за фактом її народження. Нація – це, насамперед, державна, соціальна, культурна належність індивіда, а

не його антропологічна чи етнічна належність. Отже, визначивши націю як свідомо обрану ідентичність, необхідно зосередити увагу на феномені етносу.

Термін етнос вперше з'являється в науковій літературі на зламі XVIII–XIX ст. В соціології першим звернувся до проблем етнічності був Еміль Дюркгейм. Його вважають засновником соціологічної школи в етнології.

Існує велика кількість етнічних концепцій, що розглядають механізми його формування. Найбільш поширені – конструктивістська, примордіалістська, інструменталістська. Більш оригінальні концепції лінгвістичного, соціально-економічного детермінізму, культурно-психологічного антропологізму та ін.

Конструктивізм – теорія, прихильники якої вважають, що етнічність конструюється, вигадується інтелігенцією для використання в певних політичних цілях. Вона бере початок ще у 1960-і рр. в роботах П. Бергера і Т. Лукмана.

Прибічники теорії примордіалізму вважають етнічність запрограмованою генетично, в її основі кровна спорідненість, спільна територія та походження. Так Е. Дюркгейм під поняттям «етнос» має на увазі соціум зі своїм культурними та історичними зв'язками. У Вебера, етноси – ті групи людей, які поділяють суб'єктивну віру у спільне походження.

Інструменталізм – теорія, яка намагається поєднати елементи примордіалізму і конструктивізму. При цьому етнічність розглядається як ідеологічний інструмент, мобілізуючи групу для досягнення своїх егоїстичних (групових) інтересів. Виявляючи зв'язок етнічності і міфології, Г. У. Солдатова підкреслює, що міфологічна підоснова надає етнічним рухам потужний мотиваційний імпульс.

Лінгвістичний детермінізм – концепція, прихильники якої розглядають мову як найважливішу ознаку етносу (І. Козлов). Однак, як пише Д. М. Тайсан, «У графстві Нортумберленд (Англія) живе народ, що говорить норвезькою мовою, але вони вважають себе англійцями».

Культурно-психологічний антропологізм – у цій теорії найважливішими умовами і критеріями етносу вважаються культурно-психологічні характеристики, такі як менталітет, протиставлення «своїх» і «чужих».

Соціально-історичний еволюціонізм (або дуалістична концепція) – теорія, прихильники якої вважають, що етнос формується в процесі історії і в конкретному природному середовищі. На думку Ю. В. Бромлея, «етнос (або етнос у вузькому значенні цього терміна) може бути визначений як історично сформована на певній території стійка міжпоколінна сукупність людей, що володіє не тільки загальними рисами,

а й відносно стабільними особливостями культури (включаючи мову) і психіки, а також усвідомленням своєї єдності і відмінності від усіх інших подібних утворень (самосвідомістю), фіксованому в самоназві (етнонімі)».

Соціально-економічний детермінізм – висхідна до позитивізму і марксизму теорія, що пояснює походження етносу соціально-економічними і природними факторами: умовами середовища, історичною ситуацією. Сьогодні ця концепція виражається в теорії «модернізації», що прогнозує швидке зникнення етнічності в зв'язку з соціально-економічним прогресом і глобалізацією.

Біоенергетичний і географічний детермінізм – соціобіологічне розуміння етносу, представлене концепцією Л. Н. Гумільова, який вважає етнос природним, біологічним феноменом, що виникає під впливом енергетичного імпульсу з космосу, який викликає пасіонарний поштовх.

Функціональний аксіологізм – в основі цієї теорії лежить функціональний метод, що виходить від Г. Спенсера і Е. Дюркгейма, які вважали, що суспільні явища можна пояснити, аналізуючи їх функції в суспільній системі, а також від А. Р. Редкліф-Брауна, який розробив методи функціонального аналізу і пошуку найбільш ефективних засобів задоволення потреб. За визначенням С. В. Лур'є, «етнос – це соціальна спільність, якій притаманні специфічні культурні моделі, які обумовлюють характер активності людини в світі, і яка функціонує у відповідності до особливих закономірностей, спрямованих на підтримку унікального для кожного суспільства співвідношення культурних моделей всередині суспільства протягом тривалого часу, включаючи періоди великих соціокультурних змін».

Таким чином, головна проблема полягає в тому, що прагнучи дати власне чітке визначення етносу, кожен автор розглядає і біологічний, і соціальний підходи як якісно незмінні, позбавлені внутрішніх джерел розвитку. Діалектичний метод, яким користувалися радянські дослідники, давав змогу розкрити сутність явища з погляду процесів розвитку, загального взаємозв'язку, якісних перетворень. Він орієнтував на розгляд означеного феномену як такого, що виникає, проходить у своєму існуванні й розвитку певні етапи, після чого зникає і перетворюється в щось інше.

Отже, етнос являє собою складний суспільно-біологічний феномен, що виникає як біологічна одиниця людської популяції, а протягом свого існування й розвитку набуває соціальних ознак. Залежно від конкретних соціально-історичних умов, він може характеризуватись такими ознаками, як спільне уявлення про час і місце виникнення, антропологічні відмінності, культурні, ментальні й мовні особливості, а також через самоідентифікацію його представників.

ПІДСЕКЦІЯ: Соціальна робота в умовах сучасних економічних викликів в Україні

УДК 33(477)

Малиновська Н. Л.,
канд. іст. наук, доцент
кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Основними напрямками розвитку інформаційного суспільства в Україні визначено: надання кожній людині можливості для здобуття знань, умінь і навичок використанням ІКТ під час навчання та професійної підготовки; збільшення різноманітності та кількості послуг населенню, що надаються за допомогою ІКТ. Впровадження інформаційних і комп'ютерних технологій у соціальну сферу сприятиме розвитку й оптимізації системи соціальної підтримки населення, переходу громадян на новий рівень якості життя, підвищенню рівня соціального забезпечення. Отже, процес інформатизації суспільства висуває вимоги до системи вищої освіти щодо підготовки фахівців соціальної сфери, готових ефективно працювати з інформацією та інформаційними технологіями.

Професійна діяльність соціального працівника багатопланова за своїм змістом і охоплює широке поле існуючих в суспільстві соціальних відносин і процесів. Виникає низка об'єктивних факторів, які вимагають якісної зміни технології обробки інформації в системі надання соціальних послуг та соціального захисту населення. З одного боку, необхідність створення інформаційно-аналітичної бази, яка дає змогу розробляти соціальні цільові програми, вести облік і моніторинг реальних потреб всіх незахищених верств населення та здійснювати адресну соціальну допомогу, з іншого боку, це значний обсяг нормативно-законодавчої бази, постійні зміни правової системи, зростання актуальності нормативно-правової інформації та різноманітність її застосування у практичній роботі.

Значного прогресу можна досягти у підготовці майбутніх соціальних працівників за допомогою відповідних інформаційно-комп'ютерних технологій, які зможуть зробити процес здобуття освіти більш гнучким, індивідуалізованим і одночасно нададуть змогу студентам вико-

ристовувати глобальні ресурси для навчання, спілкування та обміну досвідом із студентами інших міст, країн тощо.

Застосування сучасних інформаційних технологій у навчанні – одна з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу. У вітчизняних навчальних закладах в останні роки комп'ютерна техніка й інші засоби інформаційних технологій стали все частіше використовуватися при вивченні більшості навчальних предметів. Можливості інформаційних технологій безмежні, зазначимо лише деякі переваги використання ІКТ у підготовці майбутнього соціального працівника: індивідуалізація навчання; інтенсифікація самостійної роботи; зростання обсягу виконаних завдань студентом; розширення інформаційних потоків при використанні Internet; підвищення мотивації та пізнавальної активності за рахунок різноманітності форм роботи тощо. Новітні технології навчання на основі інформаційних і комунікаційних дозволяють інтенсифікувати освітній процес, збільшити швидкість сприйняття, розуміння та глибину засвоєння величезних масивів знань. Отже, новітні ІКТ навчання сьогодні розглядаються одночасно і як методологія і як технологія навчально-виховного процесу.

Все частіше переконаємося, що людина, яка опанувала принципами керування інформаційними потоками, перетворюється в універсального фахівця, здатного працювати в різних галузях, і соціальна робота є яскравим тому прикладом. Таким чином, новітні інформаційні технології впливають не тільки на окремі сторони життя людей, мова йде про фундаментальні зміни основ самого життя в інформаційному суспільстві. У цих умовах одним із основних завдань, що стоїть перед системою освіти, є завдання формування основ інформаційної культури майбутнього фахівця та інформаційної компетентності.

Інформаційна культура, на думку науковців, виступає в якості одного з основних чинників розвитку сучасного суспільства. Від її рівня залежить подальший прогресивний або регресивний стан інформаційного середовища і ноосфери в цілому. На думку Н. Г. Джинчарадзе, інформаційна культура суспільства є цілісною соціальною системою, одним із найважливіших багатограних чинників загальної культури людства. Що стосується інформаційної культури особистості, то науковець зазначає, що вона «вміщує в себе багатоаспектні, взаємопов'язані елементи – інформаційний потенціал, інформаційний світогляд, інформаційний менталітет, інформаційно-орієнтаційну діяльність, мікро- та макро-інфомодель, інфопотребу тощо». Виходячи з філософського, культурологічного й діяльнісно-інформаційного підходів, інформаційну культуру можна визначити і як гармонію внутріш-

нього інформаційно-світоглядного компонента із зовнішнім інформаційно-креативним, інформаційно-енергетичним середовищем (ноосферою).

У цьому зв'язку зазначимо, що інформаційна культура важлива для майбутнього соціального працівника, оскільки використання інформаційних технологій в соціальній роботі підвищує оперативність стратегічного і тактичного управління, планування, контролю результатів діяльності; покращує облік проблем і потреб клієнтів; сприяє швидкому обліку можливостей клієнтів центру та використання ресурсів центру та клієнта у вирішенні соціальних проблем останнього; дозволяє проводити об'єднання інформаційних ресурсів про клієнта та його проблеми, які зберігаються в різних установах і відомствах, що робить більш достовірними інформацію про клієнта і ресурси установ; забезпечує можливості обробки та узагальнення великих масивів інформації про соціальні проблеми, що підвищує достовірність прогнозів; сприяє формуванню нової «технологічної» культури фахівців соціальної сфери.

Отже, під інформаційною культурою соціального працівника ми розуміємо інтегральну особистісну характеристику, яка є невід'ємною складовою професійної культури соціального працівника, що представляє собою сукупність знань, умінь і навичок, які складають цілеспрямовану роботу з потоками інформації в галузі соціальної роботи з використанням сучасних інформаційних технологій, взаємодії з інформаційним середовищем, що проявляється в ефективному використанні інформаційних ресурсів, в умінні адекватно формулювати свою потребу в інформації, у здатності фахівця сприймати і переробляти професійно орієнтовану інформацію.

УДК 36

Попова Т. С.,

*доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАСТАВНИЦТВА ДІТЕЙ-СИРИТ В УКРАЇНІ

В Україні проживає 72 731 тисячі дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. З них 65 705 дітей проживають в сім'ях громадян України (опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу).

Водночас майже 7 000 дітей цієї категорії проживають в інтернатних закладах різних типів. Більшість із них з різних причин (вік, стан

здоров'я) практично не мають шансів бути усиновленими чи влаштованим в інші форми сімейного виховання.

Проживання в інтернатному закладі не сприяє таким дітям у підготовці їх до подальшого самостійного життя, визначення та розвитку здібностей дитини, реалізації її інтересів у професійному самовизначенні, формування у дитини практичних навичок, спрямованих на адаптацію її до самостійного життя (зокрема щодо вирішення побутових питань, розпорядження власним майном та коштами, отримання освітніх, соціальних, медичних, адміністративних та інших послуг).

Діти, які закінчують інтернатні заклади, потребують допомоги в ознайомленні з практиками суспільного спілкування, подолання складних життєвих ситуацій, формування навичок здорового способу життя, сприяння становленню як відповідальної, успішної особистості.

Як наслідок діти виростають непідготовленими до життя поза межами закладу і виходять у доросле життя, не маючи необхідних соціальних вмій і навичок. Часто випускники інтернатних закладів ведуть асоціальний спосіб життя (злочинність, проституція, наркоманія, алкоголізм, бродяжництво тощо).

Щоб допомогти таким дітям необхідно впроваджувати сучасні методи підготовки їх до самостійного життя (з урахуванням їх вікових особливостей, соціальної ситуації розвитку та, в цілому, потреб і інтересів кожної дитини тощо) із широким залученням до цієї роботи представників громадянського суспільства.

Одним з таких методів, який практикується у багатьох країнах світу є – наставництво. Головна відмінність наставництва від усиновлення чи інших сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, полягає в тому, що між наставником і дитиною не виникає сімейних чи будь-яких інших правових відносин. У той же час, наставник допомагає дитині в засвоєнні норм, моделей поведінки, прийнятих у суспільстві з метою подальшої адаптації дитини до життя в соціумі.

З метою забезпечення дотримання прав та інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, виникла необхідність правового врегулювання діяльності з наставництва над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

05.10.2016 року Президент України підписав закон 1504–VIII від 08.09.2016, відповідно до якого вносяться зміни до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Так, Закон доповнено статтею 17–1, якою, зокрема, визначається, що «наставництвом є добровільна безоплатна діяльність наставника з

надання дитині-сироті, дитині, позбавленій батьківського піклування, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, індивідуальної підтримки та допомоги у підготовці до самостійного життя».

Також визначаються основні напрямки підготовки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до самостійного життя шляхом наставництва.

Передбачається, що наставництво здійснюється за договором про наставництво, що укладається між наставником та адміністрацією закладу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на яку покладено функції опікуна та піклувальника дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, стосовно інтересів якої укладається такий договір.

Встановлюється, що наставником дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, яка проживає в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, може бути повнолітня дієздатна особа, яка пройшла курс підготовки з питань виховання і соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за відповідною програмою, затвердженою центральним органом влади, та уклала договір про наставництво. Разом з тим визначається, що наставниками не можуть бути особи, зазначені у ст. 212 Сімейного кодексу України.

Крім того, встановлюється, що наставник несе відповідальність за порушення ним прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди відповідно до закону.

Також визначено, що контроль за дотриманням прав та інтересів дітей, над якими встановлено наставництво здійснюють служби у справах дітей.

Водночас законопроектом передбачено, що у виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування постановляє рішення про негайне відібрання дитини від наставника та про зупинення дії договору про наставництво. У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити орган Національної поліції та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про розірвання договору про наставництво.

Законом також визначено, що Положення про наставництво, порядок його організації та провадження, відбору громадських організацій для організації наставництва, примірний договір про наставництво та типовий договір про співпрацю з організації наставництва затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Реалізація Закону забезпечить нормативно-правове врегулювання діяльності з наставництва, посилить гарантії дотримання прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які проживають в інтернатних закладах, та врегулює питання підготовки їх до самостійного життя.

УДК 378.016+378.147.091.33]:364-43-057.875

Сургова С. Ю.,

канд. пед. наук, доцент

*кафедри соціальної роботи управління і педагогіки
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ КОНТЕКСТНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У контексті сучасного процесу модернізації вищої освіти в Україні в напрямі її гуманізації та орієнтації на «особистісний вимір» усе більшої ваги набувають практико зорієнтовані системи освіти, що дозволяють організувати навчальний процес у ВНЗ з урахуванням специфіки майбутньої професії. Найбільш продуктивним у цьому плані є контекстне навчання, оскільки саме воно пов'язане з подоланням низки суперечностей, що існують у традиційній вищій освіті й призводять до таких недоліків, як відсутність професійної мотивації, формальність знань, нездатність їхнього використання в практичній діяльності, тривала адаптація молодих фахівців до професійної діяльності тощо. Провідна проблема контекстного навчання полягає в розв'язанні питання, як перейти від навчання до праці, маючи справу не з професійними реаліями, а з їхніми інформаційними, знаковими моделями й формами навчальної діяльності, тобто як перетворити знання з предмета навчальної діяльності на засіб регуляції професійної діяльності.

Розглянемо, наприклад, технологію контекстного навчання, де основним орієнтиром є самоосвіта студентів у набутті й оперуванні знаннями, зокрема, виконання проектів під час вивчення майбутніми соціальними працівниками курсу «Спеціальна педагогіка». Сутність запропонованого методу і його мета полягали у виконанні проектів, як самостійного дослідження студентом певних проблем протягом зазначеного часу, яке завершується написанням підсумкової роботи і допомагає студентам простежити взаємозв'язок між різними предметами, дає майбутнім соціальним працівникам практичні навички організації власної діяльності; створює можливість для співпраці студентів із різними категоріями людей. У процесі роботи над проектом за незнач-

ний проміжок часу виробляється багато навичок. Так, під час дослідження стану охорони здоров'я інвалідів у своїй місцевості майбутні соціальні працівники вчилися відвідувати лікарні, реабілітаційні центри, спілкуватися з різними групами населення, збирати статистичні дані й обробляти їх. У найкращих проектах з метою використання всіх можливостей студента поєдналися академічні, соціальні і творчі здібності майбутнього фахівця.

Опановуючи технологію контекстного навчання, студенти знайомилися з методикою створення особистісно-професійного автопортрета. У рамках нашого дослідження це письмовий роздум «Я – майбутній соціальний працівник», метою якого є самоаналіз і самооцінка власних особистісних і професійних якостей, умінь, можливостей і перспектив. Ми акцентували увагу студентів на тому, що форма автопортрета може бути різною, залежно від їх індивідуальних уподобань. Але умовою були аргументованість (містила дані тестувань, спостережень тощо), ілюстрованість прикладами роботи соціальних працівників чи власного життя, відображення основних моментів, про які згадувалося вище. Вивчення творчих проектів студентів дало можливість виявити рівень і глибину їх мотивації до зазначеної діяльності. У подальшому аналізі ми відзначили зацікавленість значної частини студентів у власному саморозвитку. Крім того, виявилось зростання вмінь студентів створювати «Я – концепцію».

Наш досвід показує, що технологія контекстного навчання відповідає завданням професійної діяльності майбутніх соціальних працівників, таким як проблемність, індивідуалізація і диференціація, гармонійний розвиток різних компонентів мислення, формування алгоритмічних прийомів розумової діяльності, спеціальної організації мнемонічної діяльності.

УДК 378.016:364-43]:159.923.07

Чубук Р. В.,
канд. пед. наук, доцент
кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

**ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
НА ЗАСАДАХ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ
АКМЕОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ**

Практичне застосування акмеологічного знання є одним з актуальних завдань акмеології. Вчені акцентують увагу на тому, що значу-

щість акмеології та її презентація на одне з провідних місць у системі наук про людину будуть обґрунтованими лише тоді, коли на основі акмеологічного знання можна буде: отримати найбільш науково-конструктивний, практично-вагомий результат і вирішувати актуальні завдання практичної діяльності.

Науковці наголошують на тому, що підвищити рівень професійної підготовки фахівців у ВЗО III–IV рівнів акредитації допоможе: практичне застосування викладачами акмеологічного знання; активна робота і доцільне впровадження акмеологічних технологій під час проведення лекційних, семінарських, практичних занять і поза аудиторної роботи.

Теоретичні аспекти акмеологічної концепції розвитку професіонала, реалізації акмеологічного підходу, практичного застосування акмеологічних технологій досліджували: В. Вакулєнко, Г. Данилова, О. Калашникова, С. Макаров, С. Пальчевський, О. Селезньова, І. Трофімова, А. Чернишов та ін. Вітчизняні та зарубіжні науковці О. Бодальов, А. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна, В. Максимова, А. Маркова, С. Пожарський, А. Реан, О. Ситніков, С. Степанов, В. Тарасова та ін. вивчали різні аспекти розвитку людини на етапі зрілості та досягнення нею вершини (акме) як природної істоти (індивіда), як особистості та суб'єкта діяльності.

В умовах сьогодення практичне застосування акмеологічного знання простежується на прикладах вирішення конкретних акмеологічних завдань: особистісно-професійного розвитку фахівця; досягнення ним високого рівня професіоналізму у різних сферах діяльності – на підставі яких простежується динаміка розвитку професіоналізму фахівця, особливості та протиріччя його становлення в конкретних видах професійної діяльності тощо.

Наукові дослідження проблем професіоналізму фахівця проводяться за різними напрямками, проте найбільше уваги приділяється тим напрямкам, що спрямовані на вивчення таких засад як: особистісне становлення фахівця як професіонала; формування професійної компетентності; сформованість позитивної Я-концепції; усвідомлена спроможність до оволодіння рефлексивною культурою. Так, за напрямом соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю об'єктами практичного застосування акмеологічного знання є кваліфіковані фахівці та керівний склад, які поділяючи принципи акмеологічного підходу, орієнтовані на досягнення високих результатів у професійній діяльності, наприклад, в установах соціальних служб для дітей та молоді, реабілітаційних центрах, сферах освіти, медицини тощо.

Водночас, важливо зазначити, що дослідження проблем розвитку

професійної компетентності фахівця в акмеології є однією із провідних складових професіоналізму як особистості, так і діяльності та суттєвою умовою становлення професіонала. Науковці наголошують на тому, що для підвищення рівня професійної компетентності фахівця важливе значення має його інтелектуальний розвиток.

Відтак, підвищення рівня професійної компетентності майбутніх соціальних працівників служить базовою основою для формування нових знань, умінь, навичок, тобто сприяє зростанню професійної майстерності фахівця. До того ж, розвиток професійної компетентності активізує вплив на сформованість особистісно-професійних стандартів; позитивно впливає на мотивацію як особистісних, так і професійних досягнень. При цьому, вона практично не має суттєвих обмежень, що в свою чергу, є підставою до розширення суб'єктного простору.

Наукові дослідження засад формування професійної компетентності акцентують увагу на адекватному розумінні її сутнісних характеристик, що відображають загальний зміст категорії «компетентність». Отож, якщо компетентність розглядається в чому-небудь, то виокремлюють когнітивний, регулятивний, рефлексивно-статусний, нормативний і комунікативний компоненти. На рівні спільного в акмеологічних дослідженнях необхідно підходити до вивчення і розвитку професійної компетентності фахівця саме з позицій названих компонентів. До того ж, в акмеологічних дослідженнях обов'язково відображається специфіка професійної діяльності фахівця соціальної роботи; сукупність спеціальних професійних знань, умінь, навичок соціального працівника; особливості його професійної взаємодії тощо. Отже, професійна компетентність є узагальнюючою соціально-психологічною, соціально-педагогічною та акмеологічною категорією.

Наукові дослідження щодо формування професійної компетентності соціальних працівників, як складової професіоналізму особистості та діяльності; умов і факторів її розвитку здійснюються у великих масштабах. При цьому увага акцентується на акмеологічних аспектах розвитку комунікативної та соціальної компетентностей. За результатами цього вивчення обґрунтовано нову акмеологічну категорію – акмеологічну компетентність, яка в акмеології розглядається як: когнітивний компонент системи професіоналізму, сфера професійного ведення якого включає акмеологічні знання про закономірності та принципи прогресивного розвитку зрілої особистості та її професіоналізму. Отже, підвищення рівня професійної компетентності фахівця має важливе акмеологічне значення.

УДК 37.013.42

Файчук О. Л.,
канд. пед. наук, в. о. доцента
кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПРОФІЛАКТИКА КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні все більше зростає зацікавленість новітніми комп'ютерними технологіями та їх дозвілливими можливостями. Безумовно, сучасні технічні засоби допомагають особистості розвиватись та збагачувати свої знання, але водночас вони стимулюють появу соціально-педагогічної проблеми комп'ютерної залежності дітей. Окресленій проблематиці відводиться недостатньо уваги, особливо на фоні зростання застосування комп'ютерних технологій як у процесі навчання, так і як засобу проведення дозвілля дітей. Разом з тим, дослідниками доведено, що алкогольна, наркотична та комп'ютерна залежності мають багато спільних ознак і механізмів виникнення та розвитку. Проте на сьогодні ще недостатньо вивчено причини та наслідки формування комп'ютерної залежності у підлітків, які блокують механізми розвитку соціально значущої особистості, не досліджено умови педагогічної профілактики цих залежностей у загальноосвітньому закладі, відсутні ефективні профілактичні та корекційні програми. Саме тому постає необхідність у розробці теоретико-емпіричного підґрунтя механізмів профілактичної діяльності щодо виникнення комп'ютерної залежності серед підлітків.

Сам термін «профілактика» (від грецького «запобіжний») асоціюється із запланованим попередженням якоїсь несприятливої події, тобто з усуненням причин, здатних викликати ті або інші небажані наслідки. Тому логічним є, що профілактика повинна проводитися у формі запланованих дій, націлених головним чином на досягнення бажаного результату, але в той же час і на запобігання можливих негативних явищ.

Так, Н. Пихтіна зазначає, що профілактика адиктивної поведінки здобуває особливу значущість в підлітковому віці. Але особливу увагу потрібно приділяти тим, у кого відхід від реальності ще не знайшов свого яскравого вираження, хто тільки починає засвоювати адиктивні патерни поведінки у важких спорах з потребами середовища, хто потенційно може бути залучений у різні види адиктивної реалізації.

Попередження розвитку патологічного використання комп'ютерів відноситься до завдань первинної профілактики. Вона здійснюється за чотирма основними напрямками і є: широкою виховною роботою серед молоді; санітарно-гігієнічним вихованням населення; громадськими заходами по роботі з комп'ютерними технологіями; адміністративно-законодавчими заходами. Тому процес профілактики комп'ютерної залежності, на нашу думку, може включати наступні методи роботи: інформування підлітків та їх батьків щодо причин та негативних наслідків комп'ютерної залежності; метод формування поведінкових навичок, що передбачає спільну роботу батьків, вчителів, соціальних педагогів та дітей, спрямовану на відтворення життєвих ситуацій, пов'язаних з комп'ютерною залежністю; тренінги для підлітків, з елементами гри, спрямовані на підвищення емоційної стійкості, зняття напруги, зниження рівня тривожності, підвищення впевненості та ін.

Профілактика комп'ютерних залежностей – складна багатоаспектна проблема, яка обумовлена особистісними, соціальними і сімейними факторами. Тому даний вид профілактичної роботи має бути спрямований на: особистість підлітка, його батьків та найближче оточення, громадськість в цілому. Адже лише комплексний підхід до вирішення такої складної проблеми може забезпечити успішність виконання поставлених профілактичних завдань.

Стає зрозуміло, що чи неєдиним ефективним способом попередження залежності від комп'ютера – є залучення підлітка в діяльність, не пов'язану з комп'ютерними технологіями та іграми. Необхідно продемонструвати, що комп'ютерні ігри і процеси не є заміною реальності, існує значна кількість цікавих розваг крім комп'ютера, які не тільки дозволяють пережити аналогічні відчуття, але й надають набагато більше переваг (спілкування з однолітками, заняття спортом, вивчення іноземних мов тощо). Завдання одним із основних завдань профілактичної роботи – організувати дозвілля підлітка таким чином, щоб захистити його від негативного впливу інформаційних технологій, у тому числі і комп'ютера.

Отже, аналіз наукової літератури щодо соціальної профілактики, її видів та організаційних заходів дає підставу зробити висновок, що профілактика комп'ютерної залежності підлітків – це діяльність спрямована на попередження виникнення патологічного, нав'язливого бажання проводити більшість вільного часу за комп'ютером.

УДК 070.41:004.9+316.776.23

Стекольщикова В. А.,

канд. наук соц. ком., член Національної спілки журналістів України,

доцент кафедри журналістики,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

СУГЕСТИВНІСТЬ ІНФОГРАФІЧНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ФАКТІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕФЕКТИВНОЇ РЕЦЕПЦІЇ

Характерною рисою сучасного друкованого медіатексту є все більша його візуалізація. Звідси – слідування принципу «мозаїчного» подання інформації, роздроблення текстів на «кліпи», використання багатофарбності та безперечно створення інфографіки. Особливість інфографіки – можливість продемонструвати максимум даних, використовуючи мінімум простору.

Досліджуючи причини заміни цифрового контенту в газетах інфографікою, можна стверджувати, що до того, як інфографіка дістала нинішню популярність, преса десятиліттями рухалась у напрямку стиснення, ущільнення інформації, на шпальтах періодики щороку з'являлось дедалі більше цифрових даних. Цифрове відображення дійсності є дієвим засобом аргументації, але, в свою чергу, надмірна кількість даних спотворює інформацію та знижує ефективність рецепції. Саме тому незамінною стає інфографіка – довідкова або ілюстрована статистична інформація, надана різноманітними методами візуалізації: за допомогою графіків, діаграм, гістограм, ментальних мап, тощо.

«Сьогодні вже немає сумнівів у тому, що інфографіка – це візуальна журналістика, тобто обробка інформації, зібраної журналістом, не в текст, а в графічну форму. Це наймолодший із журналістських жанрів, які існують». Інфографіку поділяють на «ненасичену» (просту, неконцентровану) і «концентровану» (щільну, складну); так чи інакше інфографіка «не просто узагальнює цифри і факти, вона розповідає історію нестандартними прийомами і допомагає актуалізувати інформацію». Призначення застосування інфографіки – швидкість, легкість, повнота одержання інформації читачем. Часто цей жанр викликає емоції, чим додатково привертає увагу.

Про критерії та показники ефективності інфографічних засобів у сучасному медіатексті можна вести мову тільки з позицій змін у собі думок і почуттів людей, у характері їхньої практичної діяльності. Кожному критерію властива своєрідність та індивідуальність. Не знаючи меж критерію ефективності цих компонентів, не можна стверджувати про її сутність. Поняття межі охоплює всебічну характеристику:

просторову, часову, кількісну та якісну, що дає змогу виділити загальні і специфічні критерії, а також розкрити композиційні особливості кожного з них.

Загальні критерії ефективності виражають переважно сукупні результати функціонування інфографічних компонентів у тексті. Загальними засадами впливу є використання в журналістських творах метаформ. За допомогою цих елементів інформація споживається як частина автоматизованого сприйняття неусвідомлених дій. «Специфічні критерії свідчать про окремі досягнення конкретних фігур. Окремий ефект – це лише фрагмент загального впливу інфографіки. У залежності від того, якою мірою проявляється вплив різних компонентів інфографічності медіатексту на ту або іншу настанову людини (пізнавальну, політичну, морально-етичну і т. д.), можна говорити і про рівень їх ефективності в плані, що розглядається».

Інфографічно подана інформація володіє властивістю управління. У цьому її суть: вона – «управляючий зв'язок» і завжди діє як сигнал до зміни поведінки об'єкта, оскільки містить відомості про зміну його середовища.

Вбачаючи близькість інфографічних компонентів інтересам і потребам читача, треба передусім зазначити, що між суб'єктом в єдності його соціальних, психологічних і семіотичних характеристик і текстом, що є об'єктом сприйняття та розуміння, складаються складні відношення, які можуть бути описані за допомогою поняття «дистанція». «Довжина» дистанції між змістом тексту і суб'єктом, що сприймає його, визначається вищезазначеними соціальними, соціокультурними та психологічними особливостями тексту й читача.

Можна припустити, що в процесі сприйняття візуалізаційного матеріалу масової інформації аудиторія оцінює його за трьома групами ознак. Одна група пов'язана з інструментальною роллю цього тексту, ступенем його стислості, доступності та корисності, можливістю використовувати у практичній діяльності. Друга група – зі ступенем адекватності змісту тексту й дійсності, яку знає аудиторія. Третя група ознак пов'язана із досконалістю, майстерністю, професіоналізмом творця певного тексту.

Досліджуючи ефективність впливу інфографічних компонентів сучасного медіатексту, розглянемо поняття сугестивності у журналістському контенті. Сугестивність – це властивість тексту нести, крім конкретної інформації, ще й таку, яка сприймається на рівні підтексту або інтуїції. Сугестивність як систему визначають на міжсистемному рівні в контексті концепції: сугестивність на рівні композиції як системи графічних засобів. Сугестивність на концептуальному рівні – як спів-

відношення компонентів концепції. На смисловому рівні сугестивність виражається усією концепцією.

Отже, сугестивність, що наявна на межі філософії, психології та «високого» літературознавства, у деяких джерелах визнають характерною для поетичних творів. Сьогодні ми намагаємося стверджувати, що і для журналістського твору характерна сугестивність та ефективна рецепція, адже за рівнем впливу журналістська інфографотворчість не поступається іншим видам творчості.

ПІДСЕКЦІЯ: Соціокультурні та антропологічні тенденції в розвитку сучасної філософської думки

УДК 316.422:323.39

Бронніков В. Д.,

*канд. іст. наук, доцент кафедри політичних наук,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЕРХІВКИ

Політичне буття нашої держави має можливості різновекторного розвитку. Україні дорікають у порушенні прогнозів, визначених напрямків її трансформацій, невдалого використання досвіду інших країн. Вказуються різні причини політичних промахів та втрат. Але центром звинувачень завжди є політична верхівка – група людей, що відповідає за здійснення владних відносин у державі. Саме політична верхівка має відповідати на чисельні виклики сучасності, пропонувати необхідні напрямки та інструменти вирішення проблем, що постають перед українським суспільством.

В страшних муках, суперечностях, сумнівах, складних соціальних та геополітичних умовах рекрутується нова українська еліта. На наш погляд, має місце така структура сучасної української політичної верхівки: залишки радянської номенклатури, олігархи та їх «ближнє коло», криміналітет та маргінали, формація прогресивних сил у вигляді сучасної, не корумпованої, ліберально і національно орієнтованої молоді та авангардних сил старшого покоління, група військовослужбовців, що проявили себе під час АТО, а також «варяги» різних національностей.

З метою з'ясувати, хто представляє сучасну українську політичну еліту і що є середовищем її формування, Інститутом Демократичного Альянсу було проаналізовано 500 біографій українських можновладців – депутатів Верховної Ради, міністрів, керівників секретаріату президента, губернаторів. В. Андрусів зазначає, що біографію, як правило, пише сам політик, а тому там переважно або загальні дані, або одне позитивне зростання. Тим не менше, навіть загальні біографічні дані дають уявлення про тих, хто вирішує долю 45 мільйонного (на 2010 рік) суспільства. За віковими групами розподіл української еліти виглядає таким чином: 20–30 років – 2 %, 31–40 – 17 %, 41–50 років – 32,4 %, 51–55 – 17,2 %, 56–60 років – 15,2 %, 60 і більше – 16,2 %. Наступною важливою характеристикою чинної еліти є освіта. Домі-

нуючою спеціальністю серед українських політиків є інженерна освіта – 34,9 %. На другому місці економісти – 17,7 %, далі юристи – 11,4 %. Високий відсоток представників інженерної освіти пояснюється великою кількістю представників старших груп, що формувались як особистості в Радянському Союзі, де пріоритетними були інженерні науки. Приголомшливими виявились дані щодо наявності наукових ступенів. В цілому, 29,8 % представників політичної еліти мають наукові ступені. З них 21,3 % мають ступінь кандидата наук, і 8,5 % – доктора наук. Однак «якість» наукових ступенів політичної еліти викликає значні сумніви. Так, 25,5 % і 16,7 % осіб, які володіють ступенем кандидата та доктора наук, є вихідцями з бізнесу, 35,8 % та 35,7 % є вихідцями з держслужби, та 11,3 % та 7,1 % є вихідцями з державних підприємств. Водночас, на представників сфери освіти та науки припадає тільки 8,5 % кандидатів наук та 31 % докторів наук.

Особливу роль у формуванні майбутнього політика відіграє середовище, в якому він отримує певні знання та досвід. Аналіз біографій українських політиків виявив перевагу двох середовищ формування еліти – бізнес і держслужбу. Так, вихідці з бізнесу складають 36,2 %, а вихідці з держслужби – 22,7 %. Ще 9,1 % – це колишні керівники державних підприємств. Професійні політики, до яких ми відносимо людей з великим досвідом політичної боротьби та перебування на партійних посадах, складають 6 %, представники сфери освіти та науки – 5,2 %, по 4 % представляють силові відомства та медіа. І тільки 2,8 % представляють громадські організації та 1,4 % експертне середовище. Ці соціологічні дані отримані у 2009 році. На жаль, зараз подібної інформації ми не виявили.

Звернімось до політичних портретів українських президентів. Політичні характеристики Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича і П. Порошенка обумовлені їх походженням, освітою, перебігом професійної кар'єри, різноманітними життєвими обставинами. Перші три президенти мають сільське походження, виховувались в післявоєнні роки у бідних незаможних і неповних родинах, отримали не гуманітарну освіту в мегаполісах, одружені на городянках. Перші два президенти України мали безпосередній, тісний (іноді, за призначенням) зв'язок з Політбюро ЦК КПРС, військово-промисловим комплексом СРСР або спецпідрозділами КДБ та мали дуже впливових покровителів з «незламних лав номенклатури». В результаті всі вони до отримання Україною незалежності вистраждали свою особисту маргінальну політичну культуру.

Президент України у 2010–2014 роках В. Янукович – маргінал вже іншої формації, подробиці його біографії всім відомі. Новий президент країни з 2014 року – відомий бізнесмен П. Порошенко – трошки іншого походження, але мав багато справ і стосунків з попередніми президентами. Як і В. Янукович, П. Порошенко народився в невеличкому

містечку. Батько Порошенка отримав вищу освіту, а мати працювала викладачем у ПТУ. П. Порошенко закінчив КНУ імені Т. Шевченка, є кандидатом юридичних наук, чудово володіє англійською мовою, розуміється у імпресіонізмі.

Як відомо, П. Порошенко піднявся на вищий щабель влади завдяки Революції Гідності і підтримці на президентських виборах партії «Удар» В. Кличка. Новим чинником у біографіях українських президентів став вік П. Порошенка. Він – наймолодший президент України, булаву отримав у 48 років. В засобах масової інформації деякі політики називають його «перехідним президентом». Усі президенти були служителями олігархічних сил або самі були олігархами.

Зауважимо, що за часів президентства П. Порошенка виконавчу владу очолювали молоді політики і, водночас, успішні бізнесмени в минулому – А. Яценюк (40 років) та В. Гройсман (38 років).

Цікавою для осмислення є інформація щодо вікового складу депутатів Верховної Ради України VIII скликання. Зокрема, до 34 років – 44 депутати, від 60 – 39 осіб, а переважна кількість має вік до 45 років. Це означає, що Рада суттєво помолодшала, багато осіб стали депутатами вперше. Ми вбачаємо в цій інформації також сподівання на розставання зі старою прорадянською елітою.

У такий спосіб, майбутнє України в руках тих політиків, які здатні подолати чи загальмувати спад в економіці, безробіття, міграцію, зростання злочинності, розпад соціальної сфери і політичну корупцію – тобто зупинити маргіналізацію суспільства. Де ж знайти таких політиків, знайти ті кадри, які зможуть все це здійснити? Державне управління, політична діяльність – це високопрофесійна праця, що вимагає спеціальних знань, навичок, відповідного досвіду. Майбутніх політичних лідерів треба виявляти серед талановитої молоді. Кадри на різні посади, на наш погляд, слід підбирати не серед родичів та знайомих, а суто на конкурсній основі. Влада завжди персоніфікована. Отже, до справжньої еліти мають потрапити порядні, креативні, високоосвічені люди, які будуть викликати повагу та довіру громадян країни.

УДК 141.7

Броннікова Л. В.,

*канд. філос. наук, доцент кафедри філософії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Система освіти належить суспільству з усіма його специфічними рисами. Університети опинилися під тиском влади та громадськості в

умовах перетворення знань, інформації та освіти в товар. Але освіта не піддається вимірюванню як матеріальний товар чи послуга. Освіта перш за все служить формуванню людського капіталу – більш вагомому ресурсу суспільства, ніж усі інші.

Роль освіти полягає не тільки у забезпеченні індивідів можливостями підвищувати свій соціальний статус, але й у відтворенні усього розмаїття соціальних явищ і процесів – від культурних стандартів до практик споживання.

Освіта змінюється відповідно до потреб та темпів розвитку суспільного життя. Інтенсифікація здійснюється завдяки орієнтації усього освітнього процесу на професіоналізацію та спеціалізацію. Це загрожує технократизмом, тобто орієнтацією освіти на матеріально-технічні потреби і пріоритети розвитку самого знання, а не на духовний розвиток особистості та її практичну самореалізацію. Перебільшення утилітарної сторони освіти неминуче зменшує її загальнокультурне значення. Дана негативна тенденція у розвитку сучасної освіти витісняє її гуманітарну складову.

На нашу думку, навчання має готувати людину не тільки до виконання певних професійних обов'язків, а і до життя. Реформи в освіті, запропоновані сучасною українською владою, мають змінити стару парадигму освітньої культури. Недоліки системи освіти та демографічні втрати пояснюють дефіцит творчих та здібних студентів.

Як свідчить досвід викладачів філософії та філософських наук, студентам не подобається все, що вимагає тривалої та напруженої самостійної роботи, їм подобаються розважальні форми проведення занять. Стандартизація навчальних програм і лекційних курсів, введення тестування як елемента перевірки знань відбирає у курсу «Філософія» його «родзинку», специфічність, світоглядні задачі. На жаль, в наш час дискусії про те, як викладати філософію, іноді передбачають зовсім іншу мету – чи слід її викладати у вищій школі загалом. Філософія має змагатися за своє місце в навчальних програмах українських університетів.

Проте в епоху переходу суспільства до інформаційної стадії зростають вимоги до навчання – людина має постійно вдосконалювати компетенції, розширювати сфери своїх знань та вмінь, бути готовою до мобільності, необхідності змінювати спеціалізацію, вчитися швидко освоювати нові соціальні та професійні ролі та функції. Ось чому суспільство вирішує задачу створення системи безперервної освіти. Мета такої освіти – не проста реакція на запити економіки, тобто підготовка компетенцій людей до темпів сучасного життя. Безперервна освіта має відповідати загальним культурним цілям навчання та виховання – створенню інтелектуального капіталу держави.

У зв'язку з цим виникає низка запитань – як оцінити готовність людини (як правило, молоді) до самоосвіти? Як впливає соціально-економічна ситуація в країні на мотивацію окремої людини до продовження освіти? Як держава допомагає розвивати професійну мобільність і конкурентоздатність? Все це має стати особливою темою психологічних, педагогічних, економічних та філософських досліджень.

Філософія має враховувати світоглядне розмаїття думок та підходів початку 21 століття, навчати молодь критичному ставленню до дійсності, формувати методологію аналізу системи знань та цінностей людини і суспільства.

УДК 117:004.94

Гавеля В. Л.,
д-р филос. наук, професор, заведуючий кафедри філософії,
ЧНУ ім. Петра Могили, г. Николаев, Україна

СТРУКТУРНАЯ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ И ГОМОГЕННОСТЬ ЦЕЛЕЙ

Структурной целесобразностью можно назвать оптимальную, т. е. наиболее благоприятную совокупность элементов системы. Можно сказать, что в какой-то мере функциональная целесобразность – это направленность действия системы на внешний объект, и здесь проявляется связь того, что мы называем функциональной целесобразностью, с сущностями типа: «отношение», «взаимодействие», «связь». Структурная целесобразность в какой-то мере тождественна понятиям: «форма», «содержание» и «организация».

В оценке действия информационных систем эти понятия объединяются следующим образом: «целесобразность» структуры (А) и целенаправленность поведения (А) системы А. «Целесобразностью» обозначают оптимальность строения системы для выполнения определенных функций, а целенаправленность – поведение системы на пути реализации цели, которая для информационных систем задается не самим существованием системы, а диктуется извне оперативно.

Целенаправленность кибернетического устройства означает, что программа функционирования направлена на достижение определенного результата, выступающего как его цель. Как правило, функционирование должно обеспечить экстремальное значение по одному или нескольким параметрам системы-объекта, принятым в качестве существенных.

В этом случае, как и в живых системах, критерием эффективности выступает наименьший расход энергии и усилий для реализации задания. Собственно, это и есть оптимальность системы.

В своем единстве структурная и функциональная целесообразность – такой вид взаимодействия, который имеет необходимый уровень всеобщности, чтобы его можно было использовать в кибернетике. Более того, оптимальность функциональной целесообразности соотносится с оптимальностью структурной целесообразности как явление с сущностью.

Уже конструктивно в сложном кибернетическом устройстве функционирование можно представить как процесс организованный или антиэнтропийный, управляемый и целенаправленный. Трудно говорить с абсолютной уверенностью о полном определении целенаправленности и управления в кибернетике, по всей видимости, оно подчиняется закономерности, аналогичной теореме К. Генделя о неполноте теоретической логики: «Как только мы зафиксируем все известные употребления, окажется возможным употребить то же слово в новой ситуации, непредусмотренной нашими инструкциями».¹ Поэтому, если мы говорим о самоуправляемости как свободном функционировании, то самоуправляемость кибернетической системы является таковой в идеализированном смысле, через который происходит соотнесение реального процесса с активной человеческой деятельностью вообще.

Можно сказать, что целесообразность – специфическая совокупность причинно-следственных свойств систем общественной, органической и искусственной природы, оптимально действующих для достижения заранее сформулированного результата.

В большинстве работ по кибернетике, как отечественных, так и зарубежных авторов, целью называют благоприятный режим систем (соблюдение выводных параметров), ведущий к достижению искомого результата. У. Р. Эшби определяет цель как «движение машин к состоянию равновесия». Это определение полностью не отражает всех условий активности системы, здесь не учитывается очень сложный процесс, который предшествует выработке и реализации цели.

Эти факторы можно назвать целевой ситуацией, в которую мы включаем субъект и объект, знание законов предмета деятельности, средства, действия по использованию средств, знание о промежуточном состоянии реализующейся цели, интерес и потребность, отражение потребности в виде цели и оценочный акт. И все же цели информационного устройства были заданы в программе – это открывает возможность создания самоусовершенствующихся машин, так как человек не может ощутить себя машиной, чтобы запрограммировать и продублировать машинную логику изнутри. Таким образом, целевая

ситуация характеризует как усилия человека по реализации цели, так и машинную логику. Можно говорить только об относительной самостоятельности машин.

Совершенствование автоматов будет продолжаться как по структуре, так и по функциям. Однако это совершенствование имеет технологический, а не общественный характер; и пессимистическая концепция об исключении человека из сугубо человеческой сферы – производства, в силу преобладающей оперативной оптимальности машин, безосновательна.

Н. Винер писал: «Нет, будущее оставляет мало надежд для тех, кто ожидает, что наши новые механические роботы создадут для нас мир, в котором мы будем освобождены от необходимости мыслить».

Это утверждение основателя кибернетики указывает на беспочвенность разговоров о возможности передать машине человеческую познавательную деятельность, как таковую, когда машина действует на основании сознания автономности, как личность.

В постановке и реализации целей особенно ярко проявляется активная природа познания. Цель – сложное отражение действительности в двух отношениях. Она выступает как мысленное отражение потребности в качестве опосредованного промежуточными психическими звеньями противоречия между человеком и внешними условиями. В этом не только зависимость цели от внешнего мира как отражения от отражаемого, но и зависимость от него как следствия от причины. Причинная зависимость опосредована в данном случае личным и общественным опытом, через который только и отражаются цели и вызывающие их побудители. Это наиболее сложная форма диалектики причинного отношения.

УДК 167/168(075.8)

Дрожанова О. М.,

канд. соц. наук, доцент,

Ступак О. П.,

старший викладач, кафедра філософії та культурології,

НУК ім. адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

ІМПЕРАТИВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ЦІВІЛІЗАЦІЇ ЯК ЦІЛЬОВА ФУНКЦІЯ КУРСУ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ В СИСТЕМІ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Сучасна техніка впливає на фундаментальні характеристики світу та самої людини, поступово перетворюючи людину на власний функ-

ціональний елемент і матеріал виробництва, в «постав» за М. Гайдегером – орієнтацію на постійне оволодіння сушим, яке «зосереджує людину на поставлення всього, що виходить з утаємниченості в наявність».

Виклики і загрози технологічної цивілізації змінюють цілі і завдання філософської та гуманітарної складових інженерної освіти, зокрема курсу філософії науки. Особливого значення та актуальності, на нашу думку, набувають основоположні принципи етики відповідальності для технологічної цивілізації.

Фундатори цієї новітньої етики відповідальності наголошують, що практично безмежна влада людини над природою і власною сутністю вимагає включення до сфери етичного нових об'єктів моральної відповідальності. Людина повинна взяти на себе відповідальність за незмінність власної природи і за саме існування людства. Моральнісного сенсу набуває знання наслідків діяльності людини. Ганс Йонас: мета будь-якої дії має оцінюватись з точки зору можливих далекосяжних наслідків дій і супутніх ним побічних ефектів. Враховуючи загрозу сучасної екологічної та економічної ситуації, будь-яка дія повинна підпадати під етичний аналог методу фальсифікації К. Поппера – «евристику страху».

Етика відповідальності містить в собі обов'язки перед майбутнім: перший обов'язок – генерування уявлення про можливі далекосяжні наслідки колективних практик, і другий – відмова від дій, наслідки яких можуть загрожувати майбутньому існуванню людства. Жодні обіцянки майбутніх благ і поліпшення якості життя не може виправдати ризик, навіть якщо його вірогідність мізерна.

Г. Йонас постулює наступні версії категоричного імперативу, який заступає місце кантівського: «Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувались із продовженням справжнього (echten) життя на Землі»; чи в негативній редакції: «Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності не були руйнівними для майбутньої можливості такого життя»; чи просто: «Не зашкодь умовам для продовження людства на Землі». Висунутий мислителем принцип відповідальності спрямований не стільки до глибин моральної мотивації особистості, а, перш за все, до сфери публічної політики і передбачає співвідповідальність за результати колективної діяльності.

Місія філософії науки сьогодні полягає не лише в осмисленні широкого кола проблем сучасної постнекласичної науки, залученні студентів до діалогу між конкретно-науковим знанням та філософією, але й в опануванні та критичному оцінюванні засад цілераціональної та цінніснораціональної дій, тобто принципів стратегічної та комунікати-

вної раціональності, а також у формуванні здатності до раціонального обґрунтування у суспільних і фахових дискусіях етичних засад інженерно-технічної творчості. Ось чому «планетарна етика відповідальності за майбутнє...повинна враховувати і поєднувати все дане нам у розпорядженні знання як наукових дисциплін, так і позанаукової рефлексії та мудрості».

Маємо прищепити майбутнім фахівцям інженерно-технічних спеціальностей розуміння того, що глобальні виклики та загрози вимагають від кожного окремого індивіда взяти на себе відповідальність за майбутні наукові, технологічні та інші наслідки та побічні наслідки нашої колективної діяльності у планетарному масштабі, орієнтувати студентів на прийняття етичних принципів техногенної цивілізації: «у діяльності ніколи не можна ставити на карту існування чи сутність людини як такої».

УДК 32:140.8(П.Могила)

Костельнюк М. М.,

*старший викладач, кафедра філософії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ПОЛІТИЧНИЙ СВІТОГЛЯД ПЕТРА МОГИЛИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

У XVI–XVII ст. в Україні окреслилося значне відставання політичної теорії від рівня політичної свідомості народу, що засвідчила практична державотворча діяльність. Тогочасні богословські та світські мислителі приділяли увагу проблемам людини не як політичної особи, а як найвищого творіння Бога. Проблеми держави і права рідко потрапляли в їх поле зору, внаслідок чого національна державницька ідея протягом тривалого часу визрівала стихійно – від боротьби еліти за власні привілеї, «суверенітет» і велич особистої булави – до гасел автономії або «незалежності» України обов'язково під чийось протекторатом. Практично ніхто з українських політичних поводитирів не ставив за мету досягнення справжніх суверенітету та самостійності, єднання народу в єдину державу.

Поступово у політичній думці України стали поширюватися популярні в ті часи у Західній Європі ідеї суспільного договору, природного права, конституціоналізму, що застосовувалися до місцевих умов.

Перед українським народом у той час постало історичне завдання: самозбереження за умов чужоземної експансії. Але, щоб його

розв'язати, треба було пройти шлях від захисту національної ментальності та історичного способу життя, через зростання освіченості й пробудження національної свідомості до здобуття власної державності. Розвиток української державності, вироблення політичних ідей нерозривно пов'язані з національно-культурним відродженням.

Епоха українського Відродження, що супроводжувалася ідеями вільної людини, обстоюванням гідності людської особистості, ствердженням принципів рівності, братерства, справедливості, а головне становленням ідей прав людини та закликами до збереження української державності, пов'язана з діяльністю Петра Могили. Мислитель наголошував на пріоритетності гуманістичного підходу у виборі політичної стратегії і тактики розвитку держави. Національний світогляд необхідно було творити свідомо й цілеспрямовано. Основною умовою реалізації української державності є консолідація українського народу в єдину національну силу. Провідну роль у цьому процесі П. Могила відводить єдиній національній церкві, усвідомлюючи самоцінність духовної спільності, яка б об'єднувала людей різних станів, статків і походження.

У своїх політичних поглядах Петро Могила ключову увагу приділяє питанням співвідношення церкви й держави, релігії і світського життя, влади духовної і світської, їхнього впливу на суспільну свідомість. Головною рисою світської влади є благо людей, а домінантою гуманістичного кругозору була ідея людини, цінність якої визначалася не знатністю походження чи багатством, а її індивідуальною особистістю відвагою, доблестю, благородством, великим творчим потенціалом.

Митрополит розвинув ідею верховенства церкви над державою. На чолі держави повинен був стояти сильний православний володар, вірний вірі в Бога, від якого одержав владу. Правитель повинен бути носієм політичних і морально-духовних функцій, уособлювати чесність, правдивість, справедливість, піклуватися про благо підданих.

Пройнявшись ідеями європейського гуманізму, він закликав володаря бути «батьком на троні, опікуном підданих», що сам себе обмежує собою встановленими законами і доброчесністю.

Верховна державна влада, згідно концепції П. Могили, діє у трьох напрямках: політичному, мирському, духовному. Політичні та мирські справи мислитель ставив на перше місце. Сюди він відносив управління, суд, законодавство. Вважав за необхідне разом із внутрішніми політичними проблемами вирішення питань зовнішньої політики, захисту суверенітету країни. Закон у політичному вченні Петра Могили – дар Божий. Відомі людству закони він поділяв на: природні, людські та божественні. При цьому, на перше місце він ставив «закон натури»,

який слід розуміти як природний закон. Людські ж, де мають утілюватися приписи природних законів, обов'язкові для всіх, зокрема і для правителя.

Вивисуючи закон і право як головну засаду громадянського життя, Петро Могила плекав ідею політичної самодостатності Русі. ця ідея мала реалізуватися в такій українській державі, яка б не підлягала ні польському королю, ні московському царю. У своїх політико-правових та релігійних концепціях мислитель багато уваги приділяв піднесенню самосвідомості українського народу, створенню української держави пов'язував з національно-визвольною боротьбою, висував ідеї державної незалежності й автономії, суверенітету і рівності, волі й демократії, правди й справедливості.

УДК 130.2

Куриленко Т. В.,

викладач, кафедра філософії,

МНУ ім. В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

ЖИТТЄВИЙ СВІТ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Поняття «життєвого світу» було введено Е. Гуссерлем у пізній період своєї творчості і пов'язане з осмисленням кризи європейської культури. Це поняття концентрує смислове розмаїття людського існування і відкритість людини до світу. Життєвий світ мислиться ним як універсальний та початковий для кожної людини, в якому розгортається все людське життя. Це світ смислового та ціннісно-значимого досвіду людини.

Тематика життєвого світу в сучасній філософії виявилась затребуваною, про що свідчить інтерес до неї з боку екзистенціалізму, герменевтики, комунікативної філософії. У філософському дискурсі ХХ ст. життєвий світ мислиться не тільки як ціннісно-значимий досвід людини, а й як культурний універсум, що уможливує осмислення його різних граней.

Життєвий світ постає у різних вимірах: ціннісно-смислового, інтертекстуального, інтерсуб'єктивного. Екзистенційне тлумачення життєвого світу характеризується тим, що людська екзистенція не є замкненою, а відкрита світу й проявляється як буття-в-світі. Відкритість людини світу розкривається за допомогою базових категорій: налаштованість, розуміння, мова. Сферою, в якій відбувається розуміння є

стихія мови. Але мова осмислюється не у фактичному сенсі говоріння, а в зрізі спілкування з іншими та спів-буття з ними.

Герменевтична філософія відкриває мовний вимір досвіду світу. Мова з її властивостями діалогічності, незавершеності, процесуальності є не тільки вираженням життєвого досвіду індивіду, а й універсальним середовищем людини, культури, історії. Розуміння життєвого світу як світу мови актуалізує проблему тексту, започатковану герменевтичною філософією. Текст є не лише письмово зафіксованим повідомленням, це може бути будь-який об'єкт, що розглядається як носій смислу та інформації: художній твір, історичний факт, пам'ятки культури, інші об'єктивації людського буття. Виступаючи знаково-інформаційним комплексом культури, охоплюючи розмаїття смислів та значень, текст не є замкненою цілісністю, а постійно перебуває у взаємовпливах з іншими текстами. Про інтертекстуальність як міжтекстову взаємодію писав Р. Барт, що «кожний текст являє собою нову тканину, зіткану зі старих цитат» і «кожний текст є інтертекстом». Текстом постає як сама культура, так і будь-який феномен культури. А оскільки культура виступає життєвим світом людини, специфічним способом людського буття, то інтертекстуальний вимір життєвого світу характеризується діалогічністю (діалог свідомостей, чужого і свого слова, міжкультурний діалог)

Життєвий світ розкривається ще й як інтерсуб'єктивний світ, що утворюється взаємодією індивідів, які стосовно окремого індивіда постають як інші або чужі індивідуальності. Цей світ виявляється спільним культурним світом для різних людей і тому в даному контексті значущість мови і слова зростає, оскільки слово породжує можливість спілкування, розуміння та взаєморозуміння і набуває не лише знакового вираження, а й значення. Людське буття завжди здійснюється як спів-буття, а тому відкритість до інших є необхідною умовою долання «замкненості» егоїстичного індивідуального «Я», потребуючи розуміння та визнання інших.

Життєвий світ людини у його ціннісно-смилових, інтертекстуальних та інтерсуб'єктивних вимірах осмислюється в контексті екзистенційної, герменевтичної, комунікативної філософії. Важливим акцентом у розумінні життєвого світу як світу людини є те, що він постає не тільки переплетінням смислів, цінностей, символів, текстів, художніх образів, метафор, а й результатом людської творчості та особистісного самоздійснення. Осмислення проблеми життєвого світу людини спрямовує сучасну філософську рефлексію на пошуки такої моделі культури, в якій духовна і творча активність людини була б органічно поєднана з орієнтацією на справжність людського існування і віднайдення адекватних способів взаєморозуміння з іншими.

УДК 141.319.8:130.2

Маргреліс Н. В.,
старший викладач,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ГУМАНІТАРНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ПРИКЛАДНА ЕТИКА

В умовах сучасного міждисциплінарного знання, коли вельми важливим є взаємодія людини, природи й технологій, виникає питання основи, яка здатна їх утримувати й ефективно спрямовувати. На наш погляд, таким фундаментом повинна виступити прикладна етика – розділ етичного знання, де аналізуються конкретні моральнісні явища й відшуковуються релевантні способи їх вирішення. Технологічні можливості суспільства, з одного боку, привели до появи таких ситуацій вибору, з якими людство раніше не стикалося (трансплантація голови, клонування, екстракорпоральне запліднення, генна інженерія та ін.), а з іншого – загострило існуючі резонансні проблеми: несправедливість у розподілі соціальних благ, порушення прав людини, дискримінація, нечесні методи конкурентної боротьби, корупція та ін.), що потребують кваліфікованої оцінки у вигляді гуманітарної експертизи. Чому саме гуманітарної?

На відміну від вузько дисциплінарних експертиз в різних областях знання гуманітарна експертиза має універсальний характер; по-друге, саме гуманітарні галузі займаються смислами, які протиставляються інформації; по-третє, вони взаємодіють з об'єктами дослідження як із суб'єктами, тобто, живими і розумними співрозмовниками, що існують в певних культурно-історичних умовах; по-четверте, формують здатність до емпатії, рефлексії та діалогічно-критичного мислення, яке дозволяє на кожному кроці повертатися до питання про розрізнення «людського» та «нелюдського».

Гуманітарна експертиза є діяльністю особливого роду, яка спрямована на аналіз будь-яких проєктів, акцій та управлінських рішень з метою виявлення позитивних та негативних наслідків для людини й суспільства. Поєднання гуманітарної експертизи та прикладної етики зосереджує увагу на цінності й гідності життя людини, поваги до неї, захисті її прав, свобод та інтересів.

Поворот в сучасному світі в сторону прибуткових природничо-наукових, технічних та прикладних досліджень призвів до зміни й знецінення їх морально-етичної складової. Але знецінення завжди є наслідком переоцінки комерційно затребуваних досліджень і бізнес-дисциплін, що може бути небезпечним.

Гуманітарна експертиза, як прикладна етика, повинна протистояти, наприклад, прямому переносу законів економіки в сферу культури, особистих і міжлюдських відносин, бо саме в цьому є глибинний сенс соціального регулювання ринку як встановлення меж економізму, підпорядкування прагнення до прибутку і споживацтва вищим цілям (В. Кутирьов). Або, скажімо, така експертиза повинна дати адекватну оцінку політичній діяльності державних структур, рішень Верховної Ради, соціально-культурних проектів в країні, в тому числі й в освітній сфері.

Оцінка гуманітарних наслідків прийнятих рішень, запропонованих проектів і програм у різних сферах суспільного життя є нагальною потребою, адже всі галузі сучасного життя не є самодостатні і мають своєю кінцевою метою людину. Людська особистість – мета, засіб і результат будь-яких процесів і перетворень. Тому врахування можливих наслідків для перспектив особистісного розвитку є принципово важливим.

Ухвалення закону про обов'язковість гуманітарної експертизи по відношенню до всіх важливих законодавчих ініціатив, що безпосередньо зачіпають життя людей, є першочерговим завданням громадянського суспільства і збереженням «безперервної людської особистості» (Д. Лукач).

УДК 141.33:140.8

Осипов А. О.,

*д-р філос. наук, професор кафедри філософії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

БЕЗПОСЕРЕДНЬО ДАНЕ ЯК ВИХІДНИЙ ПУНКТ ФІЛОСОФУВАННЯ ЗА РУДОЛЬФОМ ШТАЙНЕРОМ

Вже на початку своєї творчої діяльності Р. Штайнер формулює загальний концепт антропософії як вчення про цілісність природи людини, яка включає у себе взаємодію тілесного, чуттєвого, мисленнєвого та духовного аспектів. Р. Штайнер окреслює загальні контури концепції духовного світогляду, обґрунтовуючи цілісне бачення внутрішньої природи людини у її зв'язку зі світом. Вирішуючи це завдання, мислитель розглядає три сфери буття і відповідні їм науки: неорганічна природа (науки про неживу природу), органічна природа (науки про живу природу) і людина (науки про дух) у їх єдності й відмінності. Людина відшукує зв'язки між причинами і діями, які у неорганічній природі

вона знаходить їх роз'єднаними. У органічному світі досліджуються види та роди організмів та їх взаємні відношення; вихідним моментом їх розвитку є поняття типу. В історії вивчаються окремі культурні епохи людства з метою встановлення внутрішньої залежності як між епохами, так і між ступенями розвитку суспільства.

Важливим фактором вихідної цілісності людини у її єдності зі світом є безпосередньо даний чуттєвий досвід, під яким розуміються предмети, що сприймаються органами відчуття. У досвіді безпосередньо протистоять одне одному мислення і сприйняття. Ми повинні знайти мислення серед фактів досвіду як один із таких фактів. Єдність сприйняття і мислення як факт досвіду Р. Штайнер називає змістом досвіду. Лише безпосередньо дане у досвіді як його зміст є джерелом чуттєвого пізнання і внутрішньої свободи людини.

При найпершому розгляді змісту досвіду у сприйнятті ми виявляємо чистий досвід, який виступає у вигляді деякої розташованості у просторі та послідовності у часі, – лише сукупність одиничних окреможостей. На рівні чистого досвіду елементи зовнішнього світу, що нами сприймаються, і елементи власної особистості, що внутрішньо переживаються, – є ізольованими, не пов'язаними один з одним, байдужі один до одного. Світ постає перед нами як багатоманіття абсолютно рівнозначних речей. А саму себе людина знаходить як одне із багаточисельних сприйняття без будь-якого її зв'язку з іншими оточуючими предметами.

Однак, щоб з'ясувати для себе, що та чи інша подія має більше значення, ніж будь-яка інша, ми повинні не лише спостерігати речі, але й поставити їх у мисленнєве співвідношення між собою. Тобто із роздрібленого хаосу ми знаходимо також як факт досвіду – деякий елемент, який виводить нас із стану хаосу. Подібне виділення можливе завдяки мисленню. Таке мислення як факт досвіду відіграє значну роль всередині досвіду. У випадку мислення одне сприйняття стає більш виділеним у порівнянні з іншим. Встановлюються зв'язки між сприйняттями; а далі – гармонійна і гармонійна картина дійсності. У цій загальній картині кожна окремість отримує своє місце у цій дійсності. Людині достатньо лише утримувати дімки у такій формі, в якій вони виступають у безпосередньому досвіді. Таким чином, відшукування внутрішньої закономірності досвіду проявляється як той самий досвід.

5. Грунтуючись на положенні про єдність чистого досвіду й мислення, Р. Штайнер стверджує, що вихідним моментом теорії пізнання повинно бути те, що з одного боку іще не пов'язане із пізнанням, а з іншого – має до нього відношення. Таким виступає безпосередньо даний образ світу, у якому ніщо не відокремлене одне від одного, ніщо не обумовлене одне одним і ніщо не визначається через інше; це – безпосередньо дане.

УДК 130.2–044.372(477)

Полянская В. И.,
д-р филос. наук, профессор,
заведующий кафедры философии,
ННУ им. В. А. Сухомлинского, г. Николаев, Украина

ДИНАМИКА КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕССА В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО КРИЗИСА

На рубеже XX–XXI столетий произошел острый кризис культуры, порожденный переходом от индустриального к постиндустриальному этапу развития общества. Возникла необходимость осмысления ряда феноменов социокультурной реальности. В современной украинской культурологии существуют различные точки зрения на цикличность развития мировой культуры. Среди них идея полицикличности, базирующаяся на мнении о том, что волновой цикл развития представляет собой волны, «накатывающиеся» друг на друга. Таким образом, происходит смешение разных культур и зарождение новых.

Обращаясь к исследованию процессов влияния мировой культуры на современную культуру Украины, мы не можем оставить без внимания вышеизложенные идеи и попробуем проследить процесс формирования современного украинского культурного поля и с учетом теорий таких известных украинских философов, как: Берегова О. М., Богуцкий Ю. П., Волков С. М., Иваненкова С. И., Левчук Л. Т., Огиенко И. О., Онищенко О. И., Панченко В. О., Шейко В. М., и других.

Главной идеей, объединяющей украинских культурологов, является идея проявления кризиса культуры как последствия глобализации. Современную стадию культуры можно рассматривать как процесс разрушения традиционных социокультурных барьеров, как процесс упадка современной суперсистемы бытия индустриального общества. Украинская философия культуры строится на традициях мировой философии и культурологи, поэтому целесообразно будет обратиться к классическим образцам культурологической мысли, прежде чем попытаться понять процессы, происходящие в культуре современной Украины.

Известный немецкий философ О. Шпенглер в своей работе «Закат Европы» развил идею о цикличной динамике великих культур. По мнению Шпенглера, всем великим культурам присуща уникальность, каждая имеет «свою собственную форму и у каждой своя собственная идея, собственные страсти, собственная жизнь, желания и чувствования, и, наконец, собственная смерть». При этом, внутри каждой культуры процесс чередования периодов ее развития сопровождается кризисами, взлетами, падениями и новыми расцветами.

Николай Бердяев в своей теории культуры отмечал, что любые системы общества переживают «период зарождения, детства, возмужалости, высшего расцвета и, наконец, период старости, дряхлости, отцветания и смерти», тем самым признавая цикличность развития культурного процесса как систематическую смену подъемов и спадов культурной активности человека.

Над осмыслением динамики культуры размышлял и английский историк А. Д. Тойнби, разработавший идею о великих цивилизациях как о динамических структурах этносов. По Тойнби, цивилизации проходят стадии генезиса, роста, надлома и распада, таким образом повторяя определенный цикл развития. Такие религиозные системы, как зороастризм, буддизм, христианство, и ислам играют, по Тойнби, аккумуляционную роль, впитывая в себя энергию всех гибнущих цивилизаций. Поток энергии, не находящий пути в «заблокированных» или «разрушенных каналах разлагающейся цивилизации», начинает, по мнению Тойнби, «распространяться по вновь образовавшимся каналам церкви». Тойнби пытается выявить социальные силы, определяющие направление культурного процесса, при этом главную роль в развитии цивилизаций он отводит творческой элите.

Русско-американский философ и социолог П. А. Сорокин также разработал идеи динамики культуры. По мнению ученого, лишь наличие своеобразных ценностных ориентиров позволяют выделить особые социокультурные сеперсистемы общества: идеациональную, основанную на интуиции и духовной истине; идеалистическую, включающую в себя чувства и интуицию; чувственную, где мировоззренческие установки опираются на эмпирическое постижение мира.

Как отмечает Ю. П. Богуцкий, на рубеже второго и третьего тысячелетий человечество предстало перед кризисом, который грозит существованию цивилизации и всего живого на Земле. Ученый утверждает, что этот кризис возник в результате научно-инновационной деятельности человека. Понять этот процесс можно через изучение макроцивилизационной системы, особенно периода, когда стали действовать глобальные цивилизационные процессы (XIX – начало XXI столетий). Безусловно, процесс развития глобального экономического, политического и социокультурного кризисов неизбежно приведет к тому, что человечество будет ввергнуто в новую фазу социально-политических потрясений, противоречий и катаклизмов, что усилит проявления кризиса всей современной техногенной цивилизации. Эти процессы касаются и украинского общества, что является результатом как мирового экономического, политического, культурного развития, так и сугубо украинского, где всё чаще игнорируются духовные цен-

ности и потребности человека. Наблюдается ухудшение материального положения большей части населения страны, обостряется экологическая и гуманитарная ситуация, утрачивается способность преодоления отсталости.

УДК 101:32

Онофрійчук О. А.,

*канд. філос. наук, доцент кафедри філософії,
МНУ ім. В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Глобалізація є сукупністю складних інтеграційних процесів, що охоплюють поступово всі сфери людського суспільства. Сам цей процес є об'єктивним, історично зумовленим всім розвитком людської цивілізації. З іншого боку, сучасний її етап багато в чому визначається суб'єктивними інтересами країн і транснаціональних корпорацій. З посиленням цього комплексу процесів постає питання управління та контролю за їх розвитком, розумної організації процесів глобалізації через їхній цілком неоднозначний вплив на етноси, культури та держави. Зміни стратегій глобального напрямку представляють собою серйозну проблему. Глобальні інформаційні війни та воєнні локальні конфлікти несуть собою нещадну шкоду в світ політичної моралі. В політичних реаліях ХХІ століття мораль часто відсутня взагалі.

Дослідження цих процесів, узагальнених в таких поняттях, як «гіперглобалізм», «глобал-скептицизм» і «трансформізм», демонструють широке розмаїття парадигмально-концептуальних підходів і формально-нормативних оцінок глобалізації. Проте, незважаючи на велику кількість наукової літератури, що постійно зростає, політична наука поки що не запропонувала системної й достатньо обґрунтованої теорії глобалізації. Визначальною рисою парадигмального підходу західної політології й соціології міжнародних відносин щодо інтерпретації глобалізації є концептуальний і методологічний плюралізм, який органічно поєднаний з політичним раціоналізмом та ідеалізмом.

Глобалізація породжує ряд обставин, що створюють негативні наслідки економічного, соціального, гуманітарного розвитку. Це обумовлено тим, що конкуренція носить загальний характер, в глобалізованій економіці все монополізовано і для того, щоб сховати реальні глобалізаційні плани треба усунути філософію на задній план. Це вигідно теоретикам

глобальної монополії, особливо вигідно відвести філософію, а саме її мораль від світу політичного. Адже філософія породжує нові способи мислення, відкриває нові смисли. Потрібно будувати чіткі методологічні настанови сучасної політичної філософії, як і філософії взагалі.

Відсутність чіткої методології в політичній філософії є її основною проблемою, що веде до «смерті» політичної моралі, принципів рівності та справедливості, тих цінностей, які філософи, починаючи з часів Сократа, намагалися осмислити, проаналізувати та донести всьому світові.

Можна говорити про те, що сучасна політична філософія покликана врятувати від «смерті» політичну мораль філософії шляхом структурування чіткої методології. Глобальний вплив діє на світові процеси, які згадувалися вище і створює бар'єр між реальністю буття політичної сфери та тим, якою політична сфера в реальному світі повинна бути.

На думку сучасних теоретиків, предметним полем політичної філософії вже сформовано сім основних методологічних підходів до вивчення проблем політичного світу: *позитивістський, ціннісний, деонтологічний, концептологічний, мультипарадигмальний, дискурсивний та структурно-функціональний*.

Особливу увагу сучасні теоретики приділяють *ціннісному* підходу. Німецький дослідник Лео Штраус вважає, що саме ціннісний підхід під час аналізу політики дає можливість політичній філософії не лише оцінювати політичні реалії з позицій їх відповідності тим чи іншим уявленням щодо суспільного блага та ідеального соціального облаштування, але також і певним чином розуміти, інтерпретувати політичні дії з точки зору їх правильності й справедливості.

Основою *концептологічного* підходу є ідея про те, що політична філософія становить інтелектуальну діяльність із конструювання різних концепцій, на основі яких здійснюється теоретичне осмислення феноменів світу політики. Щодо ідеології та живої політичної практики, політична філософія виступає як концептуальне ядро, яке задає теоретико-методологічні підстави для пояснення та інтерпретації політичних явищ.

Біля витоків новітньої методології філософсько-політичного дискурсу – *політичного постмодернізму* – стояли французькі постмодерністи М. Фуко, Ж. Бодрійяр, Ж. Дерріда, Р. Барт, Ж.-Ф. Ліотар. Це критично філософська рефлексія відносно дискурсу лібералізму, який панує в сучасній політичній філософії. Дискурсивне панування лібералізму передбачається долати через вироблення альтернативних дискурсів, для яких характерним є антилоготризм, тобто відмова від ієрархізму й бінарної асиметрії в моделюванні політичних реалій.

Отже, можна стверджувати, що дослідження «сучасної глобальної політики» потребує застосування різноманітних методологічних під-

ходів політичної філософії та формування нових підходів у вивченні предметного поля політичної реальності. Ретельне ж вивчення процесів глобалізації та її вплив на політичне життя дозволить чітко зрозуміти головні політичні наслідки, тенденції до формування та встановлення світового порядку. Увага до проблеми глобалізаційного впливу на політичну філософію та формування методології дослідження її предметного поля є актуальною сьогодні і буде відкритою ще десятки років.

УДК 378.4

Iatsenko G.,
PhD in Philosophy,
Associate Professor of Philosophy and
Cultural Studies Department National Shipbuilding University

THE CONCEPT OF RESPONSIBILITY IN EDUCATION

Nowadays we are living in the society that is being constantly transformed under external factors of globalization, integration, world migration. The education system always reflects the social system of that society in which it has been formed and exists. Due to the modern reality one of the main value of education should be concept «responsibility», formation of this concept and its embodiment into the labor activity of a person.

The western societies have been discussing «freedom» concept as a basis for social, politic, education relationships formation for years. Although we should notice that freedom has always developed in dialogical unity with responsibility: a person is free in his deeds, but he should consider the essence of them and the responsibility that follows. Unfortunately the modern society has involved only in the question of freedom and action «price» question, as a result responsibility has been forgotten. The education system should demonstrate the first meaning of these two concepts. The responsibility concept is always dialogical one, because it guides from subject to object or another subject.

The western European culture in the person formation process denotes subjectivism, and infers the person's uniqueness. A person contains a crucial educational potential that is used by society, e.g. through mass media examples of famous persons' kind of behavior can be perceived. The domination of a person oriented approach in pedagogical science supports once more the person importance for the society.

The roots of such phenomena as a person's value absolutisation should be found in monotheist religions (Christianity, Islam, Judaism) that influenced on the cultural and social development. In Christianity a personality and deeds of a person become crucial not only for the person himself, but for the whole society. As a consequence the individual responsibility prevails.

In Antiquity the main concept was collective life in police, in that way the collective responsibility existed as a comprehensive way of living. Due to the ancient culture traditions a citizen responded for his actions to the police (presented by free citizen team), in Christian tradition the first respond was to the God and after that to the society. A. Losev wrote that for an ancient Greek nature itself was an Absolute, thereby culture was based on impersonal cosmos. For Christians the Absolute embodiment is God.

A person formation is a final aim of any education process, although the person concept in the process is ambiguous. Should a person go out of the traditional social frames or he can contradict with it? If we apply to historical examples we could perceive that in most cases a genius person was non conformist to the social hierarchy and traditions. Such moments could be explained by the scientific novelty of the discoveries and social incapacity for accepting them. H. Hesse in «Play in marbles», while analyzing social structure, presented a bright person as a deviation from the norm, hostility towards the norm and even pathology. The described situation is widespread and entails to individualism destruction, supported by education sphere. Essence of personality is distorted in the society. Hesse vividly described the process: a personality wasn't a man who deviated from the norms of the society, but a man who could fully subordinate to the social order and merge with the norm. The society has developed an ideal of a man, education should show the way of an ideal achievement, on the other way if a person doesn't suit to the scheme, he could be a looser or a weird person in such society. Such ideal is unstable, and changes according to the society claims.

In allegorical society depiction Hesse accused education that it had «serviced» society demands. On the other hand education field, such as science field, couldn't omit society needs and be absorbed into clear metaphysical abstraction. The first education aim is to meet modern development challenges. Although education and science should be higher than immediate needs and form state character in the future development perspective.

УДК 101.1:17.035.1

Патлайчук О. В.,
канд. філос. наук, доцент
кафедри філософії та культурології,
НУК ім. адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «РОЗУМНИЙ ЕГОЇЗМ» ТА ЙОГО СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ

Зростання популярності поняття «розумний егоїзм» в останні десятиліття у сучасному суспільстві, широке використання його як певної

філософсько-етичної позиції у різноманітніших соціально-політичних і повсякденних ситуаціях зумовлює доцільність дослідження еволюції значення цього терміну в європейській культурній традиції та розкриття сутності його сучасного трактування.

Розглянуто значення поняття «розумний егоїзм» у різні історичні періоди. Сформульовані риси класичного тлумачення цього терміну, яке домінувало в європейському суспільстві з античних часів до перших десятиліть ХХ ст. Визначено, по-перше, що розумний егоїзм необхідно відрізнити від звичайного людського егоїзму. По-друге, якщо звичайний егоїзм з етичної точки зору є річчю негативною, то вчинки, здійснювані відповідно до розумного егоїзму, є безумовно добродійними. По-третє, зміст і етична цінність розумного егоїзму полягають у здійсненні вчинків, які приносять користь усьому суспільству.

Необхідно відзначити, що вже в середині ХІХ ст. стали з'являтися теорії, які принципово відрізнялися від традиційних поглядів на дане питання. У роботі «Єдиний і його власність» (1845) німецький філософ М. Штірнер уперше в європейській філософії дав етичне виправдання сугубо егоїстичної точки зору.

Подальший розвиток ідеї, висловлені Штірнером, одержали тільки через кілька десятиліть у роботах другого німецького мислителя – Ф. Ніцше, з ім'ям якого вони з тих пір і ототожнюються.

Під впливом ідей Ніцше у другій половині ХХ ст. відбулася трансформація поняття «розумний егоїзм». Особливу популярність спочатку в Сполучених Штатах Америки, а потім і в інших країнах придбали погляди письменниці і філософа російського походження Айн Ренд (Аліси Розенбаум) (1905–1982).

«Розумний егоїзм», у трактуванні Айн Ренд, – це переслідування своїх особистих інтересів не на шкоду інтересам інших членів суспільства. Принцип «розумності» егоїзму полягає саме у враховуванні інтересів інших членів суспільства. Але ніякого «суспільного інтересу» або турботи про цих членів суспільства не мається на увазі. Необхідність «розумності» егоїзму пояснюється тим, що існуючи у суспільстві, людина повинна підкорятися діючим у ньому певним правилам і нормам. Якщо вона для досягнення своїх **поточних** особистих цілей ці норми і правила буде порушувати, то буде цим суспільством покарана. А отже, для неї проблематичним стане виконання її **довгострокових** особистих інтересів.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що в трактуванні Айн Ренд «розумний егоїзм» мало чим відрізняється від звичайного егоїзму. Використання ж добавки «розумний» обумовлю-

ється спробою відмежуватися від терміну, якому історично наданий різко негативний значеннєвий відтінок.

В останні десятиліття посилення впливу американської культури привело до поширення теорії розумного егоїзму Айн Ренд на території пострадянських країн. Необхідно при цьому відзначити, що вітчизняними її послідовниками «розумний егоїзм» трактується в найрізноманітніших варіаціях, багато з яких дуже здивували б американську письменницю.

УДК 18:7.01

Патлайчук О. В.,
канд. філос. наук, доцент
кафедри філософії та культурології,
НУК ім. адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

СУТНІСТЬ РОМАНТИЗМУ В РОЗУМІННІ АЙН РЕНД

Романтизм, як ідейний і художній напрямок, одержав поширення в європейській і американській культурі в кінці XVIII – першій половині XIX ст. Оригінальне трактування сутності романтизму, як естетичної концепції, і характеристику його розвитку дала у своїх численних статтях, інтерв'ю, виступах на радіо, телебаченні, перед студентами американський філософ і письменниця Айн Ренд (1905–1982).

Айн Ренд зазначала, що домінуючою характеристикою романтизму, яка в різних формах збереглася до наших днів, є його визначення як естетичної школи, заснованої на перевазі почуттів. Така характеристика, на думку письменниці, могла з'явитися тільки внаслідок нефілософського підходу до вивчення явищ культури і є одним з найбільш прикрих непорозумінь.

Романтики, вважала Айн Ренд, привнесли в мистецтво перевагу цінностей, яких не вистачало в побитих, нудних, багаторазово використаних повтореннях класицистичних догм. Цінності (і ціннісні судження) – це джерело почуттів. Емоційне багатство втілювалося у творчості романтиків точно так само, як і яскравість, уява, своєрідність і всі інші плоди ціннісно-орієнтованого світосприйняття. Ця сторона була найпомітнішою в цьому русі, і тому її, без подальших з'ясування, визнали його головною характеристикою.

Однак стверджувала письменниця, перевага цінностей в людському житті не є первинною. Вона ґрунтується на здатності людини до во-

льового акту. Саме свобідна воля виступає основою всіх цінностей, тому і визначальною рисою романтизму, як естетичного спрямування, вважала Айн Ренд, є визнання того, що людина здатна до вольового акту.

Мистецтво, вважала письменниця, вибірково відтворює дійсність згідно з метафізичними критеріями митця. Автор відтворює ті її сторони, які відображають його фундаментальний погляд на людину і буття. Від відповіді на питання – чи здатні люди до вольового акту, безпосередньо залежать висновки і оцінки, що стосуються усіх властивостей, вимог та вчинків людини.

Романтизм, який дає позитивну відповідь на це питання, вважає, що вирішальним аспектом життя людини є вибір цінностей. Вибравши цінності, вона повинна діяти, щоб досягти та (або) зберегти їх. Якщо це так, вона повинна поставити перед собою певні завдання і включитися в цілеспрямовану дію щодо їх вирішення.

Романтичному напрямку в мистецтві, вважала Айн Ренд, протистоїть натуралізм, який заперечує вільний вольовий акт людини. Життя і характер людини в такому разі визначаються силами, непідвладними її контролю. Якщо це так, то вибирати цінності вона не може, а значить, ті цінності, якими вона, здавалося б, володіє, є ілюзією, яка визначається силами, яким вона не може опиратися. Звідси випливає, що людина не може досягти своїх цілей або включитися в цілеспрямовану дію, а якщо навіть і здійснить спробу цього, то ці сили її здолають і поразка (або випадковий успіх) не буде мати до її дій ніякого відношення.

Тема вольового акту є визначальною в розумінні романтизму, вважала письменниця. Однак, не менш важливим є також усвідомлювати, казала вона, що вольовий акт – це результат наших розумових здібностей, а отже, ніякого протиставлення романтизму розуму бути не може. Тільки істота, що має розум, здатна до скоєння вільного вольового акту. Наслідком інтелектуальної плутанини XIX ст. є той факт, що різноманітні теорії свободи волі того часу були більшою частиною позарозумні, посилюючи тим самим зв'язок вольового акту з містикою.

Плутанина навколо терміна «романтизм», вважала Айн Ренд, була посилена філософами, що наліпили ярлик «романтиків» на деяких мислителів (наприклад, Шеллінга і Шопенгауера), які були визнаними містиками, що відстоювали верховенство емоцій, інстинктів і волі над розумом. Ця течія в філософії не була всерйоз пов'язана з романтизмом в естетиці, і не варто плутати їх між собою, вважала Айн Ренд.

УДК 165.195

Шпачинський І. Л.,
канд. філос. наук, доцент,
МНУ ім. В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОДІЇ НАУКИ ТА РЕЛІГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

*«Нас мотаєт от края до края,
По краям расположены двери.
На передней написано «знаю»,
На последней написано «верю».
И одной головой обладая,
Никогда не войдешь в обе двери:
Если веришь, то веришь не зная,
Если знаешь, то знаешь не веря».*

Взагалі-то питання взаємовідносин науки та релігії на сучасному етапі опрацьовано досить суттєво. Перш за все можливо зазначити такі праці, як: М. Д. Хаузер «Мораль и разум», Коллинз Ф. «Доказательство Бога», С. Вайнберг «Объясняя мир», Р. Докинз «Бог как иллюзия». Можливо також відмітити досить цікаву працю М. Лівіо «Был ли Бог математиком? Галопом по божественной Вселенной с калькулятором, штангенциркулем и таблицами Брадиса», з вітчизняних – монографії Шашкової Л. О. «Діалог науки і релігії в культурно-історичному контексті», праці Огірко О. В. Відповідно, цьому питанню присвячено досить багато уваги при викладанні такої дисципліни, як «Філософія освіти» (Базалук О. О.), «Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів» (Андрущенко В. П.).

Проте (що теж природньо), залишається ще достатньо аспектів, які потребують належного висвітлення.

Одним з проблемних питань, на нашу думку, є т. зв. «дотичне поле» взаємовідносин цих двох аспектів людської смислотворчої діяльності у сфері сучасних розробок штучного інтелекту.

Так, зокрема, представляється, цікавим буде інтерпретування такого відомого Кантівського питання як «Що може знати? Що повинен робити? На що може сподіватись?» т. зв. «штучний інтелект».

Як відомо, ці питання сформулював Імануїл Кант, маючи на увазі, що відповівши на них, ми зможемо дати узагальнюючу відповідь на четверте питання – яким є місце людини в світі та її призначення. Відповідь на перше питання лежить в сфері гносеології, на друге – є пре-

рогативою етики, третє питання проливає світло на проблему сутності релігії.

Необхідно також відмітити, торкаючись в свою чергу розгляду проблеми творчості як провідної в науковій діяльності, що вона за своїм змістом є, без сумніву, і однією з ключових, якщо ми розглядаємо питання сутності людини як мислячої істоти.

Таким чином, якщо ми говоримо про штучний інтелект(Ш І) як поняття, максимально адекватне поняттю інтелекту людини (т. зв. «сильний інтелект»), то ми, безперечно, маємо право розглядати морально-етичні аспекти формування штучного інтелекту як «творчої особистості». Тобто, спробуємо, в цьому контексті, спочатку дати відповідь на друге питання Канта.

По-перше, це можливо зробити в рамках т. зв. «семіотичного» підходу (серед достатньо великої кількості інших підходів) до розробок Ш І, метою якого є створення символічних систем, що моделюють високо рівневі психічні процеси: мислення, мову, емоції, творчість і т. д.

По-друге, існує точка зору, що для того, щоб «...роботи діяли морально, необхідно...запрограмувати в них теорію, за якою вони зможуть вирішувати, що добре, а що погано». Тут потрібно зауважити, що серед достатньо великого кола дисциплін, які пов'язані з розробкою проблем Ш І, серед яких в першу чергу необхідно відмітити такі, як кібернетика, психологія, нейрофізіологія, суттєве місце займає також філософія свідомості, оскільки теорії свідомості напряму пов'язані з етичними і навіть правовими питаннями, такими як питання про **свободу волі і відповідальність** [це, та усі наступні виділено автором] за свої дії, і які завжди були наріжними в полі уваги релігії.

За недостатністю необхідного друкованого обсягу для тез немає можливості для більш докладного огляду усіх складових зазначених понять. Однак, як вважається, для пошуку відповідей не буде здаватися парадоксальним, враховуючи зазначену тему, вказати і (по-третє) на т. зв. непопулярні підходи до досліджень Ш І, зокрема у творах письменників жанру наукової фантастики. А саме, що Ш І виникає тоді, коли машина буде в змозі **відчувати і творити** («Двохсотрічна людина», «Зоряний шлях»).

Так ось, що стосується **«творити»**, то це представляється можливим вже не з фантастичної а з наукової точки зору, враховуючи сучасні доробки не методів, але принципів творчості (зокрема у працях такої науки як евристика і т. зв. «агентно-орієнтовного підходу» досліджень Ш І), якщо спиратися на аналіз таких категорій творчості, як *дометність (остроумие), раціональність, доцільність, оригінальність*. (Дос-

татньо тільки замислитися над питанням – а в чому саме полягає простота геніальності, якщо усе геніальне – просте?).

Складніше з поняттям «відчувати», але... Якщо прийняте рішення виявиться «найбільш корисним», доцільним, вигідним з економічної точки зору (тобто – найбільш ефективним і з огляду витрат енергетичних ресурсів), врешті-решт таке, яке ми називаємо оптимальним (а це, за рішенням, прийнятим Ш І буде дійсно так), то чи не змушені ми будемо погодитись, нехай навіть «в глибині душі» і «стиснувши серце», що якщо відкинути емоції, ми таки визнаємо його дійсно єдино можливим і правильним в якій-небудь «делікатній», з точки зору моралі, ситуації?

В кінцевому підсумку варто погодитись і з тим, що «...проблема «відповідальності» Ш І піднімає глибокі філософські питання, пов'язані з основними факторами, що обумовлюють нашу [людську] поведінку», і з тим, що вирішення цих питань лежить в межах наших можливостей.

СЕКЦІЯ: ПРАВО

ПІДСЕКЦІЯ: Галузеві юридичні науки

УДК 343.337.4

Блага А. Б.,
*д-р юрид. наук, доцент, професор,
кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Захист культурних цінностей під час збройних конфліктів кримінально-правовими нормами на сьогодні також є явно недостатнім. Так, вітчизняний Кримінальний кодекс взагалі не містить спеціальної норми, яка б передбачала відповідальність за незаконне використання знаку охорони культурних цінностей. Також не передбачена відповідальність за використання культурних цінностей, які знаходяться під спеціальним захистом, для підтримання воєнних дій за відсутності військової необхідності.

Єдиною спеціальною нормою, яка передбачає відповідальність за розграбування національних цінностей на окупованій території, є стаття 438 КК України. Проте, і її можливості обмежені. По-перше, вона застосовується лише під час збройних конфліктів міжнародного характеру. Такий висновок випливає, зокрема, із Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. та Додаткового Протоколу I 1977 р. Статтею 438 КК не передбачена відповідальність за порушення законів та звичаїв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Хоча ці закони та звичаї за своїм змістом споріднені з указаними вище, все ж юридично вони розглядаються як окремі і мають свої особливості. Зокрема, у Додатковому Протоколі II 1977 р. до Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. ідеться про збройні конфлікти, що відбуваються на території однієї держави між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати цей Протокол. За Римським Статутом Міжнародного кримінального суду зазначені вище види законів та звичаїв

також називаються окремо, проте порушення їх визнаються видами воєнних злочинів. Це вказує на необхідність внесення відповідних змін до статті 438 КК України.

По-друге, предметом цих дій є лише майно, що має культурну або іншу національну цінність (тобто відповідати вимогам Закону України «Про охорону культурної спадщини», Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р.). Розграбування національних цінностей на окупованій території охоплює довільне їх вилучення будь-яким способом, що поєднується з подальшим їх оберненням на користь іншої держави або окремих осіб, а також, як правило, із вивезенням за межі окупованої території.

Досить цікавим може вважатися досвід Республіки Молдова, в якій у 2013 році були внесені зміни до Кримінального кодексу щодо криміналізації грубого порушення міжнародного гуманітарного права у період збройних конфліктів, – як міжнародних, так і неміжнародних. Зокрема, це стосується статей 127-1 (Особа, яка охороняється міжнародним гуманітарним правом), 130 (Найманець), 135 (Геноцид), 135-1 (Злочини проти людяності), 137 (Військові злочини стосовно осіб), 137-1 (Військові злочини проти права власності та інших прав), 137-2 (Застосування заборонених засобів ведення війни), 137-3 (Застосування заборонених методів ведення війни), 137-4 (Незаконне використання відмітних емблем міжнародного гуманітарного права), 138 (Віддача і виконання явно незаконного наказу. Нездійснення або неналежне здійснення належного контролю).

Серед загальних норм українського кримінального законодавства, якими передбачена відповідальність за посягання на культурні цінності, і які можуть бути застосовані також і під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, можна назвати статті 178 (Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків), 179 (Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь), 193 (Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї), 201 (Контрабанда), 298 КК України (Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини).

Здійснити порівняльний аналіз кількості вчинених злочинів за цими статтями у зв'язку із військовим конфліктом на сході України наразі не видається можливим: діючий порядок формування звітності не надає можливості виокремити інформацію про реєстрацію злочинів на окремих територіях адміністративних одиниць (тобто в зоні АТО). Відтак Генеральною прокуратурою України були надані відомості щодо загальної кількості правопорушень досліджуваної категорії, за-

реєстрованих на території Донецької та Луганської областей. І хоча наведений нижче аналіз у зв'язку з наведеними обставинами не є абсолютно достовірним, він все ж дає можливість оцінити основні тенденції щодо реагування органів влади на такі правопорушення.

Порівняння наявних статистичних даних як в цілому в межах України, так і на території Донецької та Луганської областей, показало, що загальна кількість облікованих посягань на культурні цінності протягом 2013–2015 років була незначною (табл. 1).

Таблиця 1

Дані щодо облікованих злочинів, пов'язаних з посяганням на культурні цінності, за 2013–2015 роки

	2013 р.			2014 р.			2015 р.		
	усього по Україні	у т. ч.		усього по Україні	у т. ч.		усього по Україні	у т. ч.	
		Донецька обл.	Луганська обл.		Донецька обл.	Луганська обл.		Донецька обл.	Луганська обл.
ст. 178	3	1	0	7	2	1	3	0	1
ст. 179	5	1	0	3	1	0	2	0	0
ст. 193	8	0	0	3	0	0	2	0	0
ст. 201	196	9	13	129	2	15	110	0	2
ст. 298	67	0	1	52	2	3	57	4	4

Аналіз динаміки за період до початку збройного конфлікту (2013 рік) з періодом проведення АТО (2014–2015 роки), засвідчив, що незначними були і коливання статистичних даних. Зокрема, за 12 місяців 2013 року у цих областях разом було обліковано усього 1 випадок пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК), у 2014 – 3, у 2015 – 1. Випадків незаконного утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК) – відповідно 1; 1 та 0. Жодного факту незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК) протягом 2013–2015 років не було обліковано взагалі. Слід вказати на незначне зростання кількості облікованих злочинів, передбачених ст. 298 КК України (Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини): 2013 р. – 1; 2014 р. – 5; 2015 р. – 8.

Як можна побачити з наведеної вище таблиці, протягом 2013–2015 років найбільше всього було обліковано випадків контрабанди (ст. 201

КК). Так, у 2013 році на території Донецької та Луганської областей кількість цих злочинів становила 22. У наступні роки їх кількість суттєво зменшилась (17 у 2014 році та 2 у 2015 році). Зауважимо однак, що ці показники знову ж таки не повністю описують ситуацію із захистом культурних цінностей у ситуації збройного конфлікту, оскільки, по-перше, стосуються лише підконтрольних українській владі частин території Донецької та Луганської областей (у тому числі й не зачеплених збройним конфліктом), а, по-друге, охоплюють переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю не тільки культурних цінностей, але й інших предметів, передбачених цією статтею.

Схожа ситуація має місце і стосовно злочинів, передбачених ст. 438 КК (Порушення законів та звичаїв війни). У 2013 році по всій Україні не було обліковано жодного злочину цього виду, у 2014 – 1, у 2015 – 4. При цьому складом цього злочину також охоплюється досить широке коло діянь: Відповідно, неможливо встановити, чи були взагалі обліковані злочинні посягання на культурні цінності, а якщо й були – то у якій кількості.

Здійснений нами аналіз справ, які містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень у загальному доступі, показав повну відсутність будь-яких рішень суду щодо злочинних порушень, пов'язаних з посяганнями на культурні цінностей під час збройного конфлікту.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що спеціальний захист культурних цінностей має бути підготовлений ще у мирний час спільними силами законодавців та урядовців. Крім того, необхідним є удосконалення чинного законодавства щодо відповідальності за посягання на культурні цінності.

УДК. 349.22: 331.108.6

Валецька О. В.,
*канд. юрид. наук, доцент,
кафедри історії та теорії держави і права,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ФУНКЦІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Актуальність даного дослідження обумовлена реформуванням трудового законодавства у сучасний період, а також його важливого інституту – трудової дисципліни, що доцільно ґрунтувати на наукових дослідженнях базових понять. В інституті трудової дисципліни поряд з

нормами, які регулюють заохочення, вагоме значення відіграє дисциплінарна відповідальність.

Під функціями юридичної відповідальності в правовій літературі розуміють основні напрями впливу норм юридичної відповідальності на суспільні відносини. На нашу думку, під функціями дисциплінарної відповідальності необхідно розуміти основні напрямки впливу дисциплінарної відповідальності на суспільні відносини та поведінку суб'єктів трудових правовідносин.

Вважаємо, що функції дисциплінарної відповідальності є конкретним проявом функцій права і визначаються змістом, сутністю та соціальним призначенням дисциплінарної відповідальності. Функції дисциплінарної відповідальності виступають важливим дієвим компонентом в процесі реалізації функцій трудового права.

Превентивна функція спрямована на попередження порушення дисципліни у трудовому колективі. Попереджувальне діяння впливає не тільки на правопорушника, а й на оточуючих. На думку автора, превентивна функція дисциплінарної відповідальності тісно взаємопов'язана з регулятивною функцією. Превентивна функція дисциплінарної відповідальності покликана не допустити порушення регулятивних правовідносин та реалізації каральної функції. Попереджувальний вплив має насамперед правомірна поведінка як складова частина позитивної дисциплінарної відповідальності. Так, дотримання нормативних правил поведінки суб'єктами позитивної юридичної відповідальності саме по собі в більшості випадків усуває умови, що сприяють вчиненню правопорушень. Специфічність превентивної функції дисциплінарної відповідальності полягає в тому, що вона сприяє попередженню інших правопорушень.

Каральна функція виступає реакцією роботодавця на настання наслідків порушення трудової дисципліни працівником. Покарання передбачає зазнання правопорушником негативних наслідків матеріального або особистісного характеру. Зміст каральної функції залежить, в першу чергу, від займаної посади, небезпеки праці, а також від тяжкості наслідків, які можуть настати в результаті невиконання або неналежного виконання своїх трудових обов'язків працівником.

Каральна функція знаходить відображення у принципі невідворотності дисциплінарної відповідальності, який означає, що жоден дисциплінарний проступок не повинен залишитися непоміченим, а кожен правопорушник має понести відповідальність за свої протиправні діяння.

Регулятивна функція спрямована на формування свідомості працівника, вміння розрізняти власну правомірну і неправомірну трудову

діяльність. Вказана функція є напрямом правового впливу норм юридичної відповідальності, який полягає у спонуканні індивіда дотримуватися приписів і має знаходити своє вираження у його правомірній поведінці. Цікавим є той факт, що регулятивна функція дисциплінарної відповідальності здійснюється не тільки за допомогою обов'язків, але і за допомогою заохочень.

Відновлювальна функція спрямована на поновлення порушеного права або інтересу особи, суспільства. Відновлювальна функція в трудовому праві більш характерна для матеріальної відповідальності. На думку С. Г. Іванової, відновлювальну функцію необхідно розуміти як здатність дисциплінарної відповідальності відновлювати суспільні відносини, правопорядок тощо. Відновлювальна функція характеризується такою особливістю, як реалізація цієї функції разом або після каральної функції, тобто вже після вчинення правопорушення. Заходи реалізації відновлювальної функції дисциплінарної відповідальності є досить різноманітними: починаючи від осуду та примушення правопорушника до правомірної поведінки, закінчуючи його видаленням з певного кола трудових правовідносин.

Щодо виховної функції, то у трудовому праві виховна функція характеризується певними особливостями, які пов'язані перш за все з тим, що роль санкцій є незначною, а застосування заходів дисциплінарної відповідальності є лише правом, а не обов'язком роботодавця. М. П. Трофімова висловлює свою думку з приводу того, що виховним впливом безпосередньо володіє правомірна поведінка як складова частина позитивної юридичної відповідальності. Діючи правомірно, суб'єкт впливає на інших осіб, будучи прикладом, зразком для наслідування. Правомірні дії і вчинки, що мають конкретних виконавців, мають більшу переконливу силу, ніж моделі поведінки, передбачені законом. Ще більшим виховним ефектом, як зазначає дослідниця, володіє заохочення як один з елементів позитивної юридичної відповідальності. О. О. Носкова до функцій дисциплінарної відповідальності також відносить стимулюючу функцію, яка проявляється шляхом схвалення правомірної поведінки суб'єктів, в результаті чого суспільні відносини впорядковуються. Позитивним стимулом є і заохочення. Заохочення, будучи високою оцінкою досягнень людини, переважаючих звичайні вимоги, стимулює інших членів суспільства наслідувати приклад особи, якій було надано заохочення і, отже, сприяє збільшенню їх правової активності.

Таким чином, функції дисциплінарної відповідальності є комплексним явищем, яке потребує комплексного дослідження.

УДК 347.91/95-028.82

Загоруй Л. М.,
канд. юрид. наук, доцент,
кафедра загальноюридичних дисциплін,
Луганський державний університет внутрішніх справ
ім. Е. О. Дідоренка, м. Сєверодонецьк, Україна

АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ (МЕДІАЦІЯ) В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Загальновідомо, що система захисту приватноправових прав, свобод та інтересів формується за рахунок юрисдикційних форм вирішення спорів. Класичним механізмом для здійснення прав, свобод та інтересів є їх судовий захист. У цілому, це складна багатостадійна процедура, а тактика протистояння, нерівність соціального положення, сильні емоції, зниження довіри до суду та багато інших чинників стають перепонами на шляху конструктивних переговорів. Все це стало причиною пошуку альтернативних способів вирішення спірних питань, які б були більш ефективними порівняно з розглядом справи у суді загальної юрисдикції. Законодавство надає можливість реалізації права на звернення до альтернативних способів вирішення конфліктів з урахуванням свободи особистості – це третейський суд. Третейський суд як орган цивільної юрисдикції надає учасникам спірних правовідносин певні переваги, якими й обумовлюється те, що такий спосіб вирішення спорів зростає серед суб'єктів господарських відносин. Проте третейським судам не підвідомчі справи у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, з трудових відносин, справи у спорах щодо захисту прав споживачів, у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки тощо. Тому зростає інтерес до інших видів альтернативних способів вирішення спорів без застосування судового розгляду.

У науковій літературі, як зазначає В. В. Комаров, розгортається дискусія щодо приватного процесуального права як специфічної сфери правового регулювання, пов'язаного з такими процедурами, як третейський суд, міжнародний комерційний арбітраж, медіація (посередництво), процедура примирення, судовий міні розгляд тощо.

Одним із поширених видів альтернативних способів, крім третейського судочинства, вважається медіація, про це свідчить міжнародне закріплення деяких положень щодо медіації (наприклад, Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам щодо медіації в сімейних справах 1998 р., Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам щодо медіації в циві-

льних справа (2002), Європейський кодекс поведінки медіатора 2004 року тощо).

В Україні інститут медіації ще не отримав належного нормативного закріплення, хоча є випадки її застосування медіаторами в деяких цивільних справах та у вигляді пілотних проектів. На відміну від суду загальної юрисдикції медіатор не приймає рішення, сторони доходять до згоди самостійно. З урахуванням зазначеного є підстави на національному рівні доповнити перелік альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів таким способом, як медіація (від англ. mediation – посередництво), шляхом закріплення у Законі України «Про медіацію» та внесення змін до діючого законодавства на його підставі. Робота в цьому напрямку ведеться багато років. Наразі є декілька проектів Закону України «Про медіацію», але тільки в 2016 році постановою від 13 червня за основу прийнятий проект Закону України «Про медіацію» (реєстраційний № 3665). Автори цього законопроекту аргументують внесення змін до деяких нормативно-правових актів, зокрема, ЦПК України – це ч. 1 ст. 51. Особи, які не підлягають допиту як свідки, ч. 3 ст. 130. Попереднє судове засідання та ч. 1 ст. 201. Обов'язок суду зупинити провадження у справі. Ми солідаризуємося з таким підходом. Однак на нашу думку є підстави доопрацювати питання щодо внесення змін у ЦПК України з метою найбільш повного нормативного закріплення питань щодо медіації. Обґрунтувати це можна таким чином. По-перше, ЦПК України вже закріплено альтернативні способи захисту, як-от, право сторін на передачу спору на розгляд третейського суду (ст. 17), право укласти мирову угоду (ст. 175). З урахуванням цього, доцільним буде розширити перелік альтернативних способів захисту шляхом внесення зміни у назву статті 17 та доповненням частини першої, виклавши їх у такій редакції:

«Стаття 17. Право сторін на передачу спору на розгляд третейського суду або медіатору

1. Сторони мають право передати спір на розгляд третейського суду або медіатору, крім випадків, встановлених законом».

По-друге, оскільки мова йдеться про право, а обов'язок суду допомагати сторонам у примиренні в будь-який момент судового розгляду, то доречно розширити перелік процесуальних прав сторін, закріплених у ст. 31 ЦПК України, правом досягти примирення за допомогою медіації. На підставі цього пропонуємо внести доповнення у частину третю статті 31 виклавши її у такій редакції:

«Стаття 31. Процесуальні права та обов'язки сторін

3. Сторони можуть укласти мирову угоду на будь якій стадії цивільного процесу або досягти примирення за допомогою медіації, що є підставою для закриття провадження у справі».

Таким чином, законодавче закріплення інституту медіації у вітчизняній системі права буде ґрунтуватися на позитивних результатах практики застосування інституту примирення в багатьох країнах світу (наприклад, Німеччина, Велика Британія, Польща, Франція, США, Канада тощо).

УДК 340.12 (075.8)

Кириченко А. А.,
д-р юрид. наук професор,
Тунтула А. С.,
канд. юрид. наук, доцент,
кафедра громадянського и уголовного права и процесса
юридического факультета,
ЧНУ им. Петра Могилы, г. Николаев, Украина

РАЗВИТИЕ НОВОЙ ДОКТРИНЫ БАЗИСНЫХ ЗНАЧЕНИЙ ПРАВА

Разработанная А. А. Кириченко новейшая доктрина базисных значений права как краеугольной категории юриспруденции может быть представлена следующими такого рода значениями: 1. Право как один из дистанционных нормативных способов управления волей социосубъектов (регулирования общественных отношений и управления государством). 2. Право как одна из базисных составляющих категорий правового статуса социосубъектов. 3. Право как суммативная категория, объединяющая все существующее в государстве правовое регулирование.

Сущность первого базисного значения (свойства) права раскрывает разработанная этим же автором новейшая доктрина сущности и **ступенчатого видового деления способов управления волей социосубъектов**, которая сводится к следующему делению:

1. Способы непосредственного управления волей социосубъектов: 1.1. Аудиторные и иные занятия с обучаемыми лицами. 1.2. Оперативные и иные совещания в юридических лицах. 1.3. Общие и иные собрания коллектива юридических лиц. 1.4. Театры и иные непосредственные выступления перед аудиторией и др. 1.5. Митинги, шествия, вече, сходы и иные публичные собрания населения.

2. Способы дистанционного управления волей социосубъектов: 2.1. *Нормативные:* 2.1.1. Нормы морали. 2.1.2. Нормы религии. 2.1.3. Нормы права (материализованная форма народной власти или власти

населения государства или определенной административно-территориальной единицы, т. е. определенного региона государства). 2.2.4. Нормы политической целесообразности. 2.2. *Ненормативные*: 2.2.1. Различные средства массовой информации, в т. ч. Интернет. 2.2.2. Книги и иная печатная продукция и т. п.

До сих пор нормы права или правовое регулирование остаются одним из самых эффективных, рациональных и качественных регуляторов общественных отношений в гуманистическом обществе или дистанционного нормативного способа управления волей социосубъектов, который только и может привести к реальному господству принципа «сила закона» или «сила власти избирателей государства или региона».

Сущность второго базисного значения права как одной из базисных составляющих категорий правового статуса социосубъектов раскрывает разработанная авторами новая доктрина правового статуса социосубъектов, состоящая из системы следующих частных новейших доктрин и концепций.

I. Новая концепция состава социосубъектов, которую в порядке разъяснения терминов перспективного Конституционного кодекса Украины целесообразно представить таким образом:

«Социосубъектами в контексте их правового статуса являются: 1. Физические лица. 2. Юридические лица. 3. Государство как суммативное образование физических и юридических лиц. 4. Межгосударственные учреждения как суммативные образования физических и юридических лиц различных государств».

II. Новая доктрина сущности и перечня базисных составляющих категорий правового статуса социосубъектов, что должно быть подано в порядке разъяснения терминов Конституционного кодекса Украины в такой редакции: *«Правовой статус социосубъектов состоит из следующих базисных категорий: 1. Право, т. е. возможность определенного социосубъекта воспользоваться конкретным положительным результатом общественного развития. 2. Свобода, т. е. наличие акцента внимания на альтернативности и на беспрепятственности выбора перечисленными субъектами такой возможности. 3. Обязанность, т. е. необходимость выполнить социосубъектом определенного предписания, что поддерживается государственным принуждением. 4. Интерес, т. е. возможность определенного социосубъекта использовать в своих целях такое право, свободу или обязанность иного социосубъекта».*

Третье базисное значение права как суммативной категории, объединяющей все разработанное в государстве правовое регулирование,

проявляється в наявності такої внутрішньої системи права, як отрасль (моноотрасль, поліотрасль, суботрасль) права; інститут (моноінститут, поліінститут, субінститут) права; норма права, а також гіпотеза, диспозиція і санкція норми права. По тому правові юридическі науки повинні іменоватися отраслями права: Конституційна, Адміністративна, Антикримінальна, Трудова, Де-факто імушесвенно-договорна, Де-юре імушесвенно-договорна і інша отрасль права України, за ісключенням процедурних юридическіх наук, котрі більше правильно іменувати судопроизводством: Конституційне, Адміністративне, Антикримінальне, Трудове, Де-факто імушесвенно-договорне, Де-юре імушесвенно-договорне, Ордістическіе, Исправительно-трудова і Ісполнительное судопроизводство України.

УДК 342.95

Ковалевська О. П.,

*д-р наук з держ. упр., в. о. доцента,
кафедра конституційного та адміністративного права і процесу,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

МЕНЕДЖМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Європейський вибір нашої держави, проголошений керівництвом України, – це рух у напрямі реальної демократії, вищих стандартів життя громадян, розвиненого громадянського суспільства та конкурентоспроможної національної економіки. Досягнення поставлених цілей вимагає глибоких внутрішніх трансформаційних процесів, спрямованих на адаптацію наявних в Україні стандартів і процедур роботи державного сектору до європейських норм і практик, розуміння механізмів роботи європейських державних інституцій.

Реалізація політичної влади, у контексті демократичних держав, передбачає функціонування державної політики в умовах існування громадянського суспільства. Перш за все необхідно визначити, що таке державна політика і менеджмент? Дати відповідь на це питання виявилось складно, навіть за наявності на сьогодні достатньої кількості наукових робіт, більшість з яких акцентує увагу на специфіці перекладу цих термінів з англійської мови на українську. Звідси і різні тлумачення предмету дослідження.

Для української політичної науки в цей час більш зрозумілим є вживання саме термінів «державна політика» і управління, а не мене-

джмент, які і раніше широко використовувалися в політичній теорії та практиці, коли за часів радянської влади всі сфери суспільного життя контролювала влада. Пострадянський простір, який зазнав демократичних перетворень, додав до системи політичної влади інших суб'єктів – інститут місцевого самоврядування, громадянське суспільство, політичні партії тощо, однак центральною ланкою політичного життя залишається держава.

Традиційно державне управління будувалося на передумові розділення між політикою і управлінням. Вважалося, що визначення основних цілей і завдань держави, її політичної стратегії належить до функцій політичних органів держави, до яких передусім відносилися представницькі органи і глава держави. Виконання цих завдань повинне було здійснюватися органами державного управління. Хоча насправді завжди існувала проблема обмеження державного управління власне виконавськими функціями, оскільки в органах державного управління існувала бюрократія, яка активно впливала на формування політики, і основним завданням формування і функціонування органів держави був принцип розділення політики і управління. Новий державний менеджмент у цьому відношенні відрізняється від теорії державно-адміністративного управління. Хоча на поверхні він з'являється як концепція неполітична, проте його внутрішній зміст має явно політичні підстави.

Новий державний менеджмент протистоїть концепції адміністративної держави і використовує поняття «керівництво», а не «адміністрування» або «управління». Хоча зміст терміну «керівництво» в цілому орієнтує розглядати діяльність державного менеджера як загальне управління справами, що підпадають під поняття державних справ, проте є ряд нюансів в його визначеннях, які значимі і з тієї точки зору, що вони носять ще певний обмежений характер.

Менеджмент з точки зору державної політики відрізняється від бізнес-менеджменту, що обумовлено цілим рядом важливих чинників. Колишній президент США Дж. Форд так пояснював причини труднощів, які випробовують на державній службі представниками ділових кіл: «Багато бізнесменів розчаровуються, виявившись на посту міністра в уряді. У господарській діяльності вони звикли до більшої владою, а працювати їм доводиться зовсім в іншій обстановці. В уряді вони повинні слідувати строгим процедурам і приписам. До цього важко пристосуватися».

Дійсно, нерідко відбувається так, що керівники приватного сектору економіки, отримавши призначення на високий урядовий пост, сподіваються внести великі зміни в оперативну роботу уряду і політичне

життя країни. Проте вони зазвичай йдуть у відставку розчарованими і навіть запеклими. Серед безлічі причин головна – бюрократизм з його нескінченними правилами і приписами, які обов'язкові на державній службі. Із-за них будь-які зміни протікають украй повільно, в порівнянні з сферою бізнесу. Адже система державної служби припускає, що старший посадовець втілений вищою бюрократичною владою, яка надійно захищає його від організаційних ініціатив керівників середнього рівня, і тому ініціативи тут завжди чекають згори.

Крім того, існують численні політичні обмеження для реалізації менеджменту в державних організаціях. Практично будь-яке рішення державних органів так чи інакше зачіпає інтереси політиків, тому представники різноманітних політичних лобі прагнуть вплинути на державний менеджмент.

Параметри політичної влади відрізняються динамізмом. Уряди змінюються, приймаються нові закони, в громадській думці відбуваються постійні зрушення, а державна політика часто переглядається. Інститути влади створюють середовище, яке обмежує діяльність чиновників. Саме ці обмеження викликають розчарування у керівників компаній, які вважають, що їх успішний досвід у бізнесі може бути перенесений у державний менеджмент без урахування істотних відмінностей між обома сферами. А різниця між обома сферами існує і дуже велика. Остання глобальна фінансово-економічна криза, яка завдала істотного удару практично по всіх галузях нашої економіки і особливо по будівельній, у черговий раз актуалізувала питання державної політики і менеджменту у соціально-економічній сфері. Розглядаючи це питання в ракурсі забезпечення економічного та соціального зростання і розвитку, слід визначити, що головними категоріями в процесі формування і реалізації соціально орієнтованої ефективною державної політики у сфері наприклад житлового питання є не тільки політичний вплив, а і якісний державний менеджмент, який повинен створити концепцію (з урахування об'єктивних і суб'єктивних чинників) доступності житла. Об'єктивна доступність визначається, в першу чергу, фінансово-економічними показниками, наприклад, кількістю років, які потрібні категоріям жителів з різними прибутками для придбання житла певної площі. Підвищення об'єктивної доступності вимагає стимулювання державним менеджментом економічної активності у сфері будівельного бізнесу, виробництва будівельних матеріалів, врегулювання земельних відносин і ефективнішої взаємодії державного менеджменту з економічною сферою в таких галузях, як кредитна і податкова політика.

На підставі державного менеджменту країн Європи в сфері житлової політики ще раз можливо переконатися, що якісний державний

менеджмент у силах певні сектори економіки із збиткових перетворити в прибуткові, отримавши при цьому ще і підтримку громадян. Безумовно чинник часу є присутнім у фінансовому циклі уряду. Прийняття держбюджету зазвичай є рутинною процедурою, що ускладнює роботу схильних до рефлексії державних менеджерів. Ефективний державний менеджер повинен зуміти пристосуватися до рутини бюджетного циклу, розуміючи, що без фінансових ресурсів будь-який план приречений на невдачу. Чинник часу спрямований і проти тих, хто занадто ускладнює розробку і проведення політики. Виборець вважає за краще орієнтуватися на сьогоднішній день. Тому державний менеджер повинен віддавати перевагу діям з видимим результатом, хоча вони іноді не відповідають наміченому курсу. Крім того, буває складно зрозуміти побажання громадян, та водночас важко втілити в конкретні справи дуже розпливчаті вказівки згори. А саме в цьому і є завдання державного менеджера в демократичній державі. Безумовно в цей час національний державний менеджмент перш за все повинен чітко визначати перспективи і цілі; розуміти всі основні проблеми організації державного управління; створювати рамки для детальнішого планування і прийняття поточних рішень; надавати державному адмініструванню стрункність і внутрішню єдність; примушувати вище керівництво мобілізувати державні структури для активної роботи.

Безумовно, вирішення цих завдань багато у чому залежить від управлінських кадрів, державних службовців, які повинні стати провідниками відповідної державної політики

УДК 34.096

Коваль А. А.,
*канд. юрид. наук, доцент,
кафедра конституційного та адміністративного права і процесу,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

Утвердження правової держави, відповідно до приписів статей 8, 55 Основного Закону України полягає, зокрема, у гарантуванні кожному судового захисту. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави для здійснення такої діяльності органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи наділені публічною владою, тобто мають

реальну можливість на підставі повноважень, встановлених Конституцією і законами України, приймати рішення чи вчиняти певні дії. Особа, стосовно якої суб'єкт владних повноважень прийняв рішення, вчинив дію чи допустив бездіяльність, має право на захист.

Проте, у зв'язку із набуттям чинності змін до Конституції України (в частині правосуддя), реалізація вказаного права може бути утруднена через відсутність належної кількості суддів, а також скасування значної частини судів (вищих спеціалізованих). Змінами крім того, передбачено, що право звільняти суддів переходить від Верховної Ради до Вищої ради правосуддя, яку ще належить створити. Вища рада правосуддя діятиме замість Вищої ради юстиції, і вона вноситиме подання Президентові про призначення судді на посаду та ухвалюватиме рішення про звільнення. Документ містить норму і про те, що призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом.

На сьогодні значна частина суддів (близько третини) перебувають у невизначеному статусі, через те, що п'ятирічний термін їх повноважень скінчився, а безстроково Верховною Радою України вони не обрані. Судді, які залишилися без повноважень здійснювати судочинство, знаходяться в штаті судів (тобто працевлаштовані), отримують заробітну плату з Державного бюджету країни, а не виконують основну професійну функцію, яка на них покладена відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Деякі із суддів, які опинились у такій ситуації, подають позови на Верховну Раду України до Вищого адміністративного суду України та вимагають визнати протиправною її бездіяльність щодо несвоєчасного розгляду подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про обрання суддів безстроково та зобов'язати розглянути зазначене подання. Судова практика складається на користь суддів. Як вказує колегія суддів Вищого адміністративного суду України, Верховна Рада України при розгляді подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про обрання безстроково судді в порушення вимог, передбачених Конституцією України та законами України, якими визначено порядок обрання суддів безстроково, не розглянувши подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України протягом розумного строку (в конкретному випадку з березня 2015 року по червень 2016 року) допустила протиправну бездіяльність.

Крім того, створюється правова невизначеність у частині існування в судовій системі України одночасно двох вищих судових інстанцій, рішення яких є обов'язковими для виконання органами державної влади та судами; порушується доступність правосуддя для громадян,

які фактично втрачають право на перегляд рішень у касаційному порядку протягом розумного строку.

Незрозумілими є положення про право участі у конкурсі (а не введення) на зайняття посади судді Верховного суду особами, які вже є суддями найвищого судового органу і не змінюють при цьому рівня суду, і суддями, п'ятирічний термін повноважень яких сплив, посада не є вакантною і рівень суду також не змінюється.

Аналогічна проблема стосується ліквідації судів першої та апеляційної інстанції, утворення відповідних судів апеляційних та місцевих округів. Усе це свідчить про порушення доступності правосуддя, а отже, і права на судовий захист для громадян в цілому на тривалий період.

Водночас, держава та суспільство висувають до кандидатів на посаду судді високі вимоги – це і відповідна освіта, і досвід, і компетентність, і добросовісність тощо. Відповідно до нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судді повинні будуть, окрім іншого, подавати декларацію добросовісності судді та декларацію родинних зв'язків судді. Тобто і держава, і громадськість перевірятимуть протягом усієї професійної діяльності судді їх і майнові статки, і добросовісність, і усе інше, що цікавить будь-кого.

Таким чином, реформа правосуддя, крім наближення до світових стандартів, створює низку проблем у реалізації конституційних прав громадян. Це, у свою чергу, вимагає пильної уваги науковців щодо розробки шляхів удосконалення механізму доступу до правосуддя та судового захисту прав людини.

УДК 349:616.98:578.828

Колодочка О. Є.,
аспірантка,

*кафедра адміністративного та господарського
права і процесу ЗНУ, Україна*

ВІК ТЕСТУВАННЯ НА ВІЛ

Боротьба з епідемією ВІЛ/СНІД в Україні визнана одним із головних пріоритетів державної політики, закріплених у відповідних документах – Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» та Загальнодержавній програмі забез-

печення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2014–2018 роки.

Вікові характеристики, зокрема, представників груп ризику, а отже і зумовлені ними поведінкові особливості є однією з найактуальніших проблем на сьогоднішній час.

Аналіз національного законодавства показав, що можливості отримання послуг з консультування і тестування (КіТ) у підлітків залежать, насамперед, від віку. На сьогоднішній день підлітки починаючи з 14 років, можуть отримувати ці послуги самостійно (без залучення батьків/законних представників) і навіть анонімно. До досягнення підлітком 14-річного віку обов'язковою є згода батьків/законних представників на проведення КіТ на ВІЛ.

Національне законодавство щодо КіТ на ВІЛ ґрунтується на кількох базових нормативних документах. Насамперед це Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ». Разом з тим, коли іде мова про надання медичних послуг особам до 18 років, необхідно враховувати особливості правового статусу даної категорії з розподілом на дві вікові групи: молодше 14 років та від 14 до виповнення 18 років. Ці особливості вписані в Цивільному та Сімейному кодексах. Зважаючи на відмінності у статусах підлітків в залежності від їх віку, варто проаналізувати нормативну правову базу окремо щодо декількох вікових категорій: 18–19 років – підлітки даної вікової категорії, відповідно до положень Цивільного кодексу України, є повнолітніми, а отже, право- та дієздатними, що дозволяє їм отримувати 12 послуг з КіТ без будь-яких обмежень та без необхідності залучати будь-яку третю сторону в ході КіТ. 14–17 років – щодо даної вікової категорії підлітків існує розбіжність у вимогах, визначених Законом України про ВІЛ та Порядком КіТ. Згідно з частиною 2 статті 6 Закону «Тестування осіб віком від 14 років і старше проводиться добровільно, за наявності усвідомленої інформованої згоди особи, отриманої після надання їй попередньої консультації щодо особливостей тестування, його результатів і можливих наслідків, з дотриманням умов щодо конфіденційності персональних даних, у тому числі даних про стан здоров'я особи». Це означає, що для надання послуг з КіТ підліткам, починаючи з 14 років, немає додаткових вимог, зокрема щодо присутності законних представників або їх прохання про проведення КіТ. Водночас, Порядок передбачає, що Специфікою консультування підлітків є те, що медичний огляд неповнолітніх віком до 18 років може проводитись на прохання чи за згодою їх батьків/законних представників, які мають право бути присутніми при проведенні такого

огляду; у разі виявлення ВІЛ-інфекції у неповнолітнього віком до 18 років, працівник закладу охорони здоров'я, в якому проведено медичний огляд, повідомляє про це його батьків або інших законних представників». Таким чином, чинний Порядок КіТ обмежує доступ підлітків до послуг з КіТ, порівняно із Законом. 10–13 років – усі нормативно-правові акти вказують на необхідність залучення законних представників підлітка даного вікового проміжку в процесі надання послуг з КіТ – це має бути їх запит, письмова згода або безпосередня присутність. Так, стаття 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» вказує: «Щодо пацієнта віком до 14 років (малолітнього пацієнта), а також пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників», згідно з частиною 3 статті 6 Закону про ВІЛ «Тестування дітей віком до 14 років та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними, проводиться на прохання їх батьків або законних представників та за наявності усвідомленої інформованої згоди. Батьки та законні представники зазначених осіб мають право бути присутніми під час проведення такого тестування, ознайомлені з його результатами...». Проте законодавство також передбачає, що при отриманні позитивних результатів обстеження на ВІЛ-інфекцію у дитини старше 14 років рішення про надання інформації щодо її ВІЛ-статусу батькам або законному представнику приймає пацієнт». Разом з тим, якщо батьки або інші законні представники звернуться до медичного закладу із запитом щодо стану здоров'я дитини, їм має бути надана уся необхідна інформація. Таку інформацію (згідно з цією ж інструкцією) медичні працівники мають право не надавати лише в разі, коли йдеться про дитину, віком 14 років і старше «у випадках, якщо це може зашкодити інтересам, здоров'ю або подальшому лікуванню дитини. Відповідне рішення міждисциплінарної команди обґрунтовується та вноситься до медичної карти. Однак, відомості про зараження особи інфекційною хворобою, що передається статевим шляхом, проведені медичні огляди та обстеження з цього приводу, дані інтимного характеру, отримані у зв'язку з виконанням професійних обов'язків посадовими особами та медичними працівниками закладів охорони здоров'я, становлять лікарську таємницю, надання таких відомостей дозволяється у випадках, передбачених законами України.

Однак, необхідно відмітити, що у випадку письмової відмови батьків або законного представника від обстеження дитини яка не досягла 14 років, та по суті не може ініціювати своє обстеження без згоди батьків несе загрозовий життю характер.

УДК 343.14

Коновалов В. В.,
старший викладач,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ДОСТОВІРНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ

1. Згідно зі ст. 94 КПК, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного рішення.

Зміст категорії *належності* доказів законодавець розкриває в ст. 85 КПК, – це докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів. Тобто, належними є докази, які пов'язані з предметом доказування.

Зміст категорії *допустимості* законодавець розкриває в ст. ст. 86 – 90 КПК. Сутність її полягає в тому, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК (ч. 1 ст. 86). Тобто, допустимість доказу – це придатність доказу з точки зору законності джерел, методів і прийомів його отримання.

Поняття *достовірності* доказу не має законодавчого визначення і пояснення, що породжує неоднозначне його тлумачення серед науковців і практиків. Посилання в на те, що належні докази прямо чи непрямо повинні підтверджувати достовірність чи недостовірність обставин є семантично неточними і входять в протиріччя з положенням про те, при оцінці доказів враховуються три критерії – належність, допустимість і достовірність. Тобто, кожний доказ оцінюється окремо по кожному із вказаних критеріїв – належності, допустимості і достовірності.

Метою даної статті є з'ясування підстав визнання доказу достовірним.

Приведемо декілька визначень поняття достовірності, що даються в словниках.

Достовірний – який не викликає сумніву, цілком вірний, точний.

Достовірность – доказанность, обоснованность, аксиоматическая или эмпирическая подтвержденность знания, возможность его проверяемости.

Достовірність – міра суб'єктивної впевненості в наявності чи можливості певного явища, ступінь істинності знання та усвідомлення цієї істинності суб'єктом. Форма істинності буття предмета через його безпосередню даність в чуттєвому чи інтелектуальному спогляданні.

Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів (ч. 2 ст. 84 КПК). Відповідно до ст. 94 КПК кожне із цих джерел доказів необхідно оцінити з точки зору їх достовірності.

2. Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом. Законом регламентується порядок з'ясування достовірності тільки показань свідка. Цей порядок передбачає наступну процедуру – ставити сторонами питання свідку щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка.

На практиці оцінка достовірності показань свідка одними питаннями не обмежується. Сумніви в достовірності показань свідка можуть бути викликані як об'єктивними так і суб'єктивними причинами. До об'єктивних причин відносяться такі, що пов'язані з певними природними умовами (туман заважав чітко визначити колір автомобіля), обстановка місцевості (гілки дерева перешкоджали бачити світлофор) тощо. До суб'єктивних причин можуть бути віднесені певні фізичні вади (зору, слуху) або зниження здатності до запам'ятовування окремих предметів тощо.

Слідство і суд можуть проводити слідчі дії для з'ясування достовірності показань свідка. Це, зокрема, проведення слідчого експерименту по встановленню можливості, наприклад, свідком спостерігати обставини, про які він дає свідчення, проведення психологічної, психіатричної експертизи по встановленню можливості свідком адекватно сприймати і запам'ятовувати певні явища, події.

3. Речовими доказами є матеріальні об'єкти, які мають відношення до кримінального провадження (були знаряддям вчинення злочину чи об'єктом злочинних дій, містять на собі сліди злочину або іншим чином пов'язані з подією, що розслідується). Достовірність речових доказів визначається встановленням процесуального порядку їх зв'язку із кримінальним правопорушенням – протоколом їх виявлення, вилучення або іншим чином залучення до кримінального провадження.

4. Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ. Документ є одним із різновидів речових доказів, який має специфічну форму фіксування інформації, що має значення для кримінального провадження. Проте, встановлення достовірності документів як доказів має особливості в порівнянні із речовими доказами в розумінні ч. 1 ст. 98 КПК.

У законі встановлені умови визначення документа достовірним (ст. 99 КПК). Уявляється, що деякі із вказаних в КПК умов достовірності документів не є безспірними. Зокрема, згідно п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК доказами треба визнавати такі документи як висновки ревізій та акти перевірки. Такі документи складаються спеціалістами у відповідних галузях знань при здійсненні ними своїх професійних обов'язків чи у зв'язку із залученням їх сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду (ст. 71 КПК). Відповідальності спеціаліста за неповноту, помилковість своїх досліджень внаслідок, наприклад, недостатньої кваліфікації, недбалості в законодавстві не передбачено. Використання спеціальних знань як доказу в кримінальному провадженні можливе тільки у формі висновку експерта. На практиці висновки ревізій, в яких міститься інформація про ознаки злочину, можуть бути використані для порушення кримінального провадження. На підставі матеріалів ревізії повинна проводитись експертиза, висновки якої і являються доказами в кримінальному провадженні (ст. 84 КПК).

У криміналістиці за способом підробки документи класифікуються на матеріальну та інтелектуальну підробку. Тому, достовірними треба визнавати документи, які не викликають сумнівів у їх справжності, тобто у відсутності будь-яких підробок. При сучасному рівні розвитку технічних засобів внести зміни до документу не складає труднощів незалежно від способу фіксації на ньому інформації (паперова, електронна, аудіо чи відео). Навіть оригінал документа, як одна із основних вимог до документа згідно ч. 3 ст. 99 КПК, не є засобом забезпечення достовірності документа як доказу. Якщо у суб'єкта оцінювання доказу виникає сумнів в його справжності, необхідно провести експертизу для його дослідження згідно ч. 3 ст. 358 КПК.

4. Оцінка достовірності висновку експерта, як доказу в кримінальному провадженні, на практиці в більшості випадків, не викликає сумнівів у суб'єкта оцінювання. Пояснюється це тим, що незважаючи на наявність у слідчих і суддів певних знань в галузі криміналістики, судової медицини, судової бухгалтерії та в деяких інших галузях науки, які можуть бути використані в процесі кримінальних проваджень, оцінка висновків для них ускладнена. Експерти застосовують ряд наукових прийомів і методів дослідження, які зазвичай недостатньо відомі практикам. Проте суб'єкт оцінювання повинен критично оцінити висновки експерта, оскільки некритичне сприйняття не тільки ускладнює розслідування, але інколи і призводить до судової помилки.

Оцінка висновку експерта – це один із найбільш складних етапів у визначенні сукупності зібраних доказів з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Оцінку висновку експерта проводять слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження. Якщо внутрішнє переконання суб'єкта оцінювання суперечить висновку експерта, він може з ним мотивовано не погодитись (ч. 10 ст. 101 КПК). Мотивування необхідності проведення повторної експертизи або визнання висновку як такого, що не має доказової сили повинна обґрунтовуватись наявністю хоча б однієї із наступних причин: 1) некомпетентність експерта; 2) необґрунтованість наукових положень, на яких побудовані висновки експертів чи неправильне їх застосування; 3) наявність помилок фактичного характеру; 4) невідповідність висновків експерта результатам дослідження; 5) протиріччя висновку експерта обставинам кримінального провадження. Детальні рекомендації по оцінці висновку експерта наведені в науковій літературі, проте окремі їх положення потребують додаткового дослідження в контексті деяких вимог чинного КПК.

Викладене вище свідчить, що оцінка доказів з точки зору їх достовірності є важливою складовою для прийняття процесуального рішення і потребує законодавчого визначення. На наш погляд воно може бути наступним:

«Достовірними визнаються докази, які на підставі оцінювання обставин їх виникнення, співставлення їх з іншими матеріалами кримінального провадження слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд сприймає без сумніву як такі, що відповідають істинності».

УДК 342.951:351.82

Кравченко І. А.,

канд. юрид. наук, старший викладач,

кафедра конституційного та адміністративного права і процесу,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТОРГІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Торгівельне середовище є надзвичайно динамічним і чутливо реагує на будь-які зміни, що відбуваються в суспільно-політичному житті, економічному механізмі і соціальній структурі суспільства. Внутрішня торгівля є однією з важливих галузей економіки, що відіграє значну роль як у формуванні економічного потенціалу України, так і в задоволенні потреби споживачів у високоякісних товарах і послугах.

Основи розвитку адміністративно-правових засад торговельної діяльності містяться в положеннях торгової політики, оскільки торгова політика передбачає прискорений розвиток виробництва товарів народного споживання як матеріального підґрунтя ефективного функціонування внутрішньої торгівлі; подолання структурних деформацій розвитку галузі шляхом створення адекватної умовам і вимогам економічного зростання ринкової інфраструктури. Як складова макроекономічної політики держави, торгова політика спирається на всю сукупність методів, засобів, інструментів системи державного регулювання економіки.

Аналізуючи джерела права у зазначеній сфері та теоретичні положення адміністративного права, зазначимо, що розвиток адміністративно-правових засад торговельної діяльності характеризується такими рисами:

1) на етапі реформування економіки державне регулювання внутрішньої торговельної базується на принципах: організаційно-господарській незалежності суб'єктів торговельної діяльності, свободи вибору ними форм і видів торговельної діяльності; самоокупності (відповідне регулювання торговельної сфери через систему правових, науково-технічних, інвестиційних, соціально-політичних та інших механізмів);

2) стратегічною метою державного регулювання внутрішньої торгівлі є формування та стабілізація споживчого ринку для задоволення соціальних потреб і недопущення соціальної напруженості у суспільстві;

3) співвідношення методів і механізмів державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі має змінюватись у бік розширення та посилення результативності економічних методів впливу на їх розвиток на протигагу заборонно-дозвільним або обмежувальним механізмам регулювання;

4) держава має бути ініціатором реформування у сфері торговельної діяльності, гарантом правового забезпечення рівних прав усіх суб'єктів права власності, законності та охорони прав споживачів;

5) державне регулювання у післяприватизаційний період має обмежуватись моніторинговою політикою щодо антимонопольних принципів відносин суб'єктів ринку, сприяння розвитку конкуренції, дотримання прав і інтересів споживачів інших правових норм регламентації підприємництва у сфері торгівлі; впливом на кадрове забезпечення торговельної діяльності у ринкових умовах;

6) напрямками розвитку адміністративно-правових засад роздрібно торгівлі є: формування конкурентного середовища; забезпечення надійності та економічної конкурентоспроможності; недопущення лікві-

дації соціально важливих торговельних підприємств; максимальна адаптація роздрібною торгівлі до потреб споживачів; поєднання принципів вільного і регульованого формування роздрібною торговельною мережі; розвиток системи стандартизації та сертифікації; зменшення переліку торговельної діяльності, яка підпадає під ліцензування; удосконалення механізму протидії надходженню у продаж неякісної продукції.

7) напрямками удосконалення адміністративно-правових засад оптової торгівлі є: створення умов для розвитку територіально розгалуженої мережі оптових підприємств; демонополізація каналів переміщення товарів; удосконалення стандартів у сфері оптової торгівлі.

Таким чином, аналіз економічної та юридичної складової проблем у сфері розвитку внутрішньої торгівлі в Україні дає можливість зробити висновок, що науковий адміністративно-правовий супровід реформ у зазначеній сфері є розробленим. Залишається вдало його втілити у кодифікованому нормативно-правовому акті – Торговому кодексі України.

УДК 343.12 (075.8)

Ланцедова Ю. О.,
канд. юрид. наук, доцент,
кафедра кримінального права і процесу,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

РОЗВИТОК СТАТТІ ПРО ДОКАЗИ ТА РОБОТУ З НИМИ У НОВОМУ КОДЕКСІ АНТИКРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Розвиток нової редакції статті «Докази, їх властивості, джерела, суб'єкти, порядок і дії з отримання та форми оперування ними» перспективного Кодексу антикримінального судочинства України правильніше представити так:

Частина 1: Доказом є будь-які відомості про факт (зовнішній або внутрішній прояв ознак чи властивостей трасосубстанцій і документів або людини чи його діянь або події як сумативного діяння чи явища природи, в т. ч. діянь хижих тварин у дикій природі) в цілому або про його окрему сторону, які отримані від об'єктивних та суб'єктивних джерел такого роду відомостей, якщо кожне із доказів володіє єдністю

таких основних базисних юридичних властивостей, як значимість, законність, допустимість, доброякісність і достовірність, а також таких додаткових базисних юридичних властивостей сукупності доказів, як її узгодженість і достатність для прийняття головним суб'єктом антикримінального судочинства (слідчим, суддею) певного проміжного або остаточного рішення.

Частина 2.1. Значимими є відомості, за допомогою яких можна підтвердити або спростувати юридичний факт (обставину) базисного, спеціального чи часткового предмету доказування або доказовий факт як проміжну тезу цього предмету доказування.

Частина 2.2. Законними – відомості, отримані в передбаченому цим Кодексом порядку, в т. ч. без застосування обману, погроз чи насильства або без іншого істотного порушення правового статусу соціо-суб'єкта.

Частина 2.3. Допустимими – заздалегідь правдиві відомості, що отримані від відомого і доступного перевіряючого джерела, коли неприпустимі в якості доказів відомості спрямовані на обґрунтування: а) положення правового акту; б) загальновідомого або преюдиціального факту, який, однак, може бути використаний безпосередньо при прийнятті рішень поряд із доказами; в) паранормального явища, тобто такого, яке суперечить відомим законам природи або не може бути ними пояснене.

Частина 2.4. Доброякісними – відомості, які не мають змістовних суперечностей і дають можливість зробити однозначний висновок, а також отримані за відсутності істотних порушень визнаної методики або без використання незвизнаної в установленому порядку методики.

Частина 2.5. Достовірними – будь-які відомості, які є адекватними у контексті встановлення обставин базисного, спеціального або часткового предмету антикримінального доказування, і які:

Частина 2.5.1. Адекватно відображають обставини як приготування та/чи вчинення діяння (події, явища) кримінального правопорушення або приховання його антиделіктних слідів (слідів, параслідів та/чи квазіслідів діяння, події або явища кримінального правопорушення), так і будь-яких інших діянь (подій, явищ) або ознак чи властивостей трасосубстанцій і документів або людини.

Частина 2.5.2. Неадекватно відображають обставини зазначених юридичних фактів внаслідок дистанційних, метеорологічних, освітніх, психологічних, фізіологічних та інших особливостей їх сприйняття особистісним джерелом і запам'ятовування, зберігання, відтворення і передачі відомостей про вказані юридичні факти головному суб'єкту антикримінального судочинства. **Ча-**

стина 2.5.3. Адекватно пояснюють причини зазначеного неадекватного відображення юридичних фактів. *Частина 2.5.4.* Є адекватними або неадекватними, але свідомо недостовірними і в силу цього набувають відповідну достовірність в контексті антикримінальної справи про дачу таких завідомо неправдивих показань або такого завідомо неправдивого висновку експерта.

Частина 2.6. Узгодженою сукупністю доказів є така їх сукупність, в якій один доказ не суперечить іншому, а існуюча суперечність може бути усунена зазначенням аргументів достовірності одного доказу й недостовірності іншого.

Частина 2.7. Достатньою сукупністю доказів – така їх сукупність, яка може сформулювати у головного суб'єкта антикримінального судочинства однозначне внутрішнє (без зовнішніх факторів впливу) переконання в можливості прийняття на даний момент певного проміжного або остаточного процесуального рішення по антикримінальній справі.

Достовірність як основну базисну юридичну властивість доказу краще за все представити окремо в якості об'єктивного відображення як обставин приготування і вчинення діяння (події, явища) кримінального чи іншого правопорушення або приховування антиделіктних слідів того або іншого значимого для вирішення антиделіктної справи діяння (події, явища), так і нормальних або особливих умов сприйняття і зберігання і відтворення пам'яттю певного особистісного джерела такого роду обставин і передачі відомостей про них антиделіктологу. У разі наявності особливих умов сприйняття певних обставин діяння (події, явища), наприклад, зі значної відстані, в умовах поганої видимості та ін., або за наявності недоліків чи особливостей такого сприйняття, зокрема, поганий зір або знаходження в стані сп'яніння чи в силу малолітнього чи дошкільного віку та ін., а також особливостей запам'ятовування, зберігання, відтворення і передачі відомостей про ці обставини і т. д., отримані відомості можуть об'єктивно і не відображати обставини приготування чи вчинення діяння (події, явища) або приховування його антиделіктних слідів, але вони будуть об'єктивно відображати ті умови, в яких ці обставини сприймалися, ті особливості запам'ятовування, зберігання, відтворення і передачі відомостей про ці юридичні факти, які має певне особистісне джерело. Тоді й такого роду фактично неадекватні, але незавідомо недостовірні, відомості можуть стати доказами у цій справі за наявності сукупності інших їхніх основних базисних юридичних властивостей. Завідомо недостовірні відомості також можуть бути доказами у справі про дачу таких завідомо неправдивих відомостей.

УДК 347.42

Січко Д. С.,
канд. юрид. наук, доцент,
кафедра цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПРАВОВА ПРИРОДА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОРУЧИТЕЛЯ ЗА ДОГОВОРОМ ПОРУКИ

Питання правової природи відповідальності поручителя має дискусійний характер, що обумовлено рядом нормативних неузгодженостей та їх неоднозначних трактувань. Серед науковців немає чіткого розуміння позиції ст. 553 ЦК яка визначає, що «Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником».

Зокрема, одні науковці трактують «відповідальність поручителя» у вузькому значенні цього слова, а саме як відповідальність за невиконання або неналежне виконання забезпеченого порукою зобов'язання, яка реалізується у формі сплати процентів, неустойки, відшкодування збитків. Є і інша точка зору, яка передбачає більш широке розуміння «відповідальності поручителя». Відповідно до неї, дане поняття розуміється як зобов'язання поручителя виконати саме ті дії (виходячи з принципу реального виконання), до яких був зобов'язаний боржник відповідно до умов основного зобов'язання: тобто ще одне зобов'язання, яке за змістом тотожне основному. Також у науковій літературі можна зустріти й інші, позиції, які визначають поруку або як додаткове зобов'язання, або в крайньому випадку – як відповідальність: або по першому або по другому варіанту. Тобто поручитель, відповідно до пред'явленої до нього вимоги може за своїм вибором або виконати зобов'язання боржника в натурі, тобто здійснити на користь кредитора саме ті дії по яким зобов'язувався боржник, або сплатити кредитором суму, яка повністю відшкодувала б кредитором всі збитки, пов'язані з невиконанням боржником свого обов'язку.

Аналіз статей ЦК України показує, що законодавець вибрав розмите формулювання відповідальності поручителя, визначаючи статтю 553 ЦК України в наступній редакції: «За договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку». При цьому використаний в кодексі термін «поручається» не розкриває сутності основного обов'язку поручителя за договором поруки і зводиться до питання «відповідальності поручителя», оскільки в наступних статтях ЦК України законодавець знову повертається до усталеного терміну «відповідальність».

Як показують наукові дискусії та судова практика з вищезазначених позицій, сьогодні домінує перша точка зору. Обов'язок поручителя відповідати за виконання зобов'язання боржником не означає, що поручитель приймає на себе обов'язок здійснити саме ті дії, до яких був зобов'язаний боржник. З точки зору фактичних обставин, він може бути просто нездатним виконати це. Тому поручитель, за загальним правилом, несе обов'язок відшкодувати в грошовій формі збитки, які виникли у зв'язку з невиконанням боржником свого обов'язку.

Аналізуючи правову природу зобов'язань, які можуть бути забезпечені порукою можна прийти до протилежних висновків. Зокрема ст. 554 ЦК визначає, що поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків. Законодавець таким чином, з однієї сторони, розширив межі відповідальності поручителя: поручившись за грошове зобов'язання, поручитель безспірно буде нести обов'язок по його виконанню (тобто відповідальність шляхом виконання в натурі). Але з іншої – звузив сферу застосування поруки, обмеживши її лише випадками забезпечення грошових зобов'язань.

Дана позиція не відображає можливі ситуації, коли інтерес кредитора буде потребувати саме такого забезпечувального механізму як порука. Зокрема, у випадку коли поручитель в силу об'єктивних обставин та особливостей своєї діяльності, а також в залежності від специфіки самого зобов'язання боржника, має можливість виконати зобов'язання останнього перед кредитором (сплатити суму боргу, виконати роботи, надати послуги, вчинити інші дії тощо), то на нього слід покладати саме такий обов'язок по виконанню основного зобов'язання боржника в натурі. І тільки, якщо таке виконання виявиться неможливим (особистісний характер основного зобов'язання тощо), поручитель відповідає у формі відшкодування збитків, сплати неустойки, процентів.

Відповідно до ст. 554 ЦК України, закріплено принцип солідарної відповідальності поручителя і боржника, згідно з яким «у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники ...». Для визначення змісту солідарного обов'язку звернемось до ст. 543 ЦК України, згідно з якою «у разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо». Вказана норма регулює відносини, що впливають із зобов'язання з множинністю сторін. Мається на увазі випадки, коли в одному зобов'язанні на стороні кредитора та (або) боржника виступають дві або більше особи. Але відносини, що впливають

з поручительства, виникають з різних зобов'язань (обов'язок боржника – з основного зобов'язання, обов'язок поручителя – в силу наданого поручительства). Таким чином, в другому варіанті мова йде про два різні зобов'язання, по яких боржник і кредитор несуть солідарну відповідальність.

Виходячи з цього є суттєві підстави для висновку про різницю між поняттями солідарної відповідальності боржників по солідарному зобов'язанню та солідарної відповідальності боржника і поручителя. По-перше, поручитель не є ні ініціатором ні стороною зобов'язання, що забезпечується його поручительством, і хоча поручительство і знаходиться у зв'язку з зобов'язанням, що забезпечується, але все-таки вбачається окремим від нього зобов'язанням в тому сенсі, що після сплати кредиту поручитель сам стає кредитором.

У зв'язку з вищевказаним, важливим є встановлення моменту виникнення відповідальності поручителя по відношенню до моменту виникнення основного обов'язку боржника. У пункті 2 ст. 548 ЦК України зазначено, що забезпечуватися може лише дійсна вимога. Недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення. Потрібно зазначити, що відповідальність поручителя настає тільки тоді, коли настає відповідальність основного боржника. Тому вимога до поручителя не може бути заявлена раніше, ніж наступить строк вимоги до основного боржника і буде встановлено, що останній не виконав своє зобов'язання або виконав його неналежним чином. Відповідальність же солідарних боржників настає одночасно.

По-друге, відповідно до ст. 555 ЦК України поручитель має право висувати проти вимоги кредитора всі заперечення, які міг би пред'явити боржник, за винятком тих, які тісно пов'язані з особою кредитора і мають особистий характер. Причому це право зберігається за ним навіть якщо боржник не має наміру скористатися цими запереченнями або ж відмовився від них чи визнав своє зобов'язання. Подібних прав солідарні боржники не мають.

Виходячи з вищевказаного, доцільніше говорити про поручителя і боржника не як про солідарних боржників, а як про осіб, вимога кредитора до яких може бути пред'явлена як до солідарних боржників, тобто в тому ж порядку: кредитор вправі пред'явити свої вимоги як до боржника по основному зобов'язанні, так і до поручителя; як разом, так і окремо; як повністю, так і в частині боргу

Ще одним важливим моментом правової природи відповідальності поручителя є питання про те, чи буде нести поручитель індивідуальну відповідальність за договором поруки за невиконання або неналежне

виконання свого зобов'язання. Судова практика в Україні не дає однозначної відповіді на дане питання. Але проведений аналіз договорів поруки дає підстави зробити висновок, що сторони досить часто передбачають відповідальність поручителя за невиконання його обов'язку за договором поруки або прострочення його виконання. Найчастіше така відповідальність встановлюється у формі неустойки (штрафу чи пені). При встановленні неустойки в договорі поруки, вона підлягає стягненню саме з поручителя як з особи, винної в невиконанні або неналежному виконанні свого обов'язку. Разом з тим, поручитель, уклавши договір поруки, бере на себе відповідальність за виконання зобов'язання боржником в тому ж обсязі, включаючи штрафні санкції, нараховані у випадку прострочення боржника. Звідси, за визначеною в ЦК України правовою конструкцією, застосовуючи до поручителя штрафні санкції за прострочення виконання зобов'язання за договором поруки, по суті, на поручителя покладається обов'язок сплатити неустойку за прострочення сплати неустойки. На нашу думку така позиція суперечить принципу застосування одного виду відповідальності за одне правопорушення.

Тому, зважаючи на вищезазначене, потрібно відзначити, що інститут відповідальності за договором поруки, і практика його застосування, потребує подальшого їх вдосконалення та уніфікації.

УДК 347.9(091)(477)

Чернетченко О. М.,

канд. юрид. наук, старший викладач, кафедра конституційного та адміністративного права і процесу, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПАРТНЕРСТВО ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І СУСПІЛЬСТВА

Становлення України як демократичної держави пов'язаний з багатограними процесами в сферах соціально-економічної і політичної життєдіяльності суспільства і держави. В умовах масштабного реформування здійснюється зміна поглядів на розуміння різних проблем суспільного життя. Зміни зачіпають всі сфери життєдіяльності громадян, в тому числі і правоохоронну діяльність. У теперішніх мовах особливо гостро постають питання, що стосуються забезпечення громадської безпеки. При цьому найбільш широкий спектр їх рішень в силу функціональних обов'язків покладається на органи поліції, адже полі-

ція є тією складовою частиною, рушійною силою в боротьбі з правопорушеннями. Разом з тим, слід зазначити, що даними органами виконавчої влади не завжди в повному обсязі, виходить, здійснювати ефективний контроль за всіма сферами соціальної життєдіяльності, у рамках яких формуються значущі загрози суспільній безпеці. З цього випливає, що її гідне забезпечення можливо тільки в умовах тісної взаємодії поліції і громадськості, в тому числі і тієї її частини, яка об'єднана в формування правоохоронної спрямованості. В Україні процес реформування МВС відбувається в декілька етапів. Розуміння і згоду в даному питанні породжує довіру між громадянами та державою і сприяє відродженню громадських формувань правоохоронної спрямованості, а також підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю. При цьому, відбувається збіг особистих і державних інтересів у справі зміцнення правопорядку, а збіг інтересів на практиці є хорошим стимулом для здійснення якісної взаємодії. Основною передумовою партнерства між поліцією і суспільством є нагальна необхідність підвищення рівня залученості суспільства в процес забезпечення безпеки і громадського порядку на вулицях, площах, стадіонах, у скверах, парках, на вокзалах і інших громадських місцях, а також вирішення проблеми злочинності у місцях проживання громадян, оскільки ця задача не може бути вирішена силами однієї лише поліції. Для досягнення подібних партнерських відносин, поліції необхідно: взаємодіяти з суспільством; зміцнювати свою легітимність за допомогою здійснення поліцейської діяльності на основі узгоджених дій і поліпшення якості послуг, що надаються суспільству. Таким чином, поліція повинна: бути впізнаваною і доступною для населення; знати населення на підвідомчій території та бути відомою йому; відгукуватися на потреби населення; прислухатися до проблем громадян; залучати і мобілізувати населення; звітувати у своїх діях і досягнути результати населенням. Слід визнати той факт, що в Україні не вистачає взаємозв'язку між суспільством і правоохоронними структурами і це, не дивно, оскільки зв'язок між поліцією і суспільством у нашій країні завжди була односторонньою. Завдання поліції полягала і полягає в тому, щоб виконувати встановлені законом обов'язки, здійснювати свою діяльність на основі дотримання та поваги прав і свобод людини і громадянина, а завдання суспільства – в тому, щоб виконувати закони України і з повагою ставитися до поліції.

Розвинуте громадянське суспільство є найважливішою передумовою побудови правової держави і його рівноправним партнером. Нашій поліції необхідно змінити свідомість і розуміння громадян, зробити так, щоб суспільство бажало взаємодіяти з ОВС. У даний час відбу-

ваються серйозні, хоч і ще маловідомі широкому загалу зміни, вони стосуються головним чином відносин суспільства і правоохоронних структур і ці взаємини виводяться на новий якісний рівень.

УДК 347.238.1

Шаповалова О. І.,
*канд. юрид. наук, доцент,
кафедра цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ВТРУЧАННЯ У СФЕРУ ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Цивільне законодавство спрямовано на захист цивільних прав та інтересів кожної особи, оголошує неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини. Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Але за певними особливостями господарювання об'єкт права власності може належати декільком особам, і тоді у кожного з них виникає неможливість здійснювати повноваження власника на власний розсуд, оскільки кожний із співвласників має погоджувати своє волевиявлення з волевиявленням інших співвласників, намагаючись досягти компромісу. Ідеальним варіантом спільного володіння майном є сім'я, але, на жаль, і тут відбуваються випадки неузгодження волевиявлень подружжя. Коли відсутня згода між співвласниками щодо володіння, користування та розпорядження спільним майном, то не може йти мова про здійснення права власності на власний розсуд, виникає конфлікт як втручання у сферу особистого життя людини, зокрема якщо мова йде про спільне житло. На жаль, цивільне законодавство недостатньо захищає саме цю сферу, де порушується особисте життя людини. Дійсно, у разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю, але цей привілей обмежується тільки купівлею-продажем, та не стосується міни, дарування, спадкування та іншого відчуження, не стосується продажу з публічних торгів, про які інші співвласники можуть не знати та фінансово не в змозі прийняти участь.

Ще однією мірою захисту вільного волевиявлення співвласника є його право на виділ у натурі частки із майна, що є у спільній частковій власності, але це право має багато обмежень. Виділ у натурі частки із

житла не допускається, зокрема, якщо житло є неподільним. Така ситуація відбувається, якщо при виділі в натурі у цієї частки житла немає окремого виходу та така частка житла не відповідає будівельним нормам (однокімнатна квартира має бути не менш 30 кв. метрів), а також не відповідає санітарно-технічним нормам (відсутність або технічна неможливість облаштування цієї частки житла зручностями). Так, дійсно, кожний громадянин України має право на повноцінне житло. Але якщо держава не в змозі надати кожному таке житло, чому тоді не захищає сферу приватного життя, вимушує жити в психологічно несприятливих обставинах або бути безхатченком, оскільки деякі співвласники не витримують свавільного втручання в сферу особистого життя з боку інших співмешканців та фактично кидають нерозподілене житло. Правда, якщо спільне володіння та користування спільним частковим майном є неможливим, то співвласники можуть примусово в судовому порядку викупити право іншої особи у спільному майні, в тому числі у житлі. Ця частка викупується за ринковими цінами на частку у квартирі, але, як відомо, оцінка частки квартири на житловому ринку значно менше, ніж вартість цілої квартири, поділеної на цю частку. Тобто закон захищає майнові права тих, хто має фінансову можливість викупити чужу частку без згоди співвласника у спільній власності на житло за фактично зниженою ціною. Водночас законом не встановлено право співвласника у разі санітарно-технічної неможливості виділення частки житла у натурі вимагати примусового продажу цілого спільного житла та розподілу вирученої суми між співвласниками пропорційно часткам. За цих обставин вартість цілого житла на житловому ринку буде значно вище, ніж вартість суми його часток.

Правила ст. 366 ЦК допускають звернення стягнення на частку у майні, що є у спільній частковій власності за умови пред'явлення позову про виділ частки із спільного майна в натурі для звернення стягнення на неї. Але ці правила не передбачають переважного права інших співвласників на купівлю цієї частки та надання їх згоди на відчуження цієї частки та вселення у житло сторонніх осіб, адже порушується їх право на особисте життя. Окрім того ці правила ст. 366 ЦК систематично порушуються державним підприємством «Сетам», підпорядкованого Міністерству юстиції, яке здійснює електронні торги арештованим майном внаслідок порушення боргових зобов'язань власниками цього майна. Часто на електронні торги виставляються ідеальні частини квартир, які взагалі не виділені у натурі у судовому порядку. Це стягнення здійснюється у виконавчому провадженні на підставі рішення суду про задоволення боргових вимог, якщо боржнику належить частка у спільній власності, однак ці частки житла неможли-

во виділити, оскільки вони є неподільними, ідеальними. Наприклад, лот № 149842 є однокімнатною квартирою, а на торгах продана його половина. За лотами № 167179, 107119 продані третини двокімнатних квартир, за лотом № 62402 продана п'ята частка трьохкімнатної квартири. У ці квартири за результатами аукціону вселилися нові співвласники, які втручаються у сферу особистого життя мешканців. Дійсно, вимоги кредиторів мають бути задоволені, це, мабуть, борги за комунальними платежами, відшкодування шкоди тощо. Але виставлення ідеальних часток цих квартир на державні електронні торги є протизаконним, це буде порушення не тільки ст. 366 ЦК, але і особистих немайнових прав, оскільки покупці цих часток при здійсненні права власності та вселення у вже заселену квартиру свавільно втручаються у сферу особистого життя мешканців іншої частки квартири, якщо відокремити ці частки у натурі неможливо за чинним законодавством.

Особливостями людського життя є потреби або об'єднувати житло, або роз'єднувати. Цю проблему відокремленого житла можна вирішити тільки захищаючи майнові права кожного власника. Тому, на наш погляд, треба надати співвласнику право у судовому порядку на виділ у натурі частки у житлі мінімальним розміром не 30 кв. метрів за будівельно-технічними нормами, як зараз, а наприклад, п'ять, скасувати вимогу про санітарно-технічні умови виділеної у натурі частки, залишивши без поділу місця загального користування, та дозволити перебудову квартири, якщо це не впливає шкідливо на конструкцію будівлі (наприклад, встановлення перегородок). Альтернативно, якщо спільне володіння квартирою або виділ часток у натурі є неможливим, треба надати право співвласникам квартири вимагати у судовому порядку примусового продажу всієї квартири та розподілу прибутку пропорційно часткам співвласників.

З метою обмеження втручання у сферу особистого життя людини та задоволення вимог кредиторів убачається доцільним надати переважне право співвласникам житла у разі не тільки продажу, а будь-якого відчуження, навіть з публічних торгів, купити іншу ідеальну, не виділену в натурі частку у праві спільної часткової власності, на яку накладається стягнення. Якщо співвласники відмовляються купити цю іншу частку та не надають згоди на придбання цієї частки сторонніми особами, то весь об'єкт спільної власності на вимогу кредитора має підлягати, на нашу думку, примусовому продажу за рішенням суду; на частку боржника має звертатися стягнення, а інші частини виручки розподіляються між співвласниками пропорційно їх часток.

УДК 343.9:343.35

Шведова Г. Л.,
*канд. юрид. наук, доцент,
кафедра цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ СЛУЖБОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Недооцінка ролі кримінального закону як структурного елементу кримінальної юстиції та низька ефективність діяльності відповідних органів призводить до констатації того, що держава в боротьбі із злочинністю як би бореться сама з собою. Тому кримінально-правове регулювання у сфері запобігання службовій та корупційній злочинності в Україні повинно відбуватись системно, мати науковий характер та враховувати особливості української практики механізму корупційних відносин.

Кримінально-правове регулювання у сфері запобігання службовій злочинності в Україні повинно відбуватись комплексно. Зокрема, якщо здійснювати декриміналізацію певних корупційних діянь невеликої тяжкості, то можливо компенсувати це за рахунок посилення адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення, також, якщо проводити наукову кримінологічну експертизу нормативно-правових актів на стадії їх попередньої розробки, то необхідно спочатку провести антикорупційну експертизу всього діючого законодавства України, норм всіх галузей права. На виконання цього завдання Закон України «Про запобігання корупції» запровадив здійснення Міністерством юстиції України обов'язкової антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів та можливість здійснення за ініціативою фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян відповідної громадської антикорупційної експертизи. У зв'язку з цим постає необхідність законодавчого закріплення критеріїв оцінок законопроектів на корупціогенність на всіх стадіях законодавчого процесу.

Для підвищення ефективності результатів такої діяльності до цього процесу необхідно залучити фахівців різних галузей знань, представників влади. Ще раніше у Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ століття прийняття Закону України «Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів» було визнано одним з важливих завдань сьогодення.

Без наукової обґрунтованості будь-який процес, концепція, стратегія втрачають свій сенс, тому що все в цьому світі має свої закономір-

ності виникнення, зростання, поширення та припинення існування. Науковий підхід є визначальним і в процесі протидії корупції. Тому формування концепції запобігання службовій злочинності має будуватись на сучасних підходах у науці кримінального права.

Оцінки діяльності в цьому напрямку в Україні за попередній період зводяться до констатації того факту, що цей процес здебільшого відбувався за допомогою адміністративних заходів і щорічного видання чисельних підзаконних актів вищими органами державної влади, які не можуть мати силу закону і видаються на виконання його вимог. Запобігання і службовій, і корупційній злочинності на підставі науково обґрунтованого і практично орієнтованого закону є необхідною правовою, політичною і моральною основою системного бачення і розв'язання проблеми не тільки через пошук правових аргументів, а й з використанням функції правової норми як інструменту для досягнення важливих базових цілей держави і суспільства у соціальній дійсності. Разом з тим поряд із оцінками щодо недосконалості окремих норм антикорупційного законодавства в літературі виказуються думки про неефективне застосування його норм.

На сьогодні вдосконалення потребує і система органів юстиції в державі, на які покладено функції з протидії корупції. На підставі сучасних досягнень кримінально-правової науки в Україні пропонується поширити обсяг компетенції таких органів з протидії корупції на всі сфери суспільного життя, виявляючи в них кримінально карані корупційні діяння. За таких умов кримінальна юстиція буде характеризуватися як активний ефективний чинник всієї системи антикорупційних заходів в державі.

Ускладнювати скоєння службових й корупційних злочинів може встановлення відповідного контролю з боку правоохоронних органів, парламенту; громадський контроль, а також побудований на принципах прозорості, доброчесності порядок надання публічних послуг в державі. Ризик втратити посаду, понести покарання також є стримуючим фактором у формуванні криміногенного мотиву до скоєння таких дій. Передбачення законодавчими нормами високих штрафних санкцій, покарання у вигляді конфіскації майна та інших економічних санкцій за корупційні злочини навіть у незначному розмірі значно знижує обсяг можливих вигод у разі їх скоєння.

Отже, важлива роль в процесі запобігання службовій злочинності справедливо відводиться закону, в тому числі кримінальному закону, окремі норми якого пропонується вдосконалити, зокрема, через декриміналізацію провокації підкупу та встановлення кримінальної відповідальності за участь службової особи в діяльності злочинного угруповання як кваліфікуючої ознаки злочину, передбаченого ст. 364 КК України.

ПІДСЕКЦІЯ: Теорія, історія, філософія, соціологія права; порівняльне правознавство

УДК 342.72/.73(477)

Загоруй І. С.,
канд. іст. наук, доцент,
кафедра загальноюридичних дисциплін,
ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, м. Сєверодонецьк, Україна

**ДО ПИТАННЯ ПРО МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ**

Останнім часом у науковій літературі велика увага приділяється дослідженню проблеми реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Власне, у центрі уваги перебуває механізм правового регулювання та механізм реалізації суб'єктивних прав і свобод людини. Якщо права мають виконувати позитивну функцію, їх потрібно сприймати всерйоз і системно без будь-якого поділу на важливі і менш важливі, створювати умови для забезпечення реалізації.

З огляду на це в юридичній науці чітко визначився правозахисний напрямок вивчення прав людини, на основі якого формується відносно нова й на іншому рівні конкретизації науково-практичних уявлень теорія захисту прав людини і громадянина. Ця теорія спирається на правозахисні категорії (*«правовий захист людини»*, *«охорона прав»*, *«захист прав»*), а також суміжні правові явища, що співвідносяться з правовим захистом людини (*«здійснення прав»*, *«забезпечення прав»*, *«реалізація прав»*), що утворюють відповідні структурні понятійні ряди (О. Васильєв) і які складають систему основоположних термінів, понять з допомогою яких з'ясується та передається зміст правозахисної функції держави, її органів, посадових осіб, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб, об'єднань громадян щодо забезпечення основних прав людини і громадянина.

Іншою не менш важливою і, знову ж таки, наразі вельми актуальною проблемою в теорії і практиці прав людини в Україні є проблема зобов'язань держави щодо цих прав в межах універсальної та регіональних систем правового захисту, яка тривалий час успішно досліджується в доктрині зарубіжних (переважно західних) правознавців – вчених та фахівців, які мають великий досвід практичної роботи в міжнародних органах захисту прав людини (Ван Б'юрен Джеральдіна, Ейде

Асбйорн, Робертсон Джефрі, Дж.-Ф. Аканджі-Комбе та ін.), а також вітчизняних учених (О. Руднева, Г. Христова, дослідження провідних вітчизняних фахівців у галузі міжнародного права М. Буроменського, В. Буткевича, Л. Гусейнова, В. Денисова, В. Євінтова та ін.).

Одна з перших у вітчизняній юридичній науці спроб теоретичного аналізу цієї доктрини була здійснена С. Шевчуком, та більш системна – Г. Христовою. Авторка актуалізує позитивні зобов'язання держави в галузі прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції, окреслює і розкриває зміст основних підходів до класифікації позитивних обов'язків держави, характеризує принципи, що визначають зміст цієї доктрини. У контексті порівняльного права прав людини вчена досліджує різні підходи до зобов'язань держави у сфері прав людини в межах універсальної та регіональних правозахисних систем (зобов'язання поважати, захищати та забезпечувати здійснення прав людини, зобов'язання «належної сумлінності», негативні та позитивні зобов'язання держави). Використовуючи широке коло теоретичного та емпіричного матеріалу Г. Христова стверджує, що у сучасному праві поступово формується узгоджене розуміння зобов'язань держави у сфері прав людини і це істотно впливає на вдосконалення механізму їх виконання в межах національної правової системи відповідно до своїх міжнародних зобов'язань, хоча за ними й визнається певна «свобода розсуду» при обранні засобів такої діяльності.

Концепція позитивних обов'язків держави створює більше можливостей для втручання держави у сферу соціального захисту і культурного розвитку своїх громадян, сприяє більш сумлінному виконанню державою міжнародних зобов'язань, що обумовлюються Пактами 1966 року.

Не дивлячись на те, що загальна теорія права та галузеві юридичні науки останнім часом поповнились значною кількістю наукових робіт, в яких прямо, чи дотично досліджується правовий захист прав людини, коли вітчизняними та зарубіжними науковцями здійснена спроба теоретичного обґрунтування правового захисту людини, на наш погляд важко стверджувати, що правовий захист людини як міжгалузевий інститут права в українському законодавстві і юридичній науці вже сформувався і, що наукова термінологія, з допомогою якої характеризується теорія правозахисного регулювання є бездоганно вираженою, чітко структурованою, не заплутаною. Наразі доводиться констатувати, що серед учених і законодавців питання стосовно правового механізму забезпечення і захисту прав людини багато в чому залишаються дискусійними. Як зауважують самі науковці (Г. Христова) не можна стверджувати, що належним чином осмислені особливості зобов'язань держав щодо прав людини, які ставали предметом уваги провідних

вітчизняних фахівців у галузі міжнародного права, конституційно-правових та порівняльних досліджень. А саме зобов'язання держави в галузі прав людини виступають невід'ємною складовою міжнародних стандартів прав людини.

Про те, що саме так виглядає суть справи, частково свідчить і практика вивчення навчальних дисциплін з проблеми прав і свобод людини у вишах, зокрема при вивченні теми «Конституційні гарантії і механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні», у якій розглядаються такі питання, як загально-соціальні та юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина, судові гарантії захисту прав і свобод людини і громадянина (захист прав людини в цивільному, кримінальному та адміністративному судочинстві) тощо. Студенти-старшокурсники, у тому числі й магістратури відчують теоретичну складність в обґрунтуванні наукових категорій, що формують структурно-логічні «понятійні ряди»: а) механізму забезпечення/реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні; б) зобов'язання держави у сфері прав людини на міжнародному рівні:

– оонівський варіант таких зобов'язань закладає Статут ООН, згідно з яким держави мають *сприяти загальній повазі та дотриманню прав людини* і основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови чи релігії (ст. 55 Статуту ООН);

– варіант Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, 1966 р. (ст. 2) закріплений загальний обов'язок держав *«поважати і забезпечувати»* права всім особам, які перебувають у межах її території та під її юрисдикцією;

– принцип Віденської Конвенції про право міжнародних договорів (ст. 26) вимагає від держав добросовісне виконання своїх обов'язків відповідно до Пакту (пар. 3, 10 Загального коментаря). Таким чином, оонівський варіант зобов'язань держави у сфері прав людини на практиці втілюється в існування трьох типів таких зобов'язань (*«трихотомія зобов'язань»* – за висловлюванням Г. Христової) і це ретранслюється практично в усіх публікаціях.

Держава має *поважати, захищати та забезпечувати здійснення* прав людини. Такий підхід відтворений у підручнику з теорії держави і права за редакцією О. Петришина (2014), де вперше здійснено спробу інкорпорувати проблему зобов'язань держави у сфері прав людини у курс загальнотеоретичної юриспруденції.

З огляду на це науковцями вибудовується конструкція понять: *«повага до прав людини»* переважно охоплює невтручання в їх реалізацію; *«захист прав людини»* фокусується на застосуванні позитивних кроків

для забезпечення того, щоб інші не втручалися в реалізацію таких прав»; *«здійснення прав людини»* вимагає від держав застосування належних заходів, включно із законодавчими, судовими, адміністративними чи освітніми, з метою виконання їх юридичних зобов'язань у цій галузі.

У західній юриспруденції окремо вирізняють *«зобов'язання дії»*, до яких відносять вже розглянуті вище три зобов'язання (поважати, захищати та сприяти здійсненню прав людини) та чотири *«зобов'язання процесу»*: *«зобов'язання недискримінації»*, що означає обов'язок держави дотримуватись заборони дискримінації при виконанні зобов'язань у галузі прав людини; *«зобов'язання належного прогресу»*, яке вимагає забезпечення адекватного прогресу у виконанні державою своїх зобов'язань щодо прав людини, який свідчить про її прихильність до цієї сфери; *«зобов'язання участі»*, що полягає у забезпеченні особам можливості участі у реалізації їх прав; та *«зобов'язання забезпечити ефективні засоби захисту»* від порушень прав і свобод.

У міжнародному праві у сфері прав людини також виникла та сформувалась маловідома у вітчизняній юриспруденції концепція зобов'язань *«належної сумлінності»* (або *«належної уваги»*), яка вимагає від держави застосування всіх можливих заходів для попередження порушень тих чи інших прав людини, захисту від таких порушень, покарання за них та належної компенсації постраждалим. Уперше на таких зобов'язаннях відкрито наголосив Міжамериканський суд з прав людини у своєму знаковому рішенні у справі *«Веласкес Родрігез проти Гондурасу»* (*Velásquez Rodríguez v Honduras*), яка стосувалась примусового зникнення за невизначених обставин студентського активіста.

Наразі ми користуємось переважно усталеною науковою конструкцією *«механізм реалізації прав людини та громадянина»*, у якій основним терміном є *«захист прав людини»*. Вказаний термін належить до засад конституційного ладу України (ст. 3, ч. 3 ст. 8 Конституції України) і найчастіше використовується коли мова йде про *«правовий захист»*, *«судовий захист»*, *«державний захист»*, *«соціальний захист»* та в інших випадках. Зокрема, в статті 55 Конституції України встановлені формули: *«судового захисту прав і свобод людини і громадянина»*, *«захисту прав Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини»*, *«конституційна скарга до Конституційного Суду України»*, *«національні засоби юридичного захисту»*, *«захист прав і свобод міжнародними судовими установами чи органами міжнародних організацій»* та *«самозахист»*.

Враховуючи той факт, що право виконує не лише регулятивну, а й охоронну функцію, крім терміну *«захист прав людини»*, наукою і за-

конодавством охоронна функція права позначається через таку суміжну категорію, як «охорона прав».

У чинному законодавстві України (Постанова Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 року № 757-XIV у більш як десяти випадках (одинадцять раз) вживається термін «захист» у тому числі й «захист прав людини», «захист прав людини і громадянина», «захист конституційного права громадян», «захист прав і свобод людини», «механізм захисту» тощо, однак у жодному випадку вони не дають пояснення (визначення) вказаного терміну, хоча тут, очевидно могли б з допомогою використаних термінів, чітко визначені цілі і завдання державної політики щодо захисту прав людини. Така ж невизначеність щодо сутності самого терміну «захист прав і свобод людини і громадянина», підстав його використання зберігається і в спеціальних законах України, дія яких спрямовується на реалізацію і захист окремих видів прав і свобод людини та громадянина в Україні, національно-культурних, соціальних та політичних прав громадян України (наприклад, Закон України «Про захист прав споживачів», Основи законодавства України про охорону здоров'я, Житловий кодекс; трохи кращі справи із цими поняттями у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»).

УДК 342

Ковальова С. Г.,
*канд. юрид. наук, доцент,
кафедра історії і теорії держави і права,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАНОВОЇ ЧЕСТІ ЗА СТАТУТАМИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Одним із видів злочинів проти особи в литовсько-руському праві були злочини проти станової честі. Особливе місце серед них посідав наклеп. Специфіка цього злочину полягала у тому, що у литовсько-руському праві він виділювався як протиправне діяння пізніше за інші. Руська Правда, ставлячись до нанесення тілесних ушкоджень та побоїв

як до безчестя, не згадувала про злочини проти станової честі та доброго імені особи, не виділяло їх і усне право другої половини XIV – початку XV ст. Однак із соціальною диференціацією литовсько-руського суспільства і виділенням станів (ці процеси інтенсифікувалися протягом XV ст. і отримали логічне завершення в юридичному оформленні станових привілеїв магнатів і шляхти) особливого значення набула приналежність особи до магнатського або шляхетського стану, тож доведення шляхетності свого родоводу стало запорукою отримання шляхетського герба і станових привілеїв. Відповідно, звинувачення особи у тому, що вона незаслужено привласнила собі шляхетське ім'я, могло мати значні негативні наслідки як для цієї особи, так і для її родини, якщо таке звинувачення виявлялося обґрунтованим. Проте безпідставне звинувачення у незаконному привласненні шляхетського герба і шляхетського достоїнства вже у першій половині XVI ст. вважалося серйозним правопорушенням, яке мало суспільну небезпеку, оскільки підривало засади соціального ладу: з одного боку, таке діяння містило небезпеку для єдності та авторитету соціальної верхівки, з іншого боку, воно потенційно могло мати загрозу для конкретної особи, проти якої воно було спрямоване. Тож законодавець встановив, що безпідставне звинувачення особи у незаконності його приналежності до шляхти (наклеп, «приганенье имени») є злочином і тягне за собою юридичну відповідальність для наклепника (Статут 1566, розд. III, арт. 19; Статут 1588 року, розд. III, арт. 19-20).

Сутність цього злочину полягала у тому, що наклеп мав на меті пониження особи в її власних очах і в очах інших осіб, по-перше, через піддавання сумніву її приналежності до шляхетства, по-друге, через звинувачення особи, яка удавала з себе шляхтича, насправді не будучи ним, у брехні, самозванстві. Зауважимо, що литовсько-руське право встановлювало презумпцію винуватості для особи, чие шляхетство таким чином піддавалося сумніву: вона мала довести неправдивість наклепу, здійснивши «вивід шляхетства». Для кваліфікації діяння як наклепу важливим було те, що таке звинувачення було неправдивим (щоправда, Статути не вказують, чи впливає на кваліфікацію та обставина, що наклепник може помилково вважати, що звинувачення істинне, але не має достатньо доказів, щоб його довести). Тож потерпілий від наклепу міг бути тільки шляхтичем. Таким чином, держава брала під захист станове достоїнство, честь та гідність представників соціальної верхівки.

Об'єктом цього злочину була честь і гідність шляхтича. Статути Великого князівства Литовського вказували на те, що суб'єктом зло-

чину наклепу може виступати як шляхтич, так і людина посполитого стану. Тож суб'єкт цього злочину загальний. Підкреслимо, що в залежності від того, хто був суб'єктом злочину наклепу, – шляхтич чи посполитий – диференціювалося покарання: шляхтич карався ув'язненням на 12 тижнів і штрафом на користь потерпілого (Статут 1588 року, розд. III, арт. 19), а представник непривілейованого стану карався врізанням язика (Статут 1566 року, розд. III, арт. 18). Тож становий характер права проявлявся і у визначенні покарання для різних суспільних станів.

Об'єктивна сторона проявлялася у дії суб'єкта. Суб'єктивна сторона характеризувалася наявністю вини у формі прямого умислу.

Різновидом злочину проти честі та доброго імені особи було звинувачення особи у незаконному походженні, у тому, що вона є «бенкартом», «неучстивое матки и нечистого ложа сын» (Статут 1529 року, розд. III, арт. 12; Статут 1566 року, розд. III, арт. 23; Статут 1588 року, розд. III, арт. 28). Як і у випадку зі звинуваченням у нешляхетському походженні, звинувачений у тому, що він «бенкарт», мав спростувати звинувачення, надавши беззаперечні докази свого «законного» походження. Але відмінність для наклепників полягала у тому, що той, хто заявляв про «бенкартство» особи, сам мав навести докази на доведення свого звинувачення.

Об'єктом злочинного посягання була честь та добре ім'я особи. Як бачимо, держава вже усвідомлювала цінність честі, гідності та доброго імені особи і намагалася встановити законодавчі заходи для їх захисту. Цікаво, що покарання, яке було передбачено санкцією норми про наклепницьке звинувачення у незаконному народженні, полягало у тому, що наклепник повинен був публічно вибачитися перед потерпілим, додавши, що «брехав, яко пес»; додатковим покаранням була сплата у подвійному розмірі «нав'язки», тобто грошового штрафу як за рану. Із судових актів відомий випадок, коли наклепника судді змусили залізти під стіл і звідти промовити формулу вибачення і тричі прогавкати. Відмова вибачитися тягнула за собою ув'язнення на невизначений термін, доки винуватий не погодиться промовити формулу вибачення.

Суб'єкт цього злочину загальний. Об'єктивна сторона виражалася у дії; суб'єктивна сторона проявлялася у формі прямого умислу.

Криміналізація цих діянь у литовсько-руському праві свідчила про розшарування суспільства Великого князівства Литовського та зростання ролі шляхти у литовсько-руському соціумі.

УДК 340.15:[316.485.26:316.776.33](477.6)

Лісна І. С.,
канд. юрид. наук, доцент,
кафедра історії та теорії держави і права
Костенко К. В.,
студентка,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Досліджувати тему війни на Сході України потрібно з 2000-х рр., коли на території України розпочато масштабну інформаційну політику Російської Федерації з антиукраїнської та антизахідної пропаганди і активної агітації доктрини «Русского мира» щодо возз'єднання нібито найбільш розділеного народу у світі – «русских». Ідейним підґрунтям доктрини слугує реваншизм Російської Федерації за розпад Радянського Союзу, який полягає в реставрації Росії у кордонах СРСР до 1991 р. та відновленні колишньої «зони впливу в межах радянського табору» країн Азії та Європи. Згідно з доктриною «Русского мира», «русскими» вважаються три категорії населення світу: 1) етнічні росіяни, незалежно від того, де вони проживають; 2) російськомовне населення, незалежно від національності; 3) співвітчизники, які коли-небудь проживали на території Російської імперії, СРСР та інших державних утворень, а також їх нащадки.

З початку супротиву України військовій агресії Російської Федерації на території Донецької і Луганської областей та окупації і анексії Криму, інформаційна політика Російської Федерації перекваліфікувалась у тотальну військову дезінформаційну агресію, спрямовану на те, аби демонізувати в очах російського та світового суспільства уряд України. Сценарій «повернення Криму до складу Росії», безсумнівно, був спланований і ретельно підготовлений владою РФ заздалегідь. Масштаб цієї підготовки сьогодні очевидний. Ще до вторгнення в Крим російськими спецслужбами були завербовані генерали і офіцери української армії, керівники і співробітники силових відомств, які в ключовий момент відмовилися від присяги й перейшли на бік РФ. Активно підтримали дії Росії, фінансуючи з Москви, місцеві політики-сепаратисти та ЗМІ. Проявив лояльність і кримський бізнес, який отримував вигідні кредити від російських банків на неринкових умовах. Крім того, робилися довготривалі зусилля з ослаблення української економіки та її політичної системи в цілому. Приєднання Криму до

Росії, активно уживане державною пропагандою, дозволило В. Путіну різко зміцнити власну легітимність. Рейтинг його популярності досяг рекордної позначки.

Однак Кримом справа не обмежилася, і незабаром на території районів Донецької та Луганської областей України почалася повноцінна війна. Збройним силам України протистоять сепаратисти, що вимагають виходу підконтрольних їм територій зі складу країни і приєднання до РФ слідом за Кримом. Активну політичну, економічну, кадрову, а також пряму військову підтримку сепаратистам надає російська влада.

XXI століття розпочалося українсько-російською війною. Згодом правовики й історики сперечатимуться, коли ж власне почалася ця війна, яку дехто вже поспішив охрестити третьою світовою. Як і в кожній таємній війні, у неї нема конкретної дати початку і, мабуть, так само не буде точної дати закінчення. У 2015 р. Верховна Рада у своїй політичній оцінці назвала цією датою 20 лютого 2014 року (дату розстрілів на Майдані). Але інформаційна війна тривала вже давно. Мабуть, вона не припинялася від початку українсько-російських стосунків, тобто – ніколи. Війна ж у класичному розумінні, тобто коли в ній почали брати участь озброєні групи людей, почалася трохи пізніше. Російська Федерація свій намір вести війну оголосила 1 березня 2014 року, коли так звана Рада Російської Федерації дала згоду на використання військ поза межами країни. Ще, за кілька днів до нього, ці війська почали діяти на іноземній території. Російський спецназ захопив будівлю Верховної Ради АР Крим. Так просто і буденно почалося те, що забрало вже тисячі людських життів. Сховатися від війни неможливо. Вона переслідує нас навіть у зоні комфорту.

Російська збройна агресія на Сході України – збройний конфлікт на частині території Донецької і Луганської областей України, з одного боку, організованими та керованими з Російської Федерації незаконними збройними формуваннями Донецької і Луганської «народних республік», визнаних терористичними організаціями, за підтримки регулярних військових частин РФ та, з другого боку – українськими захисниками із залученням Збройних сил України. Конфронтація насильства в регіоні розпочалася в середині квітня 2014 року, коли озброєні групи проросійських активістів почали захоплення адмінбудівель та відділків міліції у містах Донбасу (зокрема, у Слов'янську, Артемівську та Краматорську).

Масові захоплення адмінбудівель у Донецькій області були спровоковані силами розвідувально-диверсійних підрозділів збройних сил Російської Федерації, коли російські диверсанти, застосовуючи зброю, зайняли у Слов'янську та Красному Лимані Донецької області ряд

державних установ і три будинки силових структур. Вони також роздали зброю і допомагали сепаратистам у розхитування ситуації. Російська влада неодноразово заявляла про своє несприйняття Антитерористичної операції і вимагала її припинення та початку переговорів з бойовиками. Незважаючи на численні докази присутності російських військ на території України, офіційно Росія не визнає факту вторгнення в Україну, відтак з українського боку війна розглядається як неоголошена. Ряд українських політиків називає війну на Сході України «гібридною війною» Росії проти України.

УДК 340.15 : 347.96/.99(477.85/.87)ЗУНР «1919»

Панченко С. С.,
старший викладач,

Василенко О. В.,
кафедра історії та теорії держави і права
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

СУДОВА СИСТЕМА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

У Західноукраїнській Народній Республіці було приділено особливу увагу створенню судової системи держави. За основу організації судової системи була взята попередня – австро-угорська.

Розпорядженням Державного Секретаріату судівництва на території ЗУНР було створено 12 судових округів і 130 судових повітів.

Розпорядження передбачалось створення таких округів з такою чисельністю повітів: Бережанський (9 судових повітів), Золочівський (11 судових повітів), Коломийський (11 судових повітів), Самбірський (10 судових повітів), Стрийський (9 судових повітів), Станіславівський (14 судових повітів), Перемишльський (10 судових повітів), Тернопільський (8 судових повітів), Чортківський (8 судових повітів), Львівський (17 судових повітів), Буковина (9 судових повітів), Сянік (14 судових повітів).

У лютому 1919 року Державний Секретаріат Судівництва розмежував компетенцію повітових та окружних судів. Ці суди повинні були розглядати тільки цивільні справи. А для розгляду кримінальних справ згідно з законом Української народної Ради від 11 лютого 1919 р. були створені в повітах трибунали 1-ї інстанції. Суддів цих трибуналів призначав Державний Секретаріат Судівництва, затверджувала Українська народна Рада. Трибунали і інстанції діяли у складі:

1) одноособового судді, якщо покарання за скоєне правопорушення не перевищувало 1 року в'язниці і грошова кара – незалежно від розміру;

2) у всіх інших випадках трибунал діяв у складі 3-х суддів.

Діяльність суду присяжних у зв'язку з воєнним станом тимчасово була припинена на 1 рік.

Вищою (другою інстанцією) по цивільних і кримінальних справах, згідно закону Української народної Ради від 15 лютого 1919р., стали Вищий суд у Львові, а третьою, найвищою інстанцією – Найвищий державний суд. У той же час цей закон передбачав, що за надзвичайних військових обставин, спричинених війною, функції другої і третьої інстанцій належали, відповідно: Окремому судовому Сенату II-ї інстанції та Окремому судовому Сенату III-ї інстанції.

Згідно з розпорядженням Секретаріату від 8 березня Сенати були утворені при окружному суді в м. Станиславові. Членів і голів сенатів призначав Державний секретар судівництва, затверджувала Українська народна Рада або її Виділ.

Одночасно була утворена Західноукраїнська державна прокуратура, яка виконувала функції звинувачення. Оскільки на той час старі кадри прокуратури складались в основному з поляків та австрійців, які скомпрометували себе, то прокуратуру довелося створювати з початку. Називалася вона Державна прокураторія, а її найвища інстанція – «Вища Державна прокураторія», яку очолив Генеральний державний прокурор. Слід зазначити, що на цю посаду так і не було нікого призначено. Передбачалось, що прокуратура буде утворюватись в судових округах і повітах. Призначити прокурорів за поданням Генерального державного прокурора повинен був Державний Секретаріат судівництва, тобто, прокуратура буде входити в систему судочинства. В дійсності реалізувати плани щодо утворення прокуратури не вдалось і створення прокуратури у ЗУНР залишилося тільки на початковій стадії.

Організація захисту в суді покладалась на адвокатуру, яка фактично не зазнала значних змін в організації і діяльності. Адвокатам було запропоновано об'єднатися в Палату адвокатів.

У березні 1919 року розпорядженням Державного Секретаріату Судівництва було створено нотаріальну службу ЗУНР. У п. 1 цього розпорядження вказувалось, що «закони і розпорядження, на підставі яких у колишній австрійській державі урядували нотарі, залишаються аж до їх зміни чи відміни у правовому порядку, оскільки не протирічать українській державності». Очолювала нотаріальну службу Нотаріальна палата, яка організаційно підпорядковувалась Державному Секретаріату Судівництва.

Поряд з організацією органів цивільної юстиції, зокрема, судових і прокурорських, була також утворена військова юстиція.

16 листопада 1919 року було видане розпорядження Державного Секретаріату про організацію військового судочинства.

Структура військових судів виглядала так:

1) Найвищий військовий трибунал

2) Військові обласні суди, які діють на території трьох областей, утворених Державним Секретаріатом військових справ. Головами Львівського, Станіславівського і Тернопільського обласних військових судів автоматично ставали військові коменданти цих областей. До складу цих судів входили представники державної жандармерії та коменданти кожного з 4-х військових округів, на які ділилися області.

3) Військові окружні суди, головами яких були окружні коменданти.

Також було утворено інститут військової прокуратури, яку очолював Генеральний військовий прокурор. В областях були військові прокурори, в округах діяли судові офіцери.

Разом з утворенням і діяльністю окружних польових судів ще одним розпорядженням Державного Секретаріату Військових справ від 28 січня 1919 р. були утворені:

1) Польовий суд Головної команди Українських військ,

2) Польові суди групи «Північ», групи «Південь», групи «Львів».

Польовий суд Головної команди Українських військ розглядав всі справи щодо офіцерів, справи про шпигунство та «про допомогу не-приятелеві на фронті». Голів і членів цих судів призначав Державний Секретаріат військових справ. Правовий захист у польових судах здійснювали адвокати і оборонці, але вони допускалися тільки за окремим дозволом Державного Секретаріату військових справ. Недоліком польових судів було те, що оскарження їх вироків не були передбача-лися жодним нормативно-правовим актом нової держави.

УДК 340.15:[2:341.231](100)«14/15»

Тігаренко А. А.,

*аспірант, кафедра історії та теорії держави і права
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЗАРОДЖЕННЯ ІДЕЇ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ В ДОБУ РЕФОРМАЦІЇ

Одне з перших свідчень визнання колективного права соціальної групи можна знайти ще в буллі «Sublimis Deus», яку Чернець Бернардіно де Мінахо отримав від Папи Римського Павла III (Paul III) 2 червня 1537 року, в якій зазначалося, що: «індіанці і всі інші народи, які можуть бути відкриті в майбутньому, навіть тоді, коли вони ще знаходяться поза християнською вірою, не повинні бути позбавлені волі і права на володіння майном; вони повинні користуватися ним безрозді-

льно і ні в якому разі не повинні бути поневолені. Усі дії, які при виконанні хоч в якій-небудь мірі суперечать сказаному, суть беззаконня, вони не мають ні законної, ні будь-якої іншої сили, ні значення. Обернення всіх вищеназваних народів – індіанців і інших нововідкритих – в християнство слід, проповідуючи Слово Господнє і служачи прикладом гречності».

У першій половині XVI століття в Західній і Центральній Європі розгорнувся широкий суспільний рух, антифеодальний за своєю соціально-економічною та політичною суттю, релігійний за своєю ідеологічною формою. Оскільки найближчими цілями даного руху стало «виправлення» офіційної доктрини римсько-католицької церкви, зміна церковної організації, перебудова взаємовідносин церкви і держави, тому даний рух отримав назву Реформація. Головним осередком європейської Реформації стала Німеччина.

Початок європейської Реформації поклав професор Віттенберзького університету Мартін Лютер (1483–1546). М. Лютер критикував тогочасний феодальний лад, вважаючи, що «із сотворіння світу мудрий князь – птах рідкісний, та ще більш рідкісний князь благочестивий», але, будучи прихильником божественного походження влади та держави, він заперечує право на спротив християн бодай тиранічній державі: «...Правителі роблять зло, коли вони придушують проповідь Євангелія й гнітять вас у мирських справах. Але ви робите ще більше зло, коли... судите тих і мстите...своїм правителям...». Право ж судити та карати володарів має лише один Бог. Водночас, на думку Нерсесянца В.С., «одним з вихідних пунктів лютерівського вчення є теза про те, що спасіння досягається винятково вірою. Кожен віруючий виправдовується нею особисто перед Богом, стаючи тут як би священиком сам собі і як наслідок цього не потребуючи більше послуг католицької церкви (ідея «всесвященства»). Тільки лише Богу – сутності ідеальній – зобов'язані люди, (від пап і князів до останнього селянина і плебея) коритися рабськи, служити вірнопідданські. У порівнянні з Богом геть усі смертні незначні. Ніхто з людей не має переваги над собою подібними: клір нічим не відрізняється від мирян, всі стани однакові. Це трактування Лютером основоположень християнства в умовах Реформації фактично було майже першою ранньобуржуазною версією принципу рівноправності».

Реформація в Німеччині, як до того в Англії і в Чехії, послужила сигналом до загального руху селянства і міських низів. У 1524 році почалося повстання селянства у південній та центральній Німеччині проти церковних і світських феодалів; одним з вождів селянської війни був Томас Мюнцер (бл. 1490–1525 рр.). Започатковану Реформацію і

селянський рух Мюнцер тлумачив найбільш радикальним чином; він закликав до повного соціального перевороту і встановлення народної влади. Селянсько-плебейський табір, який очолив Томас Мюнцер, звернув реформаційний рух у відкриту безкомпромісну боротьбу проти будь-яких експлуаторських порядків, соціальної нерівності, влади князів, засилля церкви. Дослідники відзначають, що Т. Мюнцер був реалістично мислячим революційним вождем і не передбачав в деталях форми державного устрою і принципи управління в суспільстві, де простий народ може виявитися джерелом і суб'єктом політичної влади.

Війна католиків і лютеран на території Німеччини завершилася Аугсбурзьким релігійним миром (1555 р.), згідно з яким лютеранство ставало рівноправною католицизму релігією за принципом: «Чия країна, того і віра» (*cujus regio, ejus religio*). Реформація завдала тяжкого удару католицькій церкві; протестантизм прийняли ряд німецьких князівств і міст, а також скандинавські держави. Реформація, що почалася в Німеччині, охопила ряд країн Західної та Центральної Європи.

На відміну від Німеччини, де Реформація розшарувалася за соціальною ознакою на бюргерсько-дворянське лютеранство та плебейсько-селянський анабаптизм, швейцарський кальвінізм являє приклад середнього шляху, багато в чому зумовленого великою роллю місцевих виборних магістратів.

Саме в поглядах Жана Кальвіна (1509–1564 pp.) найбільшого розвитку отримав ключовий принцип протестантської етики – догмат про абсолютну наперед визначеність Богом долі людини. Так, Бенгт Хегглюнд, з огляду на тези Кальвіна, зазначає: «все, що відбувається направляється всемогутньою волею Божою і відбувається за Його активного сприяння. До сфери Божого сприяння входять вчинки людини, а також зло. Чи можлива при цьому будь-яка свобода? Кальвін відповідає на це питання, говорячи про те, що це Боже провидіння діє не як зовнішній примус («*coactio externa*»), а означає лише, що все, що відбувається підкорюється вищій необхідності («*necessitas*»). Таким чином, психологічна свобода в діях людини не виключається». Засуджуючи феодально-монархічні кола за насильство, сваволлю і беззаконня, він обґрунтовував право на спротив тиранії, яке може застосовуватися правом у разі пограння божественних законів чи обмеження волі народу уповноваженими на те органами (магістратами, церквою тощо). І лише при вичерпанні всіх легальних форм спротиву можлива непокора, можна скинути тирана.

Отже, бачимо, що саме під час реформаційного руху в Європі нові релігійні концепції, хоч і опосередковано, проте стали початковим імпульсом обґрунтування прав народів, визнавши за народами право самостійно розпоряджатися своїм духовним, соціальним і політичним життям.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ: СУСПІЛЬНІ НАУКИ

ПІДСЕКЦІЯ: Проблеми імплементації європейських соціокультурних та освітніх стандартів в Україні 1

Мейжис І. А. Цінності моральності в соціології та дві етичні системи Володимира Лефевра 1

Ляпіна Л. А. Мультикультуралізм: соціологічний дискурс сучасних концепцій 3

Дрожанова О. М. До питання реформістської стратегії у вищій освіті 5

Черноус Л. С. Особливості формування віртуосоціальних взаємовідносин у мережі Інтернет 6

Коробов В. К. Трансформація президентства у контексті процесів інституціоналізації політичної культури сучасної Молдови 8

Калашинікова Л. В. Розвиток теорії безпеки у сучасній західній соціології 10

Рожанська Н. В. Поняття та основні характеристики освітніх послуг 13

Іванова І. Ф., Гуменна Г. В. Особливості міжгенічних відносин на Півдні України (на прикладі м. Миколаєва) 14

Фесенко А. М., Чорна В. О. Міграційні наміри української молоді за сучасних соціально-економічних та політичних умов 16

Бороденко О. В. Загрози та ризики в сфері художнього життя (у контексті соціокультурної ситуації в сучасній Україні) 19

Бондарець Б. Б. Демографічний вимір національної безпеки України 21

Козачук М. Б. Протоволонтерство як феномен соціального життя людства 23

Мельничук В. М. Соціальні фактори вибору професії 25

Василюха О. В. Етнос та нація: соціологічний дискурс 27

ПІДСЕКЦІЯ: Соціальна робота в умовах сучасних економічних викликів в Україні	30
<i>Малиновська Н. Л.</i> Інформаційна складова у підготовці майбутнього соціального працівника	30
<i>Попова Т. С.</i> Законодавче закріплення інституту індивідуального наставництва дітей-сиріт в Україні	32
<i>Сургова С. Ю.</i> Застосування технології контексного навчання в процесі професійної підготовки майбутнього соціального працівника	35
<i>Чубук Р. В.</i> Підготовка соціальних працівників на засадах практичного застосування акмеологічного знання	36
<i>Файчук О. Л.</i> Профілактика комп'ютерної залежності підлітків: теоретичний аспект	39
<i>Стеколицькова В. А.</i> Сугестивність інфографічного відображення фактів кризь призму ефективної рецепції	41
ПІДСЕКЦІЯ: Соціокультурні та антропологічні тенденції в розвитку сучасної філософської думки	44
<i>Бронніков В. Д.</i> Проблеми оновлення української політичної верхівки	41
<i>Броннікова Л. В.</i> Проблеми вищої освіти в умовах переходу до інформаційного суспільства	46
<i>Гавеля В. Л.</i> Структурная целесообразность информационных систем и гомогенность целей	48
<i>Дрожанова О. М., Ступак О. П.</i> Імператив відповідальності технологічної цивілізації як цільова функція курсу філософії науки в системі технічної освіти	50
<i>Костельнюк М. М.</i> Політичний світогляд Петра Могили: особливості формування	52
<i>Куриленко Т. В.</i> Життєвий світ сучасної людини: методологічний аспект	54
<i>Маргеліс Н. В.</i> Гуманітарна експертиза як прикладна етика	56
<i>Осипов А. О.</i> безпосередньо дане як вихідний пункт філософування за Рудольфом Штайнером	57

<i>Полянская В. И.</i> Динамика культурного процесса в Украине в условиях цивилизационного кризиса	59
<i>Онофрійчук О. А.</i> Концептуальні основи сучасної політичної філософії.....	61
<i>Iatsenko G.</i> The concept of responsibility in education	63
<i>Патлайчук О. В.</i> Еволюція поняття «розумний егоїзм» та його сучасне трактування.....	64
<i>Патлайчук О. В.</i> Сутність романтизму в розумінні Айн Ренд.....	66
<i>Шпачинський І. Л.</i> Специфіка взаємодії науки та релігії на сучасному етапі.....	68

СЕКЦІЯ: ПРАВО

ПІДСЕКЦІЯ: Галузеві юридичні науки

<i>Блага А. Б.</i> Кримінально-правовий захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту в Україні	71
<i>Валецька О. В.</i> Функції дисциплінарної відповідальності.....	74
<i>Загоруй Л. М.</i> Альтернативний спосіб врегулювання спорів (медіація) в цивільному судочинстві	77
<i>Кириченко А. А., Тунтула А. С.</i> Развитие новой доктрины базисных значений права	79
<i>Ковалевська О. П.</i> Менеджмент державної політики: порівняльний аспект.....	81
<i>Коваль А. А.</i> Проблеми реалізації права громадян на доступ до правосуддя	84
<i>Колодочка О. Є.</i> Вік тестування на ВІЛ.....	86
<i>Коновалов В. В.</i> Достовірність як критерій оцінки доказів.....	89
<i>Кравченко І. А.</i> Адміністративно-правові засади торгівельної діяльності.....	92
<i>Ланцедова Ю. О.</i> Розвиток статті про докази та роботу з ними у новому кодексі антикримінального судочинства України	94
<i>Січко Д. С.</i> Правова природа відповідальності поручителя за договором поруки.....	97

<i>Чернетченко О. М.</i> Партнерство правоохоронних органів і суспільства	100
<i>Шапалова О. І.</i> Цивільно-правове регулювання спільної власності як втручання у сферу особистого життя людини	102
<i>Шведова Г. Л.</i> Актуальні питання запобігання службовій злочинності в Україні	105
ПІДСЕКЦІЯ: Теорія, історія, філософія, соціологія права; порівняльне правознавство	107
<i>Загоруй І. С.</i> До питання про механізм забезпечення реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні	107
<i>Ковальова С. Г.</i> Злочини проти станової честі за статутами великого князівства литовського	111
<i>Лісна І. С., Костенко К. В.</i> Політико-правовий контекст гібридної війни на сході України	114
<i>Панченко С. С., Василенко О. В.</i> Судова система Західноукраїнської Народної Республіки.....	116
<i>Титаренко А. А.</i> Зародження ідеї самовизначення народів в добу реформації	118

Редактори *Т. Базильська, Л. Бернацька, Д. Стригіна.*
Технічні редактори *Т. Базильська, Л. Бернацька, Д. Стригіна.*
Комп'ютерна верстка *А. Іценко.*
Друк, фальцювально-палітурні роботи *С. Волинець.*

Підп. до друку 10.11.2016.
Формат 60 × 84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 7,21. Обл.-вид. арк. 7,13.
Тираж 58 пр. Зам. № 5113.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009.

